

MEĐUNARODNA POLITIKA

BEOGRAD
GOD. LXIX, BR. 1172
OKTOBAR–DECEMBAR 2018.

Natalija Savić

NORMALIZACIJA ODNOSA SRBIJE
I ALBANIJE OD 2008. GODINE DO DANAS:
IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Ana Jović-Lazić, Ivona Lađevac
RAZVOJ I POSLEDICE UKRAJINSKE KRIZE

Nenad Stekić

REPUBLIKA KAZAHSTAN:
NOVA SILA SREDNJEVREDNOSTI DOMETA

Nebojša Vuković
GEOSTRATEGIJSKO NADMETANJE
IZMEĐU KINE I INDIJE U JUŽNOJ AZIJI

Nevena Šekarić
KAŠMIRSKI KONFLIKT KAO DETERMINANTA
INDIJSKO-PAKISTANSKIH ODNOSA

Sanja Stanković
TAJVAN, DE FACTO DRŽAVA ILI
ZAOSTAVŠTINA HLADNOG RATA
– IZMEĐU NEZAVISNOSTI I „JEDNE KINE“

Dušan Proroković
RADIKALNI ISLAM KAO FAKTOR
DESTABILIZACIJE JUGOISTOČNE AZIJE

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

MEDUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 3373 825 (preplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXIX, br. 1172, oktobar-decembar 2018.

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav Đorđević

Gost urednik

Dr Dušan Proroković

Glavni i odgovorni urednik

Dr Vladimir Trapara

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Slobodan Janković

Sekretar redakcije

Msr Dragana Dabić

Izdavački savet

Prof. dr Tanja Miščević (predsedavajuća), glavni pregovarač Srbije sa EU
vanredni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Tian Deven, Institut sa evropske studije Kineske akademije društvenih nauka,
Peking, Kina

Dr Milica Delević, docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Duško Lopandić, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd

Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Luka Brkić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska

Dr Hue Li, Institut za svetsku ekonomiju i politiku

Kineske akademije društvenih nauka, Peking, Kina

Dr Žoltan Hajdu, Mađarska akademija nauka, Pečuj, Mađarska

Jorgos Leventis, Univerzitet Ujedinjenih nacija

i Međunarodni bezbednosni forum, Levkozija, Kipar

Dr Mihail M. Lobanov, Institut za ekonomiju Ruske akademije nauka, Moskva, Rusija

Dr Hrvoje Butković, Institut za međunarodne odnose i razvoj, Zagreb, Hrvatska

Prof. Nikoleta Sirgi, Fakultet za ekonomiju Univerziteta Zapadni Temišvar,
Temišvar, Rumunija

Dr Zoila Gonsales Maikas, Institut za međunarodne odnose, Havana, Kuba
Dr Biser Bančev, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka, Sofija, Bugarska
Prof. dr Joakim Beker, Institut za međunarodnu ekonomiju i razvoj Univerziteta za ekonomiju i poslovnu administraciju, Beč, Austrija

Uređivački odbor

Prof. dr Miroslav Mladenović, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
Dr Edita Stojić-Karanović, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd
Dr Miroslav Antevski, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd
Dr Ana Jović-Lazić, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd
Dr Aleksandar Jazić, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd
Dr Ivan Dukić, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd
Dr Vidoje Golubović, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd
Dr Žaklina Novićić, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd
Dr Petar Stanojević, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
Dr Stevan Gajić, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Dušan Dostanić, Institut za evropske studije, Beograd

Lektura
Maja Jovanović

Prelom
Sanja Balović

Štampa
Donat graf doo, Mike Alasa 52, Beograd

Godišnja preplata

Zahtev za preplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglas

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora, a ne nužno i stav
Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEDUNARODNA POLITIKA

UDK 327 Godina LXIX, br. 1172, oktobar-decembar 2018. ISSN 0543-3657

Sadržaj

Natalija Savić

Normalizacija odnosa Srbije i Albanije
od 2008. godine do danas: izazovi i perspektive

5

Ana Jović-Lazić, Ivona Lađevac

Razvoj i posledice ukrajinske krize

27

Nenad Stekić

Republika Kazahstan: nova sila srednjeg dometa

52

Nebojša Vuković

Geostrategijsko nadmetanje
između Kine i Indije u Južnoj Aziji

68

Nevena Šekarić

Kašmirski konflikt kao determinanta
indijsko-pakistanskih odnosa

84

Sanja Stanković

Tajvan, *de facto* država ili zaostavština Hladnog rata
– između nezavisnosti i „jedne Kine“

104

Dušan Proroković

Radikalni islam kao faktor destabilizacije Jugoistočne Azije

119

PRIKAZI

Nevena Šekarić, Dejan Jović: Rat i mit:

politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj

135

DOKUMENTI

Uvodno izlaganje prvog potpredsednika Vlade
i ministra spoljnih poslova Ivice Dačića
na konferenciji „Bezbednosni izazovi Zapadnog Balkana i Srbija“

139

UDK 327(497.11:496.5)
Biblid 0543-3657, 72 (2018)
God. LXIX, br. 1172, str. 5–26
izvorni naučni rad
Primljen: 20.9.2018.

Međunarodna politika br. 1172, oktobar-decembar 2018. godine

5 Institut za međunarodnu politiku i privredu (IMP)

Natalija SAVIĆ¹

Normalizacija odnosa Srbije i Albanije od 2008. godine do danas: izazovi i perspektive

SAŽETAK

Tradicionalno loši odnosi Srbije i Albanije dostigli su vrhunac 2008. godine, koju je obeležilo jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova i Metohije. Neprijateljski ton u komunikaciji, uprkos pojedinim pokušajima otopljavanja odnosa, održao se do promene režima u Srbiji i Albaniji 2013. godine i potpisivanja Briselskog sporazuma između Srbije i takozvane „Republike Kosovo”, čime otpočinje nova era u odnosima između ove dve države. Težeći članstvu u Evropskoj uniji, Srbija i Albanija rešile su da dokažu da su spremne da sarađuju na putu ka zajedničkom cilju. Ipak, i pored nesporognog približavanja dve zemlje i uspostavljanja odnosa na visokom nivou, značajne prepreke, poput kosovskog pitanja, ostaju i dalje na putu punoj normalizaciji. Namera autora ovog rada stoga je da opiše procese i događaje koji karakterišu odnose između Srbije i Albanije, u periodu od 2008. godine do danas, u cilju što boljeg razumevanja njihove bilateralne komunikacije. Koristeći se analizom i sintezom autor će pokazati da su, i pored iskazane težnje za boljim i unapređenijim odnosima, Srbija i Albanija još uvek daleko od ravнопрavnog partnerstva, iskrenog prijateljstva i suštinskog razumevanja u međusobnim odnosima, koji ostaju opterećeni brojnim nerešenim pitanjima od visoke važnosti.

Ključne reči: Albanija, Srbija, međunarodni odnosi, 2008. godina, Kosovo i Metohija, normalizacija, otvorena pitanja, perspektiva.

¹ Natalija Savić, master student Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, i volontер u Institutu za međunarodnu politiku i privredu; e-mail: natalija_savic@hotmail.com

Uvod: razvoj kosovskog pitanja i uticaj samoproglašene kosovske nezavisnosti na odnose Srbije i Albanije

Zvanični odnosi Srbije i Albanije uspostavljaju se relativno kasno u poređenju sa odnosima zvaničnog Beograda sa drugim državama. Od formalizovanja bilateralne komunikacije između dve zemlje do danas, bili su obeleženi brojnim burnim periodima i događajima. Istorijski posmatrano, Republika Albanija osnovana je na Londonskoj konferenciji 1912-1913. godine, održanoj neposredno pred Prvi svetski rat, kako bi se rešilo pitanje granica na Balkanu nakon definitivnog povlačenja turske vojske sa ovih prostora. Austrougarska, glavni protagonist te ideje, bila je rešena da po svaku cenu spreči izlazak Srbije na Jadransko more. Teritorije koje je srpska vojska oslobođila u Prvom balkanskom ratu na taj način su dodeljene Albaniji, što je fundament budućeg nerazumevanja Srbije i Albanije, mada treba podvući da je i u decenijama ranije bila primetna netrpeljivost među pripadnicima dva naroda na Kosovu i Metohiji, kao i u Staroj Srbiji. Već tada, početkom XX veka, problematizuje se i pitanje teritorije Kosova i Metohije, uvezvi u obzir da je prema tadašnjim granicama (koje su opstale do danas uz manje izmene) veliki broj Albanaca ostao izvan svoje matične države. Istovremeno, veliki broj Srba ostaje da živi na istočnom obodu Skadarskog jezera, u širem regionu Skadra i Drača. Ipak, pogrešna je slika o postojanju apsolutnog neprijateljstva u svim strukturama i na svim nivoima. U tom smislu je važno napomenuti da su 1914. godine uspostavljeni diplomatski odnosi, ali i da su pojedini albanski lideri, poput Esada-paše Toptanija (Esat Pashë Toptani), bili spremni da preduzmu konkretne korake ka približavanju dve zemlje, kao što je svojevremeno potpisivanje Niške deklaracije i naglašavanje „večnog prijateljstva“ koje postoji između dva naroda.² Međutim, stare razlike i uticaj velikih sila, a najpre Austrougarske, prevladali su i doveli ove dve države u stanje konstantne pripravnosti u međusobnim odnosima koje je trajalo do početka Drugog svetskog rata.

Period Drugog svetskog rata ponovo je zaoštrio odnose između Srbije i Albanije, budući da su se nalazile na suprotnim stranama u sukobu – Srbija se nakon vojnog puča u martu 1941. godine pridružila savezničkim silama, dok je Albanija praktično postala protektorat Italije, na taj način dobivši zaštitu i mogućnost ostvarivanja svojih strateških ciljeva. Jedan od njih bio je prisajedinjenje teritorije Kosova i Metohije, što se i dogodilo u periodu od 1941-1944, kada je albanska marionetska Vlada „otvorila 173 osnovne i srednje škole sa ciljem povećavanja nivoa pismenosti i nacionalne svesti među lokalnom albanskom populacijom“.³ Od tada, budući da je to prvi i

² Dušan Proroković, „Odnosi Albanije i Srbije u drugoj deceniji XXI veka: novi početak ili konstruktivnost pod pritiskom?“, *Međunarodna politika*, vol. LXVIII, br. 1168, 2017, str. 22.

³ Bernd J. Fischer, *Albania at War: 1939–1945*, Hurst&Co, London, 1999, str.87 u: Dritan Sulçebë, *Albania and Kosovo – In quest of a Common Future*, Friedrich Ebert Stiftung, Tirana, 2014, str. 15.

jedini put kada su se dve teritorije našle pod okriljem jedne države, ova ideja prečutno postaje temelj albanske politike na međunarodnoj sceni i održava se, uz određene izmene, do danas. Međutim, i pored neminovno lošeg uticaja na odnose između dve države, pitanje Kosova i Metohije, bar na neko vreme, ostalo je u senci dobrih i prijateljskih odnosa između tada dve ideološki bliske države nakon Drugog svetskog rata. Veoma je značajno pomenuti da je u to vreme, tačnije 1947. godine, došlo i do prve zvanične posete na najvišem nivou, kada je albanski lider Enver Hodža (Enver Hoxha) bio gost Josipa Broza Tita, što je u skladu sa tadašnjim „favorizovanjem albanskog faktora u Jugoslaviji”,⁴ ali i podelom sveta na blokove koje uzrokuje približavanja režima/država sa istim ideološkim stanovištem i opredeljenjem. S druge strane, činjenica da se prva zvanična poseta realizovala tek posle 33 godine diplomatskih odnosa, govori u prilog tome sa kolikom podozrivošću su Srbija i Albanija posmatrale jedna drugu u ovim vrlo turbulentnim decenijama. Kao što je istorija i pokazala, i ovaj talas prijateljstva bio je kratkog daha – nakon razmimoilaženja rukovodstva Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom dolazi do ponovnog distanciranja Beograda i Tirane. Jugoslavija početkom šezdesetih godina osniva i postaje jedan od lidera Pokreta nestvrstanih, dok se Albanija nakon konačnog izlaska iz „Istočnog bloka” i kratkoročnog približavanja Kini potpuno zatvara i okreće sebi, postajući tako najizolovanija država u Evropi.

Devedesetih godina XX veka, nakon raspada komunističkog bloka i ponovnog otvaranja Albanije ka susedstvu i svetu, odnosi sa Srbijom počeli su ubrzano da se pogoršavaju kako se u prvi plan sve više stavljalo pitanje Kosova i Metohije. Osnaženi dobijenom autonomijom prema Ustavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1974. godine, kosovski Albanci svoje aspiracije podigli su na nivo traženja nezavisnosti nakon dezintegracije Jugoslavije, spremni da preduzmu i potencijalno opasne jednostrane korake u cilju njihovog ostvarenja. Prvi takav pokušaj bio je referendum, održan u samo praskozorje jugoslovenske krize 1991. godine, na kojem se izbor „za“ merio u vrtoglavo visokim procentima (procenjuje se da je od 87,01% izašlih, čak 99,98% glasalo za nezavisnost),⁵ i koji je bio priznat jedino od strane Albanije. Ipak Srbija, sada deo Savezne Republike (SR) Jugoslavije, na čelu sa Slobodanom Miloševićem, uspešno je sprečavala internacionalizaciju kosovskog pitanja do druge polovine devedesetih godina, konkretnije nakon Dejtonskog sporazuma, kada se interes međunarodne zajednice u potpunosti okrenuo ka ovom pitanju.

⁴ Dušan Proroković, „Odnosi Albanije i Srbije u drugoj deceniji XXI veka: novi početak ili konstruktivnost pod pritiskom?“, op. cit., str. 23.

⁵ Susan L. Woodward, *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*, Brookings Institution, Washington, 1995, str. 98, 179 u: Dušan Proroković, „Odnosi Albanije i Srbije u drugoj deceniji XXI veka: novi početak ili konstruktivnost pod pritiskom?“, op. cit., str. 24.

U godinama koje slede Albanija i Srbija prolaze kroz duboku krizu, kako unutrašnju, tako i u međusobnim odnosima. Značajno je spomenuti da je svega godinu dana pre izbijanja oružanog sukoba na Kosovu i Metohiji došlo do susreta između Slobodana Miloševića i Fatosa Nanoa (Fatos Nano) na Kritu u leto 1997, koji je od strane Miloševića ocenjen kao „obostrano koristan“, naglasivši da je bar to „dovoljno za početak“ i ponovivši tom prilikom i poznatu formulu o Kosovu i Metohiji kao „unutrašnjoj stvari Srbije i Jugoslavije“.⁶ Sastanak dva državnika izazvao je ogorčene reakcije brojnih članova albanske opozicije koji su to ocenili kao „neuspех и срамоту“ i kao „цизизам и тешак ударак кошовским Албанијцима“.⁷ Još uvek nejasna strategija Albanije prema Kosovu i Metohiji može se posmatrati i kroz prizmu teške krize koja je nastupila početkom 1997. godine usled potpunog kolapsa piramidalnih šema koje su potom izazvale kompletно urušavanje postojećeg sistema i bunt oštećenih građana protiv države. Iako na prvi pogled manje značajan za odnose dve države, ovaj buran period u Albaniji bio je obeležen i velikim pljačkama iz skladišta oružja za koje postoje uverljive indicije da je izneto van države i da je „снажно додржано ерупција насиља на Косову“.⁸ Usled intenziviranja sukoba na Kosovu i Metohiji početkom 1998. godine, Albanija jasno i nedvosmisleno upućuje svoju podršku Oslobodilačkoj vojsci Kosova i snažno podržava i lobira za kosovsku nezavisnost, čime su još jednom odnosi između Srbije i Albanije dovedeni pred tačku usijanja. Konačno, diplomatski odnosi Albanije i SR Jugoslavije prekinuti su za vreme NATO agresije 17. aprila 1999. godine, čime je ionako slaba komunikacija još jedanput dovedena u pitanje.

Nakon okončanja sukoba na Kosovu i Metohiji i promene režima u Srbiji, diplomatski odnosi između SR Jugoslavije i Albanije ponovo se uspostavljaju 17. januara 2001. godine čime otpočinje još jedna faza (ne)uspešnog približavanja dve zemlje. Značajno je napomenuti da su neposredno nakon ponovnog uspostavljanja diplomatskih veza realizovani i sastanci na visokom nivou „čiji je glavni cilj bio prevazilaženje otvorenih pitanja“, poput posete ministara spoljnih poslova državne zajednice Srbije i Crne Gore i Albanije, Vuka Draškovića i Kastriot Islami (Kastriot Islami), Tirani i Beogradu 2004. i 2005. godine.⁹ Važnost ovih poseta ogledala se u činjenici da se poslednja državna poseta realizovala pre više od pedeset godina, tako da su ovi sastanci iskorišćeni za slanje poruka o težnji ka unapređenju odnosa

⁶ Stevan Nikšić, „Samit na Kritu. Balkanci na raskršću“, *NIN*, br. 2445, 6. Novembar 1997, <http://www.nin.co.rs/arhiva/2445/tema.html> (pristupljeno 4/6/2018)

⁷ Ibid.

⁸ Jolyon Naegele, „A People Scattered“, *New Presence: The Prague Journals of Central European Affairs*, no. 3, autumn 2005, p. 33.

⁹ Igor Novaković, Dragan Đukanović, Žarko Petrović, „Srpsko-albanski odnosi: Sadašnje stanje i perspektive. Pogled iz Srbije“, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2010, str. 2.

između dve komšijske zemlje. Takođe, ono što se u tom trenutku pojavilo po prvi put kao glavni podsticaj za unapređivanje odnosa, a što će se vremenom potvrditi, te kao takvo opstati i do danas, jeste zajednička težnja Srbije i Albanije da otpočnu proces evropskih integracija. Međutim, istovremeno sa tim procesom, kako u međunarodnim tako i u unutrašnjim krugovima, odvijala se i faza pripreme kosovske nezavisnosti koja je definitivno odnose između dve zemlje dovela na najnižu tačku od njihovog obnavljanja. Plan Martija Ahtisarija (Martti Ahtisaari), nekadašnjeg predsednika Finske, kojem je Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija poverio mandat za kreiranje i predlaganje konačnog statusa Kosova i Metohije, izazvao je velike tenzije između Srbije i Albanije koje su se nalazile ponovo na dijametalno suprotnim pozicijama – Srbija je pokušavala da očuva celovitost svog teritorijalnog integriteta i suvereniteta, dok je Albanija, uz podršku spoljnih aktera, na međunarodnoj sceni nastupala kao glavni promoter kosovske nezavisnosti. O sve snažnijim tenzijama između dve države svedoči i Crnomorski samit održan u Istanbulu 2007. godine, na kojem je došlo do oštih reakcija premijera Albanije i predsednika Srbije, Salija Beriše (Sali Berisha) i Borisa Tadića, koje su rezultirale i demonstrativnim napuštanjem samita od strane albanskog premijera. Naime, nakon izlaganja Salija Beriše o Kosovu i Metohiji da je ono „jedinstven slučaj i da treba da bude nezavisno“, usput optuživši Srbiju da je „od 1945. činila genocid nad Albancima“, usledila je oštra reakcija Borisa Tadića koji je skrenuo pažnju da se ovakvim izjavama Albanija meša u unutrašnje stvari Srbije i naglasio da se Srbija „nikad neće odreći Kosova i Metohije“, kao i da „Srbija braneći svoj interes na Kosovu i Metohiji brani interes celog crnomorskog regiona“.¹⁰ Ipak, bilo je jasno da se *de facto* o sudbini Kosova i Metohije uveliko odlučilo ukoliko se uzme u obzir da su te iste godine, prilikom posete američkog predsednika Džordža Buša mlađeg (George W. Bush) Tirani, poslate poruke da je „Albaniji mesto u NATO i da će ‘Kosovo biti nezavisno’“.¹¹ Uz snažnu podršku Sjedinjenih Američkih Država, kao i većine država Evropske unije, takozvana „Republika Kosovo“ je donošenjem deklaracije jednostrano proglašila nezavisnost 17. februara 2008. godine i time se otvorilo žarište koje i danas bukti u odnosima između srpskog i albanskog naroda.

Period neposredno nakon proglašavanja nezavisnosti bio je obeležen svojevrsnom diplomatskom bitkom Srbije za sprečavanje procesa međunarodnog priznavanja otcepljene teritorije koji se odvijao velikom brzinom. Interesantno je napomenuti da, iako su povučeni mnogi ambasadori iz država koje su uputile priznanje, u slučaju Tirane se to nije

¹⁰ „Tadić: Albanija se meša u unutrašnje stvari Srbije“, *Politika*, 27.06.2007, <http://www.politika.rs/scc/clanak/27582/> (pristupljeno 4/6/2018)

¹¹ Dušan Proroković, „Odnosi Albanije i Srbije u drugoj deceniji XXI veka: novi početak ili konstruktivnost pod pritiskom?“, op. cit., str. 26-27.

dogodilo, budući da je Srbija još od vremena državne zajednice Srbije i Crne Gore imala predstavnika u rangu otpravnika poslova, čime su odnosi između dve države već uveliko bili na „nižem“ diplomatskom nivou. S druge strane, Albanija je koristila svaku priliku da lobira za međunarodno priznanje sada već druge albanske teritorije na ovim prostorima. Visoki zvaničnici i diplome koristili su priliku da to pitanje stave na dnevni red na brojnim sastancima kojima su prisustvovali. Jedan takav slučaj dogodio se pod okriljem Saveta ministara Organizacije islamske saradnje 2009. godine, kada je izneta rezolucija na predlog Albanije kojom se države članice „podstiču da priznaju nezavisnost Kosova“.¹² Pomenuta rezolucija je konačno i usvojena 2013. godine čime je, zahvaljujući Albaniji a na nedvosmislenu štetu Srbije, na međunarodnoj sceni dat podsticaj za priznavanje kosovske nezavisnosti. Dodatno zaoštrevanje odnosa između dve države potpirivano je zapaljivim izjavama od strane albanskih zvaničnika koji su pozivali na približavanje, pa čak i ujedinjenje tzv. države „Kosovo“ i Albanije. Izjava Saljija Beriše da „ne bi trebalo da postoji carinski režim između dve države“ i da građani Albanije ne bi trebalo da „dozvole da se Albanija i Kosovo međusobno posmatraju kao strane države“ naišla je na revolt srpskih vlasti koje odlučno odbijaju da priznaju samoproglašenu nezavisnost Kosova i Metohije.¹³

Oživljavanje starih ideja, poput one o „Velikoj Albaniji“ koja se u ovom periodu učestalo prizivala u izjavama najviših albanskih zvaničnika, još više su udaljavale dve države jednu od druge, utičući i na javno mnjenje često podložno manipulacijama. Tako je, prema istraživanju sprovedenom od strane Gallup-a, čak 62% ispitanika u Albaniji podržalo ideju osnivanja Velike Albanije koja bi pored tzv. države „Kosovo“, uključivala i pojedine delove Makedonije.¹⁴ Zaista, negativne percepcije koje su dva naroda stekla jedan o drugom, uprkos višegodišnjem suživotu na istoj teritoriji, sada su se otvoreno ispoljavale produbljujući tako već postojeće klice neprijateljstva. Neminovno približavanje Albanije i takozvane države „Kosovo“ nakon proglašenja nezavisnosti, poput potpisivanja Sporazuma u Prištini 2012. godine o zajedničkim konzularnim delatnostima u inostranstvu, ili Sporazuma o sprovođenju zajedničke granične procedure iz 2011. godine, sprečavalii su neophodan dijalog Srbije i Albanije i bacili u senku i minimalne uložene napore za stabilizaciju odnosa između dve države. Nagoveštaji opozivu upućenom predsedniku Srbije za zvaničnu posetu Tirani i njena konsekventna nerealizacija, uprkos prethodnom sastanku ministara spoljnih poslova Ilira Mete (Ilir Meta) i Vuka Jeremića u Beogradu 2010. godine, samo

¹² „OIC adopts resolution on Kosovo“, *Kosova Press*, 11.12.2013, <http://www.kosovapress.com/en/news/oic-adopts-resolution-on-kosovo-7307/> (pristupljeno 6/6/2018).

¹³ Dragoš Ioničić, „Serbia’s EU path: Beyond the complexity of an institutional process“, *Europolarity*, vol. 9, no. 2, 2015, p. 69.

je jedan od primera propuštenih prilika koje su možda mogle da doprinesu otopljavanju odnosa i efikasnijem rešavanju krize koja je sasvim sigurno uzdrmala ceo region Balkana. Tek uz posredovanje Evropske unije početkom 2011. godine dve strane, Srbija i jednostrano proglašena država „Kosovo“, privolele su se na dijalog čime je postavljena solidna osnova za novu fazu u odnosima između dva naroda, a samim tim i Srbije i Albanije čije odnose je ipak teško sagledavati van prizme kosovskog pitanja.

Nova faza u odnosima Srbije i Albanije: Briselski sporazum i promene vlasti u dvema državama kao prekretnica

Nova era u odnosima Srbije i Albanije, nakon skoro više od dve decenije izrazito zategnutih odnosa, može se reći da je otpočela sa dva bitna događaja: (1) potpisivanjem sporazuma između Beograda i Prištine, i (2) promenom vlasti u Srbiji i Albaniji, čime se legitimitet za razvijanje odnosa između dve države predao u ruke novoj grupi političara. Zaista, ovi događaji mogu se smatrati ključnim u novoj fazi odnosa između dve države, budući da su poslužili kao podsticaj za njihovo dalje unapređivanje i podizanje na viši nivo. Briselski sporazum, u punom nazivu – *Prvi okvirni sporazum o principima normalizacije odnosa između Beograda i Prištine*, potpisani 19. aprila 2013. godine nakon dve godine tehničkih pregovora, svakako predstavlja jedan od ključnih događaja u srpsko-albanskim odnosima, budući da je obezbedio okvir za dijalog između nekada dve sukobljene strane i na taj način osigurao, barem privremeno, stabilnost u regionu. Ovaj sporazum od 15 tačaka koji obuhvata „formiranje Zajednice srpskih opština, jedinstvene Kosovske policije i integrisanje jedinica pravosudne vlasti u pravni okvir Kosova“, dodatno obavezujući dve strane da „jedna drugoj ne blokiraju proces evropskih integracija“,¹⁵ suštinski obavezuje Srbiju da „prizna administrativnu vlast Prištine u okviru međunarodno priznatih granica Kosova“, ali ne i njegovu unilateralnu secesiju i samoproklamovanu nezavisnost.¹⁶ S druge strane, značaj ovog sporazuma za Srbiju ogleda se u tome što je po prvi put postavljeno pitanje „zaštite prava srpske populacije na Kosovu“ i „prevencije njihovog preglasavanja i marginalizacije“, čime je postavljen temelj za uspostavljanje konkretnih mehanizama kojima bi se njihov položaj trajno zaštitio.¹⁷

¹⁵ Gazela Pudar Draško, „Simbolika nemoći: intelektualci i srpsko-albanski odnosi u postjugoslovenskom kontekstu“, u: Pavlović, Halili, Zaharijević, Pudar Draško (ur.) *Figura neprijatelja: preosmišljavanje srpsko-albanskih odnosa*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2015, str. 341.

¹⁶ Dritan Sulçebë, *Albania and Kosovo – In quest of a Common Future*, op. cit., p. 20.

¹⁷ Dragan Đukanović, „The Brussels Agreement and Decentralization in Kosovo“, *The Review of International Affairs*, vol. LXIV, no. 1150, April-June 2013, p. 31.

Pored normalizacije koju teži da osigura u odnosima zvaničnog Beograda i prištinskih vlasti, ovaj sporazum obezbedio je novu polaznu tačku i u odnosima Srbije i Albanije. Nakon dolaska na vlast u septembru 2013. godine, novi albanski premijer Edi Rama (Edi Rama) na sastanku sa predsednicom samoproglašene države „Kosovo“ Atifete Jahjagom (Atifete Jahjaga) u Prištini, pozdravio je potpisivanje Briselskog sporazuma i istakao da je proces normalizacije Beograda i Prištine „označio novu eru regionalne saradnje“ i „otvorio novu stranicu istorije“.¹⁸ Zaista, nova stranica istorije vrlo brzo je ispisana već naredne 2014. godine istorijskom posetom Edija Rame Beogradu, na odvažan poziv novoizabranog premijera Aleksandra Vučića. Dugo iščekivana poseta jednog od najviših albanskih zvaničnika unela je nadu u mogućnost pomirenja dva naroda, uz prevazilaženje razlika i iznalaženje zajedničkih tačaka uprkos različitim stavovima i gledištima, a najpre o kosovskom pitanju. Ukoliko se uzme u obzir da je poslednja državna poseta najvišeg albanskog zvaničnika realizovana pre skoro 70 godina, ova poseta postaje još značajnija za odnose dve zemlje u periodu kada obe teže ka istom cilju – članstvu u Evropskoj uniji. Neposredno pred dolazak u Beograd, Edi Rama je naglasio „neophodnost dve susedne države da pokušaju da prevaziđu pitanja koja ih razdvajaju“ i da „vremena zahtevaju nov, zajednički pristup za bolju budućnost naših naroda“.¹⁹ Ovom prilikom postignuti su i konkretni dogovori formulisani kroz brojne potpisane sporazume, poput Sporazuma o slobodnom kretanju građana, zatim Sporazuma o razmeni mlađih i međusobnom priznavaju diploma, kao i o ukidanju pojedinih trgovinskih barijera i uzajamnoj pomoći u sprečavanju, istraživanju i suzbijanju carinskih prekršaja. Poruke o ekonomskoj i političkoj saradnji, kao i značaju dve države za regionalni mir i stabilnost ponovljene su naredne 2015. godine uzvratnom posetom premijera Srbije Aleksandra Vučića Tirani. Premijer Vučić je tom prilikom istakao da Srbi i Albanci moraju da kontinuirano unapređuju međusobne odnose, naglasivši takođe „da Srbija i Albanija treba zajedno da rade na infrastrukturnim projektima koji bi trebalo da spoje dva naroda i dve zemlje“.²⁰ Važno je naglasiti da je ovo zapravo prva poseta jednog srpskog premijera u istoriji odnosa Srbije i Albanije, što govori u prilog tome da su

¹⁸ „Edi Rama: Sporazum Beograda i Prištine okončao jednom za svagda krvavu istoriju bivše Jugoslavije“, *Nova srpska politička misao*, 13.09.2013, <http://www.nspm.rs/hronika/edi-rama-sporazum-beograda-i-pristine-okoncao-jednom-za-svagda-krvavu-istoriju-bivse-jugoslavije.html?alphabet=l> (pristupljeno 7/6/2018).

¹⁹ „Albania’s premier makes historic visit to Belgrade“, *Deutsche Welle*, 10.11.2014, <http://www.dw.com/en/albanias-premier-makes-historic-visit-to-belgrade/a-18051456> (pristupljeno 8/6/2018).

²⁰ „Aleksandar Vučić: Pred nama je stotine kilometara koje treba zajedno da izgradimo, na dobrom smo putu da motivišemo građane Srbije da dođu u Tiranu i obrnuto“, *Nova srpska politička misao*, 27.05.2015, <http://www.nspm.rs/hronika/vucic-u-poseti-tirani-bezbednosne-mere-na-najvisem-stepenu.html?alphabet=c> (pristupljeno 8/6/2018).

obe zemlje rešile da je vreme za preduzimanje jasno definisanih koraka u cilju ojačavanja političke i diplomatske komunikacije kao preduslova za uspešnu regionalnu saradnju na svim nivoima. Posete dva premijera pozdravili su i brojni zvaničnici Evropske unije, poput Maje Kocijančić koja je istakla da je to „pozitivan korak ka jačanju regionalne saradnje i razvijanju dobrosedskih odnosa“ koji je u potpunosti u skladu sa evropskim vrednostima i standardima.²¹

Stabilniji politički ambijent dao je podstrek i ekonomskim odnosima. Trgovinska saradnja u proteklim godinama pokazala je pozitivna kretanja što se može primetiti prema brojevima navedenim u Tabeli 1. Međutim, takođe se mogu uočiti i pojedine diskrepance. Čak i ako je od 2013. do 2017. godine Srbija ostvarila zapažen suficit u trgovinskim odnosima sa Albanijom, uvoz iz Albanije u Srbiju rastao je u značajnijim procentima od izvoza što govori u prilog tome da je neophodno da Srbija u nadolazećim vremenima obrati više pažnje na relativno novo tržište Albanije koje će se razvijati. U prilog tome govori i činjenica da se za 2016. godinu Albanija za Srbiju prema ostvarenom izvozu nalazila na 24. mestu, a prema uvozu na dalekom 50. mestu u poređenju sa drugim državama. S druge strane, u aprilu 2018. godine Srbija je za Albaniju bila jedna od tri države u kojima je ostvarila najveći rast izvoza (skoro +133,8%), ali i najveći pad uvoza u prva četiri meseca te iste godine (čak -18,7%).²²

Tabela 1: Izvoz, uvoz i robna razmena u spoljnotrgovinskim odnosima Srbije i Albanije u periodu od 2013. do 2017. godine izraženi u milionima evra²³

SRBIJA	Izvoz u Albaniju	U odnosu na prošlu godinu	Uvoz iz Albanije	U odnosu na prošlu godinu	Ukupna robna razmena	U odnosu na prošlu godinu	Suficit u robnoj razmeni
2013.	88,7	+33,2%	12,3	+13,9%	101,0	+30,5%	76,4
2014.	95,8	+7,9%	13,6	+10,6%	109,4	+8,2%	82,1
2015.	91,8	-4,1%	18	+32,3%	109,8	+0,4%	73,8
2016.	93,5	+1,88%	27,2	+50,8%	120,7	+9,91%	66,3
2017.	122,5	+31,5%	36,2	+43,4%	158,7	+34%	86,3

²¹ „Funkcioneri EU pozdravili posetu Aleksandra Vučića Albaniji“, *Nova srpska politička misao*, 28.05.2015, <http://www.nspm.rs/hranika/funkcioneri-eu-pozdravili-posetu-aleksandru-vucica-albaniji.html>(pristupljeno 8/6/2018).

²² „Foreign Trade in Goods“, Republica e Shqipërisë Institut i Statistikave, 17 May 2018.

²³ „Spoljnotrgovinska razmena Republike Srbije i Republike Albanije“, Privredna Komora Srbije, 1. januar 2018.

Ipak, od značaja je činjenica da robna razmena između dve zemlje, iako po obimu skromnija u odnosu na trgovinu Srbije i drugih zemalja u regionu, stabilno ali kontinuirano raste čime se povećava potencijal za neke nove trgovinske projekte u budućnosti. Trgovinska razmena značajno je olakšana ponovnim uvođenjem leta Beograd-Tirana 2014. godine, sada pod okriljem Er Srbije (Air Serbia), čime je obnovljena direktna linija između dve prestonice, dok su vize obostrano ukinute još 2010. godine. Posledično, to je dalo podsticaja i razvijanju turizma. Iako je turistička razmena između dve države relativno mala, o čemu svedoči i podatak da je svega 17% Albanaca ikada bilo u Srbiji, a čak jedna četvrtina od tog broja samo prelazila preko njene teritorije,²⁴ dve države rešile su da preduzmu konkretne korake kako bi podržale i podstakle unapređivanje saradnje u ovom sektoru od izrazitog značaja za privredni razvoj obe zemlje. Sporazum o saradnji u oblasti turizma, koji zapravo predstavlja osnovu za jedinstvenu turističku ponudu dve zemlje u cilju privlačenja turista iz „trećih zemalja“, potpisani je u Beogradu 2018. godine od strane ministara turizma Srbije i Albanije, Rasima Ljajića i Bljendi Kljosija (Blendi Klosi). Tom prilikom Nenad Đurđević, direktor Sektora za ekonomske odnose sa inostranstvom Privredne Komore Srbije ocenio je da su „politički odnosi dobri“ i da su „oni dali vетар u leđa našoj zajedničkoj saradnji“.²⁵ Dogovoren su zajednički projekti ulaganja u hotelijerstvo i objedinjeno nastupanje turističkih agencija Srbije i Albanije pred stranim turistima, kao i zajedničko plasiranje proizvoda na tržišta Amerike, Kine, Emirata, Indije i drugih zemalja od strateške važnosti. Pored toga, naglašeno je da odnosi između Srbije i Albanije imaju potencijala da se razvijaju i u oblastima poput energetike, prehrambene industrije i građevinarstva čemu će se dodatna pažnja pridati u budućnosti. Unapređivanje turizma i ekonomske saradnje pozitivno će uticati i na građane koji će imati veće mogućnosti izbora i priliku da u svoje planove uvrste još jednu destinaciju.

Približavanje Srbije i Albanije, ipak, ne može se u potpunosti posmatrati izvan okvira evropskih integracija koje za obe države predstavljaju najviše strateško opredeljenje i glavni spoljnopolitički izbor i cilj. Obe države ovaj proces otpočele su u prvoj deceniji XXI veka, ispunjavajući postavljene uslove manje ili više uspešno. Srbija je svoj put evropskih integracija otpočela 2008. kada je i konačno potpisana Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. Godine 2012. Srbiji je dodeljen status kandidata, dok je naredne 2013. Sporazum zvanično ušao u primenu nakon procesa ratifikacije od strane svih država članica i dato je zeleno svetlo za otpočinjanje pristupnih pregovora na političkom nivou koji su održani prvi put 21. januara 2014. godine. Od tada

²⁴ Alba Cela, *Albania-Serbia relations in the eyes of the Albanian Public 2015*, Friedrich Ebert Stiftung, Tirana, 2015, p. 10.

²⁵ „Albanci spremaju veliki bum: Srbi ‘probijaju’ put“, *Sputnik*, 20.05.2018, <https://rs.sputniknews.com/ekonomija/201805201115672678-Albanija-Srbija-turizam/> (pristupljeno 9/6/2018).

do danas Srbija je otvorila ukupno 12 poglavlja, među kojima je i poglavlje 35, praktično najznačajnije za njenu integraciju pored poglavlja 23 i 24, koje obuhvata Briselski sporazum i proces normalizacije odnosa između Beograda i Prištine. S druge strane, evropski put Albanije otpočeo je nešto ranije u poređenju sa Srbijom ali je skromniji po postignutim rezultatima. Albanija je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju potpisala još 2006. godine koji je na snagu stupio pet godina kasnije. Ipak, Albanija je status kandidata dobila tek 2014. godine dok je predlog za početak pregovora upućen 2016. godine. Nakon praktično dve godine stagnacije, očekuje se da će bugarsko predsedavanje Evropskom unijom u prvoj polovini 2018. godine konačno omogućiti promenu stava u Evropskoj Komisiji i obezbediti sigurno zeleno svetlo za zvanično otpočinjanje pregovora. Nejednakost u postignutom uspehu, doduše, nije sputavala dve države da sarađuju pod okriljem inicijativa Evropske unije. Obe učestvuju u radu Regionalnog saveta za saradnju i Energetske zajednice, deo su Procesa saradnje u Jugoistočnoj Evropi i Jonsko-jadranske inicijative, kao i potpisnice Sporazuma o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi. Srbija i Albanija takođe su deo važne diplomatske inicijative nemačke kancelarke Angele Merkel (Angela Merkel) pod nazivom *Berlinski proces*, koja služi podsticanju regionalne saradnje i dijaloga na multilateralnoj osnovi između država u regionu, doprinoseći njihovom boljem povezivanju na političkom i ekonomskom nivou, ali i boljoj pripremi za nastavak evropskog puta. Ovaj proces iznedrio je, između ostalog, i osnivanje Regionalne kancelarije za saradnju mlađih, sa sedištem u Tirani, koja omogućava bolje povezivanje mlađih iz država u regionu i podsticanje ideja o toleranciji i razumevanju među njima. Takođe, saradnja i razmena u oblasti umetnosti, kako pozorišne tako i filmske, kao i brojne kulturne manifestacije uz podršku Evropske unije, predstavljaju još jedan vid povezivanja Srbije i Albanije. Najosetljivija tačka u odnosima dve države, ostaje pitanje osporovanog statusa teritorije Kosova i Metohije koje je trenutno suštinski povezano sa procesom evropskih integracija. Upravo zbog toga „iako može delovati da je uloga Albanije na evropskom putu Srbije beznačajna, njene kulturne i istorijske veze sa Kosovom igraju važnu ulogu u procesu evropskih integracija Zapadnog Balkana“.²⁶ Dijametalno suprotna stanovišta Srbije i Albanije o samoproglašenoj državi „Kosovo“, uprkos iskazanoj težnji za unapređivanjem odnosa, snažno opterećuju saradnju između dve zemlje koja je ključna za celokupan region te je, zarad njihovog očuvanja, potrebno pronaći zajednički *modus vivendi* koji bi pružio sigurnu bazu za opstanak preko potrebnog dijaloga.

Za odnose dve zemlje ohrabrujući je i stav javnog mnjenja i medija koji pokazuje trend postepenog menjanja postojećih, pretežno negativnih percepција. Tradicionalni politički diskurs o dva najveća rivala i neprijatelja

²⁶ Dragoš Ionić, „Serbia’s EU path: Beyond the complexity of an institutional process“, op. cit., p. 71.

na Balkanu počeo je malim, ali stabilnim koracima da teži ka pozitivnoj promeni. U Srbiji, i pored učestalog negativnog prikazivanja Albanije i albanskog naroda, pojavili su se pojedini mediji koji su o njoj pisali u pozitivnom svetlu. Tako je, u par navrata, Albanija definisana kao „tolerantna i multi-konfesionalna država u kojoj nacionalizam ili religija nikada nisu bili destruktivno mobilišuće snage“, dok je albanska obala u većini slučajeva opisana kao „ugodna i cenovno dostupna“. ²⁷ Delimične promene u srpskom diskursu oličene su i u istraživanju sprovedenom od strane Beogradskog centra za bezbednosnu politiku 2012. godine kada se Albanija našla na trećem mesto srpskih neprijatelja. Iako minimalno, Albanija je uspela da „popravi“ svoju poziciju u odnosu na drugo mesto koje je zauzimala 2011. godine, rame uz rame sa tradicionalno najvećim neprijateljem – Sjedinjenim Američkim Državama. Veliki broj građana Albanije takođe pozitivno gleda na razvoj odnosa između dve zemlje. Prema istraživanju sprovedenom 2015. godine u Tirani, 34% ispitanika smatra da su odnosi između dve države „veoma važni“, 52% da su „važni“, a čak 90,6% veruje da je normalizacija „u interesu obe države“. Međutim, možda najznačajniji podatak jeste da natprosečna većina, odnosno 61,3% ispitanika veruje da Albanija i Srbija treba da „prodube svoje odnose bez obzira na odnose Srbije i Kosova“. ²⁸ Ovakvi pokazatelji svakako da predstavljaju osveženje u srpsko-albanskim odnosima, koji su dugo bili obeleženi praktično nepremostivom udaljenošću između dva naroda. Ipak, jedno su težnje a drugo je realnost. Zato odnose Srbije i Albanije treba posmatrati i iz drugog ugla koji nudi jednu sumornu sliku njihovog stanja, snažno opterećenog brojnim nerazjašnjениm pitanjima i problemima čija rešenja ostaju neizvesna.

Otvorena pitanja i izazovi u srpsko-albanskim odnosima

Površinsko posmatranje odnosa Srbije i Albanije i pridavanje pažnje samo pozitivnim koracima koji su preduzeti u prethodnom periodu, mogu navesti posmatrača na relativno pogrešan zaključak o njihovom budućem razvitu. Svakako, nesporno je da su dve države popravile svoje odnose poredeći današnje stanje sa nekim prethodnim periodima, ali realnost je, nažalost, još uvek daleko od stava da se ovi odnosi kreću samo uzlaznom putanjom. Interesantno je da su ovaj period otoplavljanja odnosa, koji je otpočeо 2013. godine, obeležili i događaji koji su pretili da praktično u potpunosti anuliraju sve što je postignuto do sada i neprijateljstvo ponovo uzdignu na nivo najznačajnije karakteristike srpsko-albanskih odnosa. Jedan u nizu takvih događaja usledio je, zapravo, tokom istorijske posete premijera Albanije Edija

²⁷ Andi Balla, Filip Ejodus, Megi Llubani, *Albania and Serbia: Perceptions and Reality*, Albania Institute for International Studies, Tirana, 2013, pp. 42-43.

²⁸ Alba Cela, *Albania-Serbia relations in the eyes of the Albanian Public 2015*, op. cit., pp. 19, 29.

Rame Beogradu 2014. godine, koja je, umesto da pruži osnovu za bolju budućnost, pokazala realno stanje srpsko-albanskih odnosa. Na zajedničkoj konferenciji dva premijera insistiranje Edija Rame da je „nezavisno Kosovo nesporna regionalna i Evropska realnost“ izazvalo je oštru reakciju Aleksandra Vučića, koji je albanskog premijera optužio za provokaciju i upitao kakve veze Albanija ima sa Kosovom budući da „Kosovo nije deo Albanije niti će ikada biti“.²⁹ Provokativna, ali pre svega smela izjava albanskog premijera u samom centru srpske prestonice, neminovno dovodi u pitanje iskrenu težnju albanske strane za razvijanjem i unapređivanjem odnosa uprkos postojećim razlikama. Svojevrsna kontroverznost ove posete ogleda se i u činjenici da je odlagana nekoliko puta pre njene konačne realizacije. Jedan od razloga bio je incident koji se dogodio u Beogradu, sredinom oktobra 2014. godine, a samo mesec dana pre posete, prilikom kvalifikacione utakmice za Evropsko prvenstvo u fudbalu između Srbije i Albanije. Naime, tokom utakmice pušten je dron koji je nosio zastavu „Velike Albanije“, što je izazvalo tenzije ne samo na terenu već i na političkom nivou. Premijer Aleksandar Vučić naglasio je da je ovaj incident „najteža politička provokacija usmerena na pokušaj poniženja srpskog naroda i izazivanje dugoročne i trajnije nestabilnosti na Zapadnom Balkanu“, ujedno istakavši da se ne plaši razgovora sa bilo kime, a ponajpre sa albanskim premijerom „jer su mu obraz i savest čisti“.³⁰ Utakmica je prekinuta, a dve države su jedna drugoj putem svojih ambasadora uputile protestne note. U svakom slučaju, „incident je svakako pokazao suštinu odnosa između dve zemlje“ koji su „i dalje opterećeni uzajamnim nepoverenjem i napetostima“.³¹ Ovaj nemili događaj ponovo je glasno odjeknuo u medijima 2017. godine, kada je glavni osumnjičeni za puštanje drona, albanski državljanin Ismail Morina, uhapšen po poternici Srbije u Dubrovniku. Međutim, zahvaljujući snažnoj diplomatskoj ofanzivi Tirane, ali i konačnoj odluci Zagreba koji teži da očuva svoje prijateljstvo sa Albanijom, Morina nije izručen Srbiji i pored jasne i konačne presude Vrhovnog suda. Saradnja Albanije i Hrvatske, sa kojom Srbija tradicionalno ima zategnute odnose, negativno je uticala na srpsko-albanske odnose budući da je pokazala još jednom otvorenu netrpeljivost koje egizistira između dva naroda.

Ipak, događaj koji je zasigurno izazvao mnogo više tenzije i snažne retorike na obe strane jeste hapšenje Ramuša Haradinaja (Ramush Haradinaj), bivšeg haškog optuženika i predsednika Alijanse za budućnost Kosova, u Francuskoj 2017. godine po interpolovoj poternici upućenoj od strane Srbije.

²⁹ „Serbia and Albania row over Kosovo mars historic Rama visit“, BBC, 10.11.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-29985048> (pristupljeno 10/6/2018).

³⁰ „Vučić: incident na stadionu teška politička provokacija“, Blic, 15.10.2014, <https://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-incident-na-stadionu-teska-politicka-provokacija/21bet6d> (pristupljeno 10/6/2018).

³¹ „Srpsko-albanski odnosi ponovo na iskušenju“, Helsinski biltén, br. 107, oktobar 2014, str. 2.

Srbija je, između ostalog, protiv njega podigla čak 108 krivičnih prijava za terorizam, udruživanje radi neprijateljske delatnosti i ubijanja civila, o čemu svedoče i brojni dokazi prikupljeni od strane srpskog tužilaštva. Hapšenje Haradinaja osuđeno je od strane albanskih vlasti na čelu sa premijerom Edi Ramom, koji je tom prilikom na društvenoj mreži *Twitter* napisao da je „hapšenje Haradinaja absurd“ i da je „neverovatno da srpske poternice nisu obrisane iz kompjutera EU“.³² Ubrzo je usledio odgovor srpskog premijera Aleksandra Vučića koji je naglasio da „mu ne pada na pamet da štiti bilo kog zločinca, bez obzira na ime i prezime i ni u kom slučaju“.³³ Konačna odluka francuskog suda ipak nije bila u korist Srbije – Ramuš Haradinaj, nakon četiri meseca u pritvoru, pušten je na slobodu ostavivši tako srpskoj strani mali manevarski prostor za dalje korake. Srbija je ubrzo stabilizovala svoje odnose sa Francuskom, dok su odnosi sa Albanijom pretrpeli još jedan udarac koji je ostavio neizbrisiv trag, uprkos iskazanim težnjama za normalizacijom.

Kamen spoticanja u odnosima dve zemlje predstavlja i pitanje manjina koje je „bezbednosno pitanje *par excellence*“ zbog čega i „ostaje akutno za ceo Zapadni Balkan“.³⁴ Dok se o srpskoj manjini u Albaniji manje i ređe govori, što može biti greška i srpskih vlasti, pitanje položaja albanske manjine na jugu Srbije u opština Preševo, Bujanovac i Medveđa praktično je internacionalizovano i često korišćeno u dnevnapoličke svrhe, a posebno kada dolazi do porasta tenzija između vlasti u Beogradu i Prištini. Albanska manjina u Srbiji takođe je spona između Beograda i Tirane, što se ogleda i u činjenici da je poseta najvišeg albanskog državnika, predsednika republike Bujara Nišanija (Bujar Nishani), druga po redu posle one iz 1946. godine, upravo realizovana u opština sa albanskim većinom. Ova poseta pak otkrila je brojne diskrepance koje postoje u srpsko-albanskim odnosima i koji će sasvim sigurno i u budućnosti nastaviti da ih opterećuju. Na prvom mestu, iako je poziv za posetu stigao od predsednika opštine Bujanovac, interesantno je da predsednika Albanije nije dočekao nijedan od visokih državnih zvaničnika, već predsednik Koordinacionog tela za jug Srbije, Zoran Stanković. Još interesantnije je izgledala sama slika koja je albanskog predsednika dočekala: okupljena masa vijorila je u svojim rukama albanske zastavice dok su natpisi „Dobro došli predsedniče“ bili ispisani na albanskom jeziku. Intoniranje himne dve države izostalo je tokom posete, dok je ceo protokol tekao na stranim jezicima (engleski/albanski) bez pratrje prevodioca. Takođe, poruke poslate sa više strana tokom ove posete bile su u najmanju ruku nedosledne. Naime, i pored naglašavanja srpskih

³² „Rama: hapšenje Haradinaja absurdno“, *Insajder*, 05.10.2017, <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/2638/> (pristupljeno 10/6/2018).

³³ „Vučić o Haradinaju: ne štitimo zločinče, tražimo da ni drugi to ne čine“, *Sputnik*, 11.01.2017, <https://rs-lat.sputniknews.com/politika/20170111109587330-vucic-haradinaj/> (pristupljeno 11/6/2018).

³⁴ Aleksandar Fatić, Srđan Korać, „The Albanian National Project Between Ethno-Politics and Europeanisation“, *The Review of International Affairs*, vol. LXIII, no. 1148, 2012, p. 8.

zvaničnika i albanskog gosta da je cilj ove posete da Albanija „uspostavlja dalju saradnju sa Srbijom“ i podigne je „na viši nivo na obostrano zadovoljstvo građana obe države“, neprijateljsku konotaciju imala je izjava Jonuza Muslijua (Jonuz Musliu), predsednika Saveta albanske nacionalne manjine u Srbiji, da predsednik Albanije dolazi kako bi „rešio problem ugrožavanja prava“ albanskog stanovništva u ovom delu Srbije.³⁵ Ponovne provokativne i kontroverzne poruke upućene sa albanske strane na, ni manje ni više, srpskoj teritoriji upućuju da je možda vreme da Srbija svoju velikodušnost i otvorenost ipak preispita, budući da je ona u više navrata iskorišćena na njenu štetu. S druge strane, neophodno je i da Srbija revidira svoju politiku prema položaju srpske manjine u Albaniji koja se nalazi u teškoj situaciji. Aleksandar Čotrić, član Odbora za dijasporu u Skupštini Srbije, naglasio je da je za srpsku manjinu „najteže u Albaniji“, budući da usled nepostojanja jasnog zakonskog okvira o nacionalnim manjinama, Srbi nemaju pravo da upotrebljavaju svoj jezik niti da se slobodno izjasne o svojoj nacionalnoj i verskoj pripadnosti.³⁶ U međuvremenu, iako je Albanija usvojila zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina u oktobru 2017. godine, položaj srpske manjine ostao je na mnogo nižem nivou u odnosu na široka prava albanske manjine na teritoriji Srbije. Budući da je reciprocitet ključan za plodne odnose na međunarodnom nivou, neophodno je da se ovo pitanje doslednije i upornije ističe od strane srpskih vlasti prilikom ionako retkih susreta zvaničnika dve države, a kako bi se omogućilo uklanjanje još jedne velike prepreke na putu ka punoj normalizaciji odnosa.

Uspostavljene veze Albanije i takozvane države „Kosovo“, i njihovo perfidno povezivanje naočigled negodovanja srpskih vlasti, bez sumnje predstavlja najveću barijeru u odnosima dve zemlje. Različiti stavovi o statusu Kosova i Metohije, čija samoproglašena nezavisnost ostaje neprihvatljiva ne samo za Srbiju već i mnoge druge države poput Rusije i Kine, ozbiljno narušavaju odnose između dve zemlje i obezvredjuju dijalog, ohrabrujući time nacionalističke i ekstremističke ideje, poput one o „Velikoj Albaniji“, koje mogu ugroziti bezbednost celokupnog regiona. Dve vlade su do sada održale ukupno četiri zajedničke sednice, pri čemu je prva 2014. godine u Prizrenu, prema ocenama učesnika okarakterisana kao „početak novog poglavlja u odnosima dve države“, rezultirala i potpisivanjem „Deklaracije o Strateškom partnerstvu i saradnji“.³⁷ Da su se odnosi Albanije

³⁵ Nikola Belić i Ž. Matić, „Nišani kao faktor (ne)mira na jugu Srbije“, *Politika*, 08.03.2017, <http://www.politika.rs/sr/clanak/375711/Albanski-predsednik-Nisani-stigao-u-Bujanovac-docek-bez-himni> (pristupljeno 12/6/2018).

³⁶ Mira Kankaraš Trkla, „Srbija i Albanija ukinuti kao narod“, *Sputnik*, 08.03.2017, <https://rs.sputniknews.com/analize/201703081110313132-srbi-albanija-prava-analiza-1/> (pristupljeno 12/6/2018).

³⁷ „Signed in Prizren the ‘Declaration on Strategic Partnership and Cooperation’ between Kosovo and Albania“, Ministry for Europe and Foreign Affairs, 11.01.2014, <http://www.punetjejashtme.gov.al/en/press-office/news/signed-in-prizren-the-declaration-on-strategic-partnership-and-cooperation-between-kosovo-and-albania> (pristupljeno 12/6/2018).

i južne srpske pokrajine ubrzano razvijali dokazuje i podatak da su u periodu od samo dve godine, od prve do treće zajedničke sednica dve vlade u Prištini 2016. godine, potpisani sporazumi koji se odnose na najraznovrsnije oblasti, od ekonomije preko carina i finansija do kulture i turizma. Poslednja zajednička sednica u Korči 2017. godine održana je u istom maniru i uz nastavak prakse potpisivanja brojnih sporazuma o saradnji. Među svim tim sporazumima tri se, ipak, izdvajaju po svom uticaju koji mogu ostvariti kako na regionalnom tako i na međunarodnom planu, ali i po snažnoj vezi koju uspostavljaju između samoproglašene države „Kosovo“ i Albanije. Prvi među njima jeste onaj potpisani 2011. godine o zajedničkoj konzularnoj delatnosti takozvane države „Kosovo“ i Albanije, koji je u međuvremenu doveo i do praktičnih rezultata – do sada su otvorena tri konzulata, u Miljanu, Kamberi i Minhenu, dok je na zajedničkoj sednici dve vlade u Prištini 2016. godine, albanski ministar spoljnih poslova Ditmir Bušati (Ditmir Bushati) izrazio spremnost da ovakve odnose pretvore i u „model za ceo region“.³⁸ Ono što se, takođe, moglo čuti u više navrata jesu i težnje premijera Albanije o uvođenju zajedničke diplomatske delatnosti u drugim državama čime bi se praktično uspostavilo jedinstveno međunarodno predstavljanje dva odvojena entiteta i prevazišao još jedan korak ka sigurnom ostvarivanju velikoalbanske ideje. Nakon ovoga usledio je, za bezbednost u regionu, svakako jedan od opasnijih sporazuma o vojnoj saradnji između Albanije i države „Kosovo“ iz 2013. godine, koji podrazumeva potpunu slobodu kretanja oružanih snaga dve „države“ na njihovim teritorijama, kao i tesnu saradnju u ovoj oblasti. Ipak, nije začuđujuće da su Priština i Tirana do bile mogućnost da tako nešto realizuju – Albanija je punopravna članica NATO od 2009. godine, koji je prisutan i na Kosovu i Metohiji u vidu vojne misije KFOR, pa je ova ideja dobila prečutnu podršku Sjedinjenih Američkih Država koje su tradicionalno bile najveći zaštitnik albanskih interesa od kraja devedesetih godina XX veka. Vojno povezivanje Prištine i Tirane svakako da šteti odnosima sa Srbijom, budući da može poslužiti kao pogodna priprema za stvaranje Oružanih snaga Kosova, želje kosovskog rukovodstva koja već dugo dobija neupitnu podršku Albanije, a koja će, bez sumnje, puni zamah dobiti u vremenu koje dolazi.

Poslednji u nizu sporazuma koji predstavljaju jasne i nedvosmislene korake ka nepovratnom povezivanju Albanije i države „Kosovo“ jeste Sporazum o carinskom ujedinjenju, potpisani jun 2018. godine. Ovaj sporazum, iako relativno tesnom većinom (67 od 120 poslanika), usvojen je i to neposredno nakon usvajanja još jednog spornog dokumenta, odnosno Nacrta sporazuma o ukidanju kontrole putnika na granici sa Albanijom. Pravdanje ovakvih koraka ekonomskim razlozima od strane albanskih i kosovskih zvaničnika nije dalo rezultata budući da za Srbiju ova odluka u

biti ostaje politička, posebno ako se prisetimo činjenice da je predložena ideja premijera Aleksandra Vučića o balkanskoj carinskoj uniji odbijena, kako od prištinskih, tako i albanskih zvaničnika uz ocenu da je „antievropska“.³⁹ Ipak, preduzeti koraci od strane Prištine i Tirane teško da se mogu okarakterisati kao evropski ukoliko se uzme u obzir ranija izjava Edija Rame da će se „njegova država i Kosovo ujediniti na klasičan način ukoliko EU ne bude otvorila puteve za integraciju Kosova“.⁴⁰ Budući da se Briselski dijalog, ključan za samoproglašenu državu „Kosovo“ na njenom putu evropskih integracija, trenutno odvija bez jasne perspektive u pregovorima, čini se da je Albanija predvođena Edijem Ramom krenula putem ostvarivanja svojih upozorenja. Poslednja u nizu Raminih izjava koja svedoči o tome je ona kojom predlaže čak i zajedničkog predsednika kao simbola „nacionalnog jedinstva“, dodavši pritom da to možda trenutno nije moguće ali da „može postati realnost u budućnosti“.⁴¹

Na samom kraju, ne treba zboraviti da kao što može biti podsticaj za unapređivanje odnosa između država, javno mnjenje takođe može biti i njihov glavni kočničar budući da su svi preduzeti koraci i sve poslate poruke suštinski upućene građanima. Pored već napomenutih pozitivnih promena u stavovima javnog mnjenja, negativne percepcije ipak nastavljaju da preovladavaju. Posmatrajući albansku stranu, jedna trećina (27,8%) ispitanika smatra da Srbija predstavlja najveću pretnju po bezbednost Albanije.⁴² Čak i ako se uzme u obzir da je ovaj broj u proteklim godinama bio veći, činjenica da svaki treći građanin neprijateljski posmatra svog severnog suseda ne ide u prilog normalizaciji odnosa između dve države. Konkretnije, nepoverljivost kontinuirano preovladava kako u političkoj, tako i u ekonomskoj sferi, uprkos postignutim dogovorima. Kompleksno pitanje statusa Kosova i Metohije i strogo razdvajanje Srbije i Albanije po tom pitanju predstavlja ubedljivo najveću prepreku na političkom nivou, dok istraživanja u sferi ekonomskih odnosa, koji se inače doživljavaju kao sigurna zona saradnje dve države, pokazuju da se srpske investicije često u Albaniji posmatraju kao „sumnjive ili čak nelegalne“.⁴³ Za Srbiju, s druge strane, Albanija se svrstava među pet najvećih neprijatelja, ponajviše zbog kosovskog pitanja, dok snažna ostaje i percepcija razvijena još za vreme

³⁹ Anica Telesković, „‘Velikoalbanska’ carinska unija“, *Politika*, 07.06.2018, <http://www.politika.rs/sr/clanak/405132/Velikoalbanska-carinska-unija> (pristupljeno 12/6/2018).

⁴⁰ „Rama: Albanija i Kosovo će se ujediniti“, *Radio Slobodna Evropa*, 07.05.2018, <https://www.slobodnaevropa.org/a/26942719.html> (pristupljeno 12/6/2018).

⁴¹ Darko Janjević, „Albania’s Edi Rama floats joint president idea in Kosovo“, *Deutsche Welle*, 19.02.2018, <http://www.dw.com/en/albanias-edi-rama-floats-joint-president-idea-in-kosovo/a-42642058> (pristupljeno 12/6/2018)

⁴² Alba Cela, *Albania-Serbia relations in the eyes of the Albanian Public 2015*, op. cit., p. 21.

⁴³ Andi Balla, Filip Ejodus, Megi Llubani, *Albania and Serbia: Perceptions and Reality*, op. cit., p. 54.

Jugoslavije, o Albancima kao inherentno inferiornim u odnosu na druge narode na Balkanu.⁴⁴ Nedostatak saradnje i razumevanja tokom proteklih godina doveli su do ponovnog oživljavanja ovih davno formiranih percepcija koje i danas, posle jednog veka, predstavljaju jednu od većih prepreka na putu ka punoj normalizaciji odnosa. Ipak, mogućnost njihovog prevazilaženja ostaje neupitna za razliku od iskrene želje da se to postigne, koja, u ovom trenutku i u značajnoj meri, izostaje u stavovima javnog mnjenja i na jednoj i na drugoj strani u ovim odnosima.

Zaključak: budućnost srpsko-albanskih odnosa

Odnosi Srbije i Albanije od njihovog uspostavljanja do danas bili su obeleženi brojnim trzavicama i prekidima u zvaničnoj komunikaciji koje su doprinele ukorenjivanju negativnih percepcija između dva, za stabilnost regionala, najznačajnija naroda na ovim prostorima. Posmatrano kroz istoriju, ovi odnosi bili su obeleženi neprijateljstvom i netrpeljivošću koji su se, doduše smanjenim intenzitetom, održali i do danas. U proteklih deset godina, možda i najznačajnijih za Srbiju i Albaniju, srpsko-albanski odnosi u potpunosti su pokazali svoju kompleksnost i kontradiktornost. Period od 2008. godine bio je istovremeno obeležen i susretima i propuštenim prilikama; i saradjnjom i krizama; i težnjom za unapređivanjem odnosa i dovođenjem te iste u pitanje. Otopljavanje odnosa od 2013. godine donelo je podjednako i optimizam i nadu da će odnosi biti bolji, ali i skepticizam po pitanju njihove iskrenosti i budućeg razvoja. Brojna nerešena pitanja i krize, poput incidenta na fudbalskoj utakmici, provokativnih izjava albanskih zvaničnika, kao i ambivalentnih stavova javnog mnjenja, kočili su težeće rukovodstva za preko potrebnom normalizacijom. Među tim pitanjima, najspornije je svakako pitanje statusa Kosova i Metohije koje predstavlja bolnu tačku i identitetski problem od najvišeg značaja, kako za srpsku tako i za albansku stranu.

Sve u svemu, pitanje koje se praktično samo nameće nakon analize odnosa Srbije i Albanije jeste njihova perspektiva. Ima li je uopšte? I ako je ima, u kom smeru se kreće? Odgovor na prvo pitanje relativno je optimističan – nesporno je da odnosi Srbije i Albanije, sa nove polazne tačke, imaju perspektivu. Težeći istom cilju, punopravnom članstvu u Evropskoj uniji, dve države su, više nego ikada, upućene jedna na drugu u pogledu saradnje u brojnim međunarodnim organizacijama, regionalnim inicijativama i skupovima pod okriljem EU, pa je teško zamisliti potpuni prekid komunikacije između njih koji, u nekim ranijim vremenima, ne bi bio izuzetak. Ono što pak ostaje sporno jeste smer kretanja ovih odnosa. Pored postignutih rezultata i približavanja dve zemlje u proteklih pet godina, brojni problemi pretili su da ionako minimalno

⁴⁴ Ibid., p. 47.

popravljene odnose vrate u njihovo pređašnje stanje. Danas, smer kretanja ovih odnosa u najvećoj meri zavisiće od Briselskog dijaloga između Beograda i Prištine, koji je postavio jedan novi okvir za sporazumevanje dva naroda na ovoj teritoriji, a samim tim i između Srbije i Albanije. Kosovo i Metohija, najvažnija tačka i spajanja i razdvajanja u srpsko-albanskim odnosima, zasigurno će i u budućnosti zadržati takvu poziciju, snažno utičući na dve zemlje, ali i na ceo region Zapadnog Balkana. Usled trenutne neizvesnosti u pregovorima između Beograda i Prištine, i pojedinih spekulacija o uvođenju nove platforme koja bi, pored Evropske unije uključivala i druge aktere, odnosi Srbije i Albanije ostaju neizvesni i nepredvidivi u vremenima koja dolaze. Međutim, godina u kojoj se nalazimo, a koja simbolično predstavlja i desetogodišnjicu jednostrano proglašene „Republike Kosovo“, u tom smislu može biti i presudna s obzirom da spoljni pritisci rastu u potrazi za konačnim rešenjem. U tom kontekstu, uticaj velikih i regionalnih sila, pre svih Sjedinjenih Američkih Država, ali i Rusije i Turske, takođe će oblikovati odnose između ove dve države kroz prizmu rešavanja kosovskog pitanja. Rešenje će pak zavisiti najviše od spremnosti dve strane na ustupke, što u ovom trenutku predstavlja teško dostižan cilj. Posledično, preovladavajući politički ambijent definisće i druge ekonomske i kulturne odnose koji mogu predstavljati sigurne zone za saradnju i prevazilaženje razlika. Shodno tome, kako će se odnosi Srbije i Albanije razvijati u neposrednoj budućnosti nameće se kao još jedno otvoreno pitanje na koje se trenutno može odgovoriti samo nagađanjima. U ovom trenutku, dijalog ipak nema alternativu, pa je zato pouzdano držati se onih izbora koji su doneli barem neke, iako na prvi pogled beznačajne pomake u srpsko-albanskim odnosima.

Bibliografija

- „3rd Joint Governmental Meeting between Albania and Kosovo held in Pristina“, *Telegram Diplomatik* – Albanian MFA Newsletter, no. 24, June 2016.
- „Albanci spremaju veliki bum: Srbi ‘probijaju’ put“, *Sputnik*, 20.05.2018, <https://rs.sputniknews.com/ekonomija/201805201115672678-Albanija-Srbija-turizam/>
- „Albania’s premier makes historic visit to Belgrade“, *Deutsche Welle*, 10.11.2014, <http://www.dw.com/en/albanias-premier-makes-historic-visit-to-belgrade/a-18051456>
- „Aleksandar Vučić: Pred nama je stotine kilometara koje treba zajedno da izgradimo, na dobrom smo putu da motivišemo građane Srbije da dođu u Tirani i obrnuto“, *Nova srpska politička misao*, 27.05.2015, <http://www.nspm.rs/hronica/vucic-u-poseti-tirani-bezbednosne-mere-na-najvisem-stepenu.html?alphabet=c>

- Balla, Andi, Ejdus, Filip, Llubani, Megi, *Albania and Serbia: Perceptions and Reality*, Albania Institute for International Studies, Tirana, 2013.
- Belić, Nikola, Matić, Ž., „Nišani kao faktor (ne)mira na jugu Srbije“, *Politika*, 08.03.2017, <http://www.politika.rs/sr/clanak/375711/Albanski-predsednik-Nisani-stigao-u-Bujanovac-docek-bez-himni>
- Cela, Alba, *Albania-Serbia relations in the eyes of the Albanian Public 2015*, Friedrich Ebert Stiftung, Tirana, 2015.
- Đukanović, Dragan, „The Brussels Agreement and Decentralization in Kosovo“, *The Review of International Affairs*, vol. LXIV, no. 1150, April-June 2013.
- „Edi Rama: Sporazum Beograda i Prištine okončao jednom za svagda krvavu istoriju bivše Jugoslavije“, *Nova srpska politička misao*, 13.09.2013, <http://www.nspm.rs/hronika/edi-rama-sporazum-beograda-i-pristine-okoncao-jednom-za-svagda-krvavu-istoriju-bivse-jugoslavije.html?alphabet=l>
- Fatić, Aleksandar, Korać, Srđan, „The Albanian National Project Between Ethno-Politics and Europeanisation“, *The Review of International Affairs*, vol. LXIII, no. 1148, 2012.
- „Foreign Trade in Goods“, Republika e Shqipërisë Instituti i Statistikave, 17. May 2018.
- „Funkcioneri EU pozdravili posetu Aleksandra Vučića Albaniji“, *Nova srpska politička misao*, 28.05.2015, <http://www.nspm.rs/hronika/funkcioneri-eu-pozdravili-posetu-aleksandra-vucica-albaniji.html>
- Ioniță, Dragoș, „Serbia's EU path: Beyond the complexity of an institutional process“, *Europolity*, vol. 9, no. 2, 2015.
- Janjević, Darko, „Albania's Edi Rama floats joint president idea in Kosovo“, *Deutsche Welle*, 19.02.2018, <http://www.dw.com/en/albanias-edi-rama-floats-joint-president-idea-in-kosovo/a-42642058>
- Kalemaj, Ilir, *Albanian-Kosovo relation: Quo Vadis?*, Friedrich Ebert Stiftung, Tirana, 2014.
- Naegle, Jolyon, „A People Scattered“, *New Presence: The Prague Journals of Central European Affairs*, no. 3, autumn 2005.
- Nikšić, Stevan, „Samit na Kritu. Balkanci na raskršću“, *NIN*, br. 2445, 6. Novembar 1997, <http://www.nin.co.rs/arhiva/2445/tema.html>
- Novaković, Igor, Đukanović, Dragan, Petrović, Žarko, „Srpsko-albanski odnosi: Sadašnje stanje i perspektive. Pogled iz Srbije“, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2010.
- „OIC adopts resolution on Kosovo“, *Kosova Press*, 11.12.2013, <http://www.kosovapress.com/en/news/oic-adopts-resolution-on-kosovo-7307/>

- Proroković, Dušan, „Odnosi Albanije i Srbije u drugoj deceniji XXI veka: novi početak ili konstruktivnost pod pritiskom?”, *Međunarodna politika*, vol. LXVIII, br. 1168, 2017.
- Pudar, Draško Gazela, „Simbolika nemoći: intelektualci i srpsko-albanski odnosi u postjugoslovenskom kontekstu”, u: Pavlović, Halili, Zaharijević, Pudar Draško (ur.) *Figura neprijatelja: preosmišljavanje srpsko-albanskih odnosa*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2015.
- „Rama: Albanija i Kosovo će se ujediniti”, *Radio Slobodna Evropa*, 07.05.2018, <https://www.slobodnaevropa.org/a/26942719.html>
- „Rama: hapšenje Haradinaja absurdno”, *Insajder*, 05.10.2017, <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/2638/>
- „Serbia and Albania row over Kosovo mars historic Rama visit”, *BBC*, 10.11.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-29985048>
- „Signed in Prizren the ‘Declaration on Strategic Partnership and Cooperation’ between Kosovo and Albania”, Ministry for Europe and Foreign Affairs, 11.01.2014, <http://www.punetejashtme.gov.al/en/press-office/news/signed-in-prizren-the-declaration-on-strategic-partnership-and-cooperation-between-kosovo-and-albania>
- „Spoljnotrgovinska razmena Republike Srbije i Republike Albanije”, Privredna Komora Republike Srbije, 1. januar 2018.
- „Srpsko-albanski odnosi ponovo na iskušenju”, *Helsinski bilten*, br. 107, Oktobar 2014.
- Sulčebe, Dritan, *Albania and Kosovo In quest of a Common Future*, Friedrich Ebert Stiftung, Tirana, 2014.
- „Tadić: Albanija se meša u unutrašnje stvari Srbije”, *Politika*, 27.06.2007, <http://www.politika.rs/scc/clanak/27582/>
- Telesković, Anica, „‘Velikoalbanska’ carinska unija”, *Politika*, 07.06.2018, <http://www.politika.rs/sr/clanak/405132/Velikoalbanska-carinska-unija>
- „Vučić o Haradinaju: ne štitimo zločince, tražimo da ni drugi to ne čine”, *Sputnik*, 11.01.2017, <https://rs-lat.sputniknews.com/politika/20170111-1109587330-vucic-haradinaj/>
- „Vučić: incident na stadionu teška politička provokacija”, *Blic*, 15.10.2014, <https://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-incident-na-stadionu-teska-politicka-provokacija/21bet6d>

Natalija SAVIĆ

**NORMALISATION OF RELATIONS
BETWEEN SERBIA AND ALBANIA FROM 2008 UNTIL TODAY:
CHALLENGES AND PERSPECTIVES**

ABSTRACT

Traditionally bad relations between Serbia and Albania reached their peak in 2008, which was marked by the unilateral proclamation of independence of Kosovo and Metohija. Hostility in communication has been maintained despite some attempts of relaxation of relations until the change of regimes in Serbia and Albania in 2013 and the signing of the Brussels agreement between Serbia and the so-called "Republic of Kosovo", with which have begun the new era in relations between these two states. Aspiring to the membership in the European Union, Serbia and Albania have decided to prove that they are ready to cooperate on this path towards the common goal. However, besides the undisputed approach of two states and the establishment of high-level relations, significant challenges like the Kosovo question stand in the path towards the full normalisation. Therefore, the intention of the author is to describe the processes and events that have characterized the relations between Serbia and Albania from 2008 until today in order to understand better the current conditions. Relying on analysis and synthesis, the author will show that despite the expressed aspiration for better and improved relations, Serbia and Albania are still far from an equal partnership, honest friendship and essential understanding in their inter-relations which continue to be burdened with numerous unresolved issues of high importance.

Key words: Albania, Serbia, international relations, the year 2008, Kosovo and Metohija, normalisation, open issues, perspective.

UDK 323.1(477)
Biblid 0543-3657, 72 (2018)
God. LXIX, br. 1172, str. 27–51
izvorni naučni rad
Primljen: 20.9.2018.

Ana JOVIĆ-LAZIĆ¹
Ivana LAĐEVAC²

Razvoj i posledice ukrajinske krize³

SAŽETAK

Članak se fokusira na razvoj, ishode i posledice ukrajinske krize. Kao najznačajniji bezbednosni izazov u Evropi od kraja Hladnog rata, ova kriza dramatično je pogoršala odnose između Rusije, s jedne, i Zapada, s druge strane, ostavljajući dalekosežne negativne posledice na međunarodne odnose u celini. Cilj ovog rada je analiza specifičnih okolnosti, interesa i položaja kako Ukrajine, tako i ključnih međunarodnih aktera, koji su prethodili ukrajinskoj krizi, uticali na njen tok i koji će imati ključnu ulogu u njenom daljem razvoju. Stavovi ključnih međunarodnih aktera, kao i formulisanje odgovarajućih politika prema Ukrajini, predstavljaju najzahtevnije zadatke i priliku za testiranje mogućnosti i ograničenja kada je reč o zajedničkom pristupu i saradnji međunarodne zajednice na rešavanju bezbednosnih izazova na post-sovjetskom prostoru.

Ključne reči: Ukrajina, ukrajinska kriza, aneksija Krima, sukob u istočnoj Ukrajini, Rusija, Evropska unija, Zapad.

¹ Dr Ana Jović-Lazić, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

² Mr Ivona Lađevac, istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

³ Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljнополитички, међunarодни економски, правни и безбедносни аспекти“, finansiranog od strane Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (evidencijski broj: 179029), a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2018. godine.

Uvodne napomene

Odluka ukrajinske vlade da promeni pravac svoje politike i odustane od potpisivanja Sporazuma o pridruživanju sa Unijom, dovela je do masovnih antivladinih demonstracija na ulicama Kijeva koje su trajale od novembra 2013. do februara 2014. Ovi protesti su prerasli u nasilje i kasnije doveli do svrgavanja tadašnjeg predsednika Viktora Janukoviča, njegovog opoziva od strane parlamenta i napuštanja zemlje. To je podstaklo rusku aneksiju Krima i oružane sukobe u istočnoj Ukrajini, koji su počeli nakon što su pro-ruski separatisti aprila 2014. zauzeli zgrade lokalne uprave i službe bezbednosti u različitim gradovima u regionima Donjecku i Lugansku – oblasti koja je poznata kao Donbas.⁴ Niko nije mogao da predvidi da će se ono što je počelo kao mirni masovni protest i unutrašnja manifestacija nezadovoljstva politikom vlade, pretvoriti u sukobe i ozbiljnu međunarodnu bezbednosnu i političku krizu.⁵

U Ukrajini su se suprotstavili snažni interesi različitih međunarodnih aktera, usled čega se unutrašnja kriza pretvorila u regionalni, pa čak i globalni problem. Promjeno međunarodno okruženje proizašlo iz ukrajinske krize, zajedno sa pregrupisavanjem na međunarodnoj sceni, otvorilo je široku debatu o mogućem povratku Hladnog rata i novim bezbednosnim izazovima. Nekadašnji napori Rusije, karakteristični za devedesete, da se kroz saradnju sa Zapadom prevaziđu razlike i neslaganja, zamjenjeni su politikom konfrontacije koja je slična hladnom ratu i podrazumeva beskompromisno insistiranje na sopstvenim geopolitičkim i ekonomskim interesima, uključujući i vojne i političke intervencije.⁶ Aneksija Krima i ruska podrška separatističkim snagama u istočnoj Ukrajini predstavljaju odlučujuću tačku raskola u dugom periodu pogoršanju odnosa Rusije i Zapada.⁷ Stav Zapada

⁴ Derek Averre & Kataryna Wolczuk, "The Ukraine Crisis and Post-Post-Cold War Europe", *Europe-Asia Studies*, Vol. 68, No. 4, 2016, p. 551.

⁵ Ana Jović-Lazić, Ivona Lađevac, "Ukrainian Crisis as a Security Challenge of the Contemporary World", *Social and economic problems and challenges in the Contemporary World*, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura, Ivona Lađevac (eds), Global Resource Management: Doshisha University, Japan, IIPE, Belgrade, 2017, pp. 112-141.

⁶ Dan Smith, "Introduction: International stability and human security in 2017", *SIPRI Yearbook 2018*, Oxford University Press, Stockholm, 2018, p. 3.

⁷ Posle Hladnog rata Rusija je nastojala da sa Zapadom uspostavi odnose koji bi joj omogućili da sa Vašingtonom i Briselom ravnopravno učestvuje u donošenju ključnih odluka u međunarodnim odnosima. Međutim, Rusiji je ponuđeno samo formalno partnerstvo, bez bilo kakvih posebnih privilegija. Odbijanje Rusije da prihvati podređen položaj, osnovni je uzrok njihovog razilaženja koje je počelo još 1999. zbog bombardovanja SRJ, da bi se nastavilo 2003. i 2004. zbog rata u Iraku i „narandžaste revolucije“ u Ukrajini. Do mnogo ozbiljnije krize u odnosima došlo je 2008. nakon izbijanja petodnevног rusko-gruzijskog rata, ali su tek ruska aneksija Krima i podrška separatistima u istočnoj Ukrajini, odnos koji se nazivao partnerskim pretvorili u otvorenu konfrontaciju. Dmitri Trenin, "Russia's evolving grand Eurasia strategy: Will it work?", Carnegie Moscow Center, 20 July 2017, Internet, <http://carnegie.ru/2017/07/20/russia-s-evolving-grand-eurasia-strategy-will-it-work-pub-71588>.

je da Rusija svojom politikom krši odredbe međunarodnog prava i osnove međunarodnog poretku, kao i da kombinacija ruskih ambicija i rastućih vojnih sposobnosti stvara nestabilnu granicu u Evroaziji, povećavajući rizik od sukoba.⁸ S druge strane, Rusija smatra da je njena spoljna politika samo način da obezbedi nezavisnost i zaštiti svoje vitalne interese, među kojima je i taj da potvrdi svoj uticaj na regionalnom i globalnom nivou i uspostavi sferu uticaja u blizini svojih granica.

Uprkos diplomatskim naporima da se smanji nasilje i obezbedi puno poštovanje mirovnog sporazuma, do trajnog prekida neprijateljstava nije došlo. Dve strane se neprestano međusobno optužuju za kršenja sporazuma. Sankcije koje je Zapad pre više od četiri godine uveo Rusiji kao odgovor na aneksiju Krima i njeno mešanje u sukobe u istočnoj Ukrajini još su na snazi, kao i brojne kontramere kojima je Moskva na njih odgovorila. Pored toga, status separatističkih oblasti u istočnoj Ukrajini i dalje je neizvestan. Iako se, pod određenim uslovima, sporazumom iz Minska predviđa njihovo vraćanje pod kontrolu Kijeva, lideri samoproklamovanih republika to odbacuju kao mogućnost.⁹ Rusija ne želi da ih anektira, ali nezvaničnom podrškom nastavlja da stvara svojevrsnu ekstrateritorijalnu oblast, koja narušava nacionalni integritet Ukrajine i sprečava svaku mogućnost da Kijev postane deo evropskih i evroatlantskih integracija.¹⁰ Ovako složene okolnosti pogoduju nastavku napetosti i tzv. tinjućeg rata u istočnoj Ukrajini.

Ukrajina – od sticanja nezavisnosti do protesta na Majdanu

Ukrajina je bila druga po veličini republika Sovjetskog Saveza po broju stanovnika, teritoriji i ukupnom ekonomskom značaju. Imala je važnu ulogu u sovjetskoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici jer su se u njoj nalazile brojne vojne baze, uključujući i one opremljene nuklearnim oružjem. Ukrajina je sa Rusijom i Belorusijom učestvovala u stvaranju SSSR-a, a bila je i jedna od tri sovjetske republike koje su zajednički donele odluku o njegovom raspadu. Zajedno sa Rusijom i Belorusijom Ukrajina je bila jedan od osnivača Zajednice Nezavisnih Država, ali nije prihvatile dalju institucionalizaciju odnosa u okviru ove organizacije, jer se brinula da bi,

⁸ „National Security Strategy of the United States of America” December 2017, Internet, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

⁹ Julia Abibok, “Identity policy in the self-proclaimed republics in east Ukraine”, OSW Commentary, No. 270, Centre for Eastern Studies, June 6, 2018, Internet, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2018-06-06/identity-policy-self-proclaimed-republics-east-ukraine>.

¹⁰ “U.S., Russia: Ukraine Is Shaping Up to Be a Hot Topic for the Next Trump-Putin Summit”, Snapshots, Stratfor, Jul 20, 2018, Internet, <https://worldview.stratfor.com/article/us-russia-ukraine-hot-topic-second-trump-putin-summit>.

kroz dominantnu poziciju u ZND-u, Rusija mogla da ograniči i izbor pravaca njenog daljeg razvoja.¹¹

Sredinom 1990-ih Ukrajina je počela da vodi tzv. multivektorskiju spoljnu politiku pokazujući veće interesovanje za učešće u transatlantskim i evropskim strukturama.¹² Zbog istorijskih veza i velikog broja Rusa koji žive u Ukrajini u ovoj zemlji je nakon sticanja nezavisnosti ostao snažan politički i ekonomski uticaj Rusije. Ukrajina i Rusija su 1997. potpisale Ugovor o prijateljstvu i saradnji. Šest godina kasnije Ukrajina je sa Rusijom, Belorusijom i Kazahstanom potpisala sporazum o jedinstvenom ekonomskom prostoru. Tadašnji ukrajinski premijer V. Janukovič procenio je da će dodatno povezivanje sa Rusijom biti dobitna strategija za pobedu na predsedničkim izborima 2004.¹³ Međutim, zbog optužbi za falsifikovanje rezultata predsedničkih izbora došlo je do „narandžaste revolucije”, koja je označila krupne promene u unutrašnjoj i spoljnoj politici zemlje. Rusija je odmah pokazala nepoverenje prema pravcu daljeg razvoja Ukrajine, dok je EU podržala „narandžastu revoluciju” kao izraz osnovnih evropskih vrednosti i priliku da postane demokratska i tržišno orijentisana zemlja. Unija, međutim, nije pokazala spremnost da u ovoj zemlji vidi potencijalnu državu članicu, već je zauzela stav da je Evropska politika susedstva dovoljan okvir za saradnju sa Ukrajinom.¹⁴

Nakon „narandžaste revolucije” među zvaničnim spoljnopolitičkim prioritetima Ukrajine našao se i ulazak u NATO. Međutim, ubrzo je pokrenuta rasprava o tome da li bi se na taj način prekršile obaveze prema Rusiji predviđene Ugovorom o prijateljstvu, a ta ideja naišla je i na oštro protivljenje Rusije koja je u tome videla atak na sopstvenu bezbednost. Da bi se izbegla konfrontacija sa Rusijom, ovo pitanje je na neodređeno vreme povučeno sa dnevnog reda.¹⁵ Takođe, u samoj Ukrajini su oduvek postojale duboke podele u vezi sa eventualnim članstvom u NATO-u. Podele su prisutne ne samo u političkom životu već i u ukupnim opredeljenjima građana i predstavljaju

¹¹ Ana Jović-Lazić, Ivona Lađevac, “Ukrainian Crisis as a Security Challenge of the Contemporary World”, op. cit., pp. 112-141.

¹² Ukrajina je sa EU 1994. zaključila Sporazum o partnerstvu, a naredne godine postala je članica Saveta Evrope. Takođe, Ukrajina je 1994. potpisala sporazum Partnerstvo za mir, a tri godine kasnije potpisala je i Povelju o posebnom partnerstvu sa NATO.

¹³ Paul Kubicek, “Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU help the Orange Revolution bear fruit?”, *East European Quarterly*, XLI, No. 1, University of Colorado, 2007, pp. 3-5.

¹⁴ Roland Dannreuther, “Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy”, *European Foreign Affairs Review*, No. 11, Kluwer Law International, 2006, p. 185.

¹⁵ David G. Buffa, “Proposed remedy for the dilemma of innumerable futures: Ukraine, Russia, and NATO membership”, *Brooklyn Journal of International Law*, No. 35, Brooklyn Law School, New York, 2010, p. 593.

jedan od uzroka unutrašnjih političkih razmimoilaženja i nestabilnosti u zemlji. Zbog toga je politika balansiranja između EU i SAD s jedne, i Rusije s druge strane, godinama bila jedna je od karakteristika spoljnopolitičke orientacije Ukrajine.¹⁶

Krise oko isporuka gasa koje su obeležile 2006. i 2009. godinu mnogi su ocenili kao sredstvo političkog pritiska i nastojanje Rusije da „kazni“ Ukrajinu zbog prozapadne orientacije i politike približavanja NATO.¹⁷ Zbog ozbiljnih neslaganja oko cene gase Rusija je u više navrata obustavljala isporuke Ukrajini, što je negativno uticalo i na isporuke ruskog gase Evropi. S obzirom da je Ukrajina veoma značajna tranzitna zemlja za snabdevanje Evrope gasom i naftom iz Rusije i sa Crnog mora, Unija je bila direktno pogodjena. Zbog toga se aktivno uključila u rešavanje problema, vršeći snažan diplomatski pritisak i na Rusiju i na Ukrajinu kako bi se isporuke gase što pre normalizovale.¹⁸

Povratak na vlast V. Janukovića početkom 2010. označio je novu političku orientaciju Ukrajine. Iako je njegova predizborna kampanja protekla u atmosferi zalaganja kako za evrointegracije, tako i za normalizaciju odnosa sa Rusijom, ubrzo je, međutim, postalo jasno da se Ukrajina vraća „u rusku orbitu“. Nedugo nakon promene vlasti, Ukrajina je zaključila sporazume koji su izašli u susret interesima Rusije. Zakonom o osnovnim principima unutrašnje i spoljne politike iz jula 2010. napuštena je politika članstva u NATO i proglašen vanblokovski status zemlje. Za Rusiju je važan bio i sporazum kojim je Ukrajina prihvatile da produži stacioniranje ruske Crnomorske flote na Krimu do 2042. U zamenu za to Ukrajina je dobila 30 odsto nižu cenu gasa, što joj je omogućilo da uštedi oko četiri milijarde dolara na godišnjem nivou, usvoji budžet sa manjim deficitom i nastavi saradnju sa MMF-om. EU nije komentarisala sporazum o ostanku ruske Crnomorske flote na Krimu, jer je nastojala da izgradi dobre odnose sa novim ukrajinskim rukovodstvom kako bi podstakla reforme i doprinela bezbednosti i stabilnosti u zemlji. Tadašnji predsednik V. Januković naglasio je da ukrajinski spoljnopolitički ciljevi – integracija u EU i državna politika održavanja ravnoteže između Istoka i Zapada nisu promenjeni, kao i da je sporazum veoma značajan za ekonomski oporavak Ukrajine jer joj obezbeđuje jeftiniji gas.¹⁹

¹⁶ Ana Jović-Lazić, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije: kraj XX i početak XXI veka*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015, str. 217-228.

¹⁷ Adrian Karatnycky and Alexander J. Motyl, “The Key to Kiev: Ukraine’s Security Means Europe’s Stability”, *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 3, Council on Foreign Relations, New York, 2009, p. 106.

¹⁸ Ana Jović-Lazić, Marko Nikolić, “The Importance of Energy Security in the Relations of the European Union and Russia”, *Energy Security of Europe: The position of Serbia*, Miroslav Antevski, Dobrica Vesić (eds), IIPE, Belgrade, 2013, pp. 64-82.

¹⁹ Ana Jović-Lazić, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije: kraj XX i početak XXI veka*, op. cit., str. 217-228.

Iako je Rusija godinama bila najveći trgovinski partner i strani investitor u Ukrajini, ova zemlja nije bila zainteresovana da postane deo Carinske unije Rusije, Belorusije i Kazahstana, jer bi to značilo i delegiranje ovlašćenja nad-nacionalnom telu i uvođenje zajedničke valute, čime bi se dovelo u pitanje zaključivanje sporazuma o pridruživanju sa EU. Ukrajina je nastojala da uspostavi ravnotežu između uspostavljanja bližih veza sa EU i potrebe da izbegne antagonizam Rusije od koje, u velikoj meri zavisi, pre svega, energetski. U suštini, Kijev je dugo pokušavao da vodi politiku koja bi mu omogućila da dobije najviše od odnosa sa oba velika suseda, EU i Rusijom.²⁰

Ukrajina je sa EU pregovarala o Sporazumu o pridruživanju i sveobuhvatnoj zoni slobodne trgovine od 2007. do 2011. godine. Dokumenti su parafirani 2012, a ubrzo je i Savet za spoljne poslove EU usvojio zaključke koji su potvrdili da je Unija spremna da potpiše sporazum sa Ukrajinom čim postigne određeni napredak u ispunjavanju uslova, koji su navedeni u zaključcima. Nastojanje Ukrajine da postigne sporazum o pridruživanju sa EU podstaklo je napetosti u njenim odnosima sa Rusijom. Ukrajina je upozorena da u slučaju potpisivanja sporazuma sa EU neće moći da održi privilegovan pristup tržištu Carinske unije. Istovremeno, u zamenu za odlaganje njegovog potpisivanja na neodređeno vreme, Rusija je obećala Ukrajini smanjenje cene gasa za trećinu i ulaganje 15 milijardi dolara u njene državne obveznice. Kombinacija pretnjii i ekonomskih obećanja pokolebala je ukrajinsku vladu koja je prihvatala ponudu Rusije.²¹

Pristup EU Ukrajini pre krize nije bio dovoljno politički promišljen, već previše tehnokratski. U tom kontekstu je i stav da su donosioci odluka na nivou EU potcenili političke posledice Sporazuma o pridruživanju sa Ukrajinom.²² Zanemarena je činjenica da Rusija potencijalnu evropsku perspektivu Ukrajine doživljava kao provokaciju, jer ima strateški interes da zadrži ključni uticaj u ovoj zemlji.²³

²⁰ Maria Lipman and Alexey Malashenko, *The End of an Era in EU-Russia Relations*, Dmitri Trenin, (ed.), Carnegie Moscow Center, Moscow, 2013, p. 11.

²¹ H. Haukkala, "From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU-Russia Relations", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 23, No. 1, 2015, p. 33-34.

²² Dragana Dabić, „Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije prema ukrajinskoj krizi”, *Međunarodna politika*, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Vol. LXVI, br. 1160, 2015, str. 5-19.

²³ Nicole Koenig, “The External Challenges of the EU: What Strategies?”, Discussion of European Steering Committee, Synthesis, Jacques Delors Institut – Berlin, 2015, p. 2. Aleksandar Gajić, „Odnosi EU i Rusije u svetu ukrainiske krize”, *Međunarodna politika*, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Vol. LXVII, br. 1161, Beograd, 2016, str. 5-17.

Hronologija ukrajinske krize

Vlada Ukrajine donela je odluku da obustavi pripreme za potpisivanje Sporazuma o pridruživanju sa EU, koji je trebalo da bude potpisana krajem 2013. na samitu Istočnog partnerstva u Viljusu. To je na ulice Kijeva izvelo demonstrante, koji su takav potez videli kao kretanje Ukrajine ka većoj ruskoj kontroli. Sredinom januara 2014. ukrajinski parlament, Vrhovna Rada, usvojio je zakon koji predviđa oštije sankcije za učestvovanje u nereditima što je izazvalo masovne proteste. Iako je krajem januara 2014. tadašnji predsednik V. Janukovič ponudio da u Vladu uključi članove opozicije i smanji predsednička ovlašćenja, to nije dovelo do smirivanja situacije. Zbog pogoršane situacije, premijer i Vlada su podneli ostavku, a ukrajinski parlament ukinuo je kontroverzni zakon. Nemire su dodatno rasplamsali pokušaji policije da ukloni glavni protestni kamp. Nakon pogibije više od 100 ljudi, sredinom februara 2014. postignuto je primirje koje je propalo dan kasnije.²⁴ Ubrzo je tadašnji predsednik V. Janukovič potpisao sporazum o rešenju krize kojim je prihvatio mnoge zahteve opozicije. Donet pod pritiskom Zapada sporazum je, između ostalog, predvideo izmenu Ustava na način kojim bi se smanjila predsednička ovlašćenja, kao i održavanje prevremenih predsedničkih izbora. Međutim, sporazum je došao prekasno da bi umirio proteste.²⁵ Istog dana kada je potpisana pomenuta sporazum Janukovič je napustio Kijev i pobegao prvo u istočni deo zemlje, a onda u Rusiju, sve vreme tvrdeći da je i dalje legitiman predsednik države. Dan kasnije, njegova stranka ga je napustila, pridružila se opoziciji i zvanično je opozvan sa dužnosti u Vrhovnoj Radi.²⁶ Novi privremeni predsednik Ukrajine izjavio je da će zemlja nastaviti da uspostavlja bliže veze sa Unijom.²⁷

Neočekivani razvoj situacije u Ukrajini jasno je pokazao da je nova vlast u Kijevu prozapadno orijentisana. Za Rusiju je to bio geopolitički poraz u najvećoj i najznačajnijoj zemlji u okviru njene zone uticaja. Ona je jasno stavila do znanja da je takva orijentacija Ukrajine neprihvatljiva i da je spremna da upotrebi silu kako bi povratila svoje uporište u zemlji koja je važna tampon

²⁴ Ian Anthony, "The Ukraine conflict and its implications", *SIPRI Yearbook 2015*, Oxford University Press, Stockholm, 2015, pp. 57-61.

²⁵ Denise Youngblood Coleman, "Ukraine's "Maidan" Uprising; effects on relations with Russia and the West", *Ukraine Country Review 2016*, Country Watch, Houston, 2017, p. 73.

²⁶ Njegov opoziv je odobren jednoglasnom odlukom svih 328 prisutnih predstavnika u ukrajinskom parlamentu. Peter Hilbold, "Ukraine, Crimea and New International Law: Balancing International Law with Arguments Drawn from History", *Chinese JIL*, Oxford University Press, 2015, p. 250.

²⁷ Nova prelazna ukrajinska Vlada A. Jacenjuka, formirana krajem februara 2014, nastavila je pregovore sa Unijom. EU i Ukrajina su već narednog meseca potpisale političke odredbe Sporazuma o pridruživanju, dok su juna iste godine zaključene i preostale, ekonomski, odredbe ovog sporazuma. Vrhovna Rada i Evropski parlament ratifikovali su kompletan tekst sporazuma sredinom septembra 2014. Veći deo sporazuma je stupio na snagu 1. novembra, osim dela o stvaranju zone slobodne trgovine, koji je stupio na snagu 1. januara 2017.

država između NATO, EU i Rusije. Prvi Putinov odgovor na uspostavljanje prozapadne vlasti u Kijevu bio je preuzimanje Krima.²⁸ Početkom marta 2014. gornji dom ruskog parlamenta, Savet federacije, dao je ovlašćenje predsedniku Rusije za upotrebu sile na teritoriji Ukrajine radi zaštite ruskog stanovništva i Crnomorske flote.

Ubrzo je sedam vodećih industrijskih zemalja grupe G7 otkazalo pripreme za samit G8 koji je trebalo da se održi u ruskom gradu Sočiju. Tenzije na relaciji Istok-Zapad intenzivirane su nakon što je na Krimu zakazan referendum za otcepljenje i pripajanje tog poluostrva Rusiji.²⁹ Dan nakon održavanja referenduma, 17. marta 2014. godine, SAD i EU uvele su sankcije ruskim i ukrajinskim zvaničnicima za koje se smatra da su imali značajnu ulogu u organizovanju referenduma kojim je ugrožen suverenitet Ukrajine.³⁰

Razgovori u cilju rešavanja krize nisu dali rezultate. Rusija je insistirala na stavu da je svrgavanje Janukovića nezakonito, jer nije ispunjen uslov ukrajinskog ustava da za takvu meru glasa više od $\frac{3}{4}$ ukupnog broja poslanika. S druge strane, Zapad je osudio secesionistički referendum i stao na stanovište da je on u suprotnosti sa međunarodnim pravom. Pokušaj da se predlogom rezolucije protiv referendumu na Krimu podrži suverenitet Ukrajine u Savetu bezbednosti UN nije uspeo jer je Rusija, kao stalna članica ovog organa, stavila veto na njen nacrt. Ostale članice SB su glasale za predloženu rezoluciju, izuzev Kine, koja se uzdržala od glasanja. Međutim, na zahtev Kijeva, marta 2014, Generalna skupština UN održala je plenarnu sednicu posvećenu ukrajinskoj krizi. Tom prilikom usvojena je rezolucija kojom se održavanje referendumu na Krimu proglašava nelegalnim i pozivaju sve „države, međunarodne organizacije i specijalizovane agencije da ne priznaju bilo kakvu promenu statusa Autonomne Republike Krim i grada Sevastopolja ... i da se uzdrže od bilo kakvih aktivnosti ili poslovanja koji se mogu protumačiti kao priznavanje tako izmenjenog stanja”.³¹ U Ukrajini je 21. marta 2014. raspoređena Specijalna posmatračka misija OEBS-a. Pored toga, Parlamentarna skupština Šaveta Evrope usvojila je početkom aprila 2014. rezoluciju kojom je osudila postupke Rusije koji su doveli do

²⁸ Naoružana uniformisana lica preuzela su kontrolu nad zgradom vlade i parlamenta na Krimu 27. februara 2014. Narednog meseca, 11. marta 2014, usvojena je Deklaracija o nezavisnosti u kojoj se navodi da se Autonomna Republika Krim i grad Sevastopolj ujedinjuju kako bi formirali nezavisnu državu – Republiku Krim, kao i da će zatražiti da se pridruže Rusiji ako na referendumu dobiju podršku građana.

²⁹ Nikita Hruščov je 1954. poluostrvo Krim inkorporirao u Sovjetsku Socijalističku Republiku Ukrajinu.

³⁰ Riccardo Alcaro, “West-Russia Relations in Light of the Ukraine Crisis”, *IAI Research Papers*, Istituto Affari Internazionali, Roma, 2015, p. 69.

³¹ “Territorial integrity of Ukraine, United Nations General Assembly Resolution 68/262 adopted by the General Assembly on 27 March 2014”, Internet, http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF%7D/a_res_68_262.pdf.

aneksije Krima. Pri tome je istaknuto da ti potezi predstavljaju teške povrede međunarodnog prava, kao i da se kršenjem suvereniteta i teritorijalnog integriteta Ukrajine stvara pretnja po stabilnost i mir u Evropi.³²

Nakon referendumu Krim je zvanično zatražio da postane sastavni deo Ruske Federacije. Rusija je odgovorila ukazom o priznavanju nezavisnosti i aneksijom Krima, koja je opravdana potrebotom da se zaštiti rusko stanovništvo i spreći bilo kakva mogućnost za raspoređivanje NATO snaga na ovom poluostrvu.³³ Način na koji je došlo do aneksije Krima, pri čemu su trupe stacionirane u ruskim bazama opkolile ukrajinske vojne baze i primorale ukrajinske vojнике da napuste poluostrvo, ukazuje ne samo na prisustvo jasne administrativne, logističke, materijalne, već i snažne vojne podrške Rusije. Bez ikakvih vojnih gubitka, Rusija je zauzela strateški najvažniji deo Ukrajine, odakle može da obezbedi svoj najneposredniji bezbednosni interes – trajnu bazu ruske mornarice u Sevastopolju i kontrolu gotovo čitavog Crnog mora. Istovremeno, preuzimanjem Krima Rusija je dobila mogućnost da vrši pritisak na vladu u Kijevu i da utiče na političku budućnost Ukrajine.³⁴

Zapad je oštro osudio rusku aneksiju Krima kojom je prekršen je Budimpeštanski memorandum iz 1994. kojim su se SAD, V. Britanija i Rusija obavezale da će poštovati nezavisnost Ukrajine, njen teritorijalni integritet i suverenitet, u zamenu za odricanje od nuklearnog naoružanja.³⁵ Sankcije koje je Zapad uveo Rusiji nakon aneksije Krima nisu značajnije uticale na promenu njene politike u Ukrajini. Ubrzo, Rusija je pažnju usmerila prema istočnim delovima Ukrajine podržavajući separatizam. Dve nedelje nakon aneksije Krima, početkom aprila 2014, naoružani proruski aktivisti zauzeli su zgrade državne uprave u devet gradova na istoku Ukrajine. Ubrzo su uz rusku podršku samoproglašene Donjecka i Luganska narodna republika. Da bi ponovo uspostavila kontrolu nad svojom teritorijom, Ukrajina je sredinom aprila 2014. pokrenula tzv. antiterorističku operaciju protiv proruskih separatista, što je dovelo do oružanih incidenata koji su ubrzo prerasli u ozbiljne sukobe.³⁶

³² "Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 1990 (2014) Final version, Reconsideration on substantive grounds of the previously ratified credentials of the Russian delegation", Internet, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=20882&lang=en>.

³³ Hanna Shelest, "After the Ukrainian crisis: Is there a place for Russia?", *Southeast European and Black Sea Studies*, No. 2, 2015, p. 194.

³⁴ Hugo Spaulding, "Putin's next objectives in the Ukraine Crisis", *Backgrounder*, Institute for the Study of War, Feb 3, Washington, 2015, pp. 1-10.

³⁵ David S. Yost, "The Budapest Memorandum and Russia's intervention in Ukraine", *International Affairs*, Volume 91, Issue 3, May 2015, pp. 505-538.

³⁶ Anne Marie Le Gloannec, "The EU, Russia and Ukraine: a double track with no end?", *Policy Brief*, No. 17, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, 2015, pp. 1-4.

U Donjeckoj i Luganskoj oblasti u istočnoj Ukrajini, maja 2014, održani su referendumi o statusu, na kojima je nezavisnost podržala većina izaslih birača. U nastajanju da uspostavi kontrolu nad istočnim delom zemlje Ukrajina je krajem juna ponovo pokrenula operaciju protiv separatističkih snaga. Tokom jula i avgusta ukrajinske snage su napredovale, potiskujući separatiste iz nekoliko glavnih uporišta. U međuvremenu, jula 2014. u Donjecku, u blizini granice sa Rusijom oboren je civilni putnički avion u kome je stradalo svih 298 putnika. Zbog sumnje da su avion oborili proruski separatisti, stav Zapada prema Rusiji postao je oštiji, a ubrzo su uvedene i nove sankcije Rusiji.

Iako su ukrajinske snage došle nadomak glavnih pobunjeničkih uporišta, Donjecka i Luganska, krajem avgusta 2014. separatisti podržani od strane Rusije počinju snažnu kontraofanzivu koja je ih je prisilila da se povuku uz teške gubitke. Stepen organizacije, opremljenosti i vojne discipline separatističkih snaga koje su učestvovali u kontraofanzivi, jasno otkrivaju podršku snažne ruske vojne sile, kako u ljudstvu, tako i u oružju, vojnoj tehnici i drugoj vojnoj opremi.³⁷ Nakon petomesečnih sukoba u kojima je poginulo više od dve i po hiljade ljudi, septembra 2014. potpisana je Protokol o prekidu vatre. Protokol, između ostalog, predviđa obavezu sukobljenih strana da povuku teško naoružanje 15 kilometara od linije razgraničenja, kako bi se stvorila demilitarizovana tampon zona. Uspostavljanje ove linije, kao i činjenica da su u pregovorima o prekidu vatre učestvovali predstavnici separatističkih oblasti, obezbedili su im svojevrstan legitimitet, što je bio jedan od ključnih ruskih ciljeva. Iako je situacija bila mirnija nego pre potpisivanja Protokola, nijedna od njegovih tačaka nije u potpunosti sprovedena. Sporadično, ponekad intenzivnije, borbe su se nastavile.

Ukrajina je izabrala novu prozapadno orijentisani parlamentarnu većinu oktobra 2014. Samo nekoliko dana kasnije, Rusija je javno podržala održavanje izbora u separatističkim oblastima koji su organizovani narednog meseca.³⁸ Nakon što su njihovi lideri položili zakletve, ukrajinski predsednik je naložio jače vojno prisustvo na jugu i istoku zemlje, navodeći kao razlog zabrinutost zbog opasnosti od budućih napada separatista. Predstavnici ukrajinske vojske su, takođe, naveli da je u toku i uoči izbora primećen intenzivan ulazak opreme i ljudstva iz Rusije u Ukrajinu, kao i ozbiljno nagomilavanje ruskih trupa unutar i duž granice sa Ukrajinom. Novembra 2014. ponovo su izbili žestoki sukobi, a narednog meseca su intenzivirane borbe oko aerodroma u Donjecku. Krhko primirje postignuto u Minsku bilo je na ivici kolapsa. Vlada Ukrajine optužila je Rusiju da je poslala operativce

³⁷ Peter Hilpold, "Ukraine, Crimea and New International Law: Balancing International Law with Arguments Drawn from History", op. cit, p. 244.

³⁸ Andrew E. Kramer, "Rebel-Backed Elections to Cement Status Quo in Ukraine", *The New York Times*, Internet izdanje, http://www.nytimes.com/2014/11/03/world/europe/rebel-backed-elections-in-eastern-ukraine.html?_r=0.

kako bi obezbedila podršku separatistima, kao i da je na njenu teritoriju prokrijumčarila tešku artiljerijsku municiju.³⁹

Ministri spoljnih poslova NATO-a, koji su se decembra 2014. sastali u Briselu, oštro su osudili Rusiju i njenu „kontinuiranu i namernu destabilizaciju“ Ukrajine i saopštili da će oformiti fondove za podršku ukrajinskoj vojsci, povećati prisustvo u istočnim članicama i razviti snage za brzo reagovanje.⁴⁰ Krajem decembra Vrhovna rada je glasala za usvajanje zakona kojim se odustaje od neutralnog statusa zemlje, navodeći kao opravданje rusku agresiju protiv Ukrajine. Iako je ovo glasanje bilo, pre svega, simbolično jer ulazak Ukrajine u evroatlantske strukture nije održiv u bliskoj budućnosti, odluka o opozivu neutralnog statusa, u situaciji u kojoj se primirje ukrajinskih i separatističkih snaga jedva održavalо, izazvala je gnev Rusije.⁴¹

Početkom 2015. nastavljene su borbe u Donjecku, a proruski separatisti napali su i strateški lučki grad Marjupolj kako bi njegovim osvajanjem pokušali da uspostave svojevrstan kopneni most između Rusije i Krima.⁴² Nakon što su proruske snage intenzivirale ofanzivu, EU, SAD i NATO su pojačali diplomatsku retoriku, preteći dodatnim pritiscima na Rusiju ako ne prestane da pruža vojnu podršku separatistima. Moskva je, s druge strane, poricala pomoć separatistima ističući destruktivnost stavova i retorike Zapada.

Početkom februara 2015. u Vašingtonu su sve glasniji zahtevi da se Ukrajini obezbedi defanzivna vojna pomoć.⁴³ Tome su se usprotivili mnogi evropski

³⁹ Ukraine Country Review, op. cit, p. 144.

⁴⁰ "Joint statement of the NATO-Ukraine Commission", Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, Brussels, 2 December 2014, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_115474.htm.

⁴¹ U predlogu zakona se navodi da agresija Rusije na Ukrajinu, njena nezakonita aneksija Krima, vođenje tzv. hibridnog rata, vojna intervencija u istočnim regionima, stalni politički, vojni, ekonomski i informacioni pritisci zahtevaju efikasnije garancije suvereniteta, nezavisnosti, bezbednosti i teritorijalne celovitosti zemlje. Nick Shchetko and Alan Cullison, "Ukraine Ends 'Nonaligned' Status, Earning Quick Rebuke from Russia", *The Wall Street Journal*, Dec. 23, 2014, Internet izdanje, <http://www.wsj.com/articles/ukraine-ends-nonaligned-status-earning-quick-rebuke-from-russia-1419339226>.

⁴² U izveštaju OEBS-a iz januara 2015. navodi se da je u području koje kontrolisu proruske snage došlo do znatnog pogoršanja situacije na terenu. Međunarodni aerodrom u Donjecku bio je stalno poprište razmene vatre i sporadičnih okršaja ukrajinskih i proruskih snaga. Manji incidenti postali su učestaliji, da bi sredinom januara 2015. eskalirali zbog nastojanja proruskih separatista da preuzmu punu kontrolu nad aerodromom u Donjecku. Natalia Zinets and Denis Dyomkin, "Ukraine rebels move to encircle government troops in new advance", *Reuters*, January 26, 2015, Internet, <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-military-idUSKBN0KZ0L920150126>.

⁴³ Michael R. Gordon and Eric Schmitt, "U.S. Considers Supplying Arms to Ukraine Forces, Officials Say", *The New York Times*, Feb. 1, 2015, Internet izdanje, http://www.nytimes.com/2015/02/02/world/us-taking-a-fresh-look-at-arming-kiev-forces.html?_r=0.

lideri, nastojeći da obnove napore za pronalaženje diplomatskog rešenja sukoba.⁴⁴ Usledio je period intenzivne šatljivosti diplomatičke tokom kojeg su nemačka kancelarka A. Merkel i tadašnji francuski predsednik F. Oland putovali između Moskve, Kijeva, Vašingtona i Brisela u potrazi za prihvatljivim sporazumom o prekidu vatre. Diplomatski napor doveli su do pregovora lidera Rusije, Ukrajine, Francuske i Nemačke koji su rezultirali potpisivanjem u Minsku novog mirovnog sporazuma. Ovaj sporazum u značajnoj meri preuzima elemente prethodnog protokola o prekidu vatre iz septembra 2014. koji nije uspeo da obezbedi mir. On predviđa da se, pod monitoringom OEBS-a, hitno prekine vatra i povuče teško naoružanja iz šire zone sukoba. Pored toga, sporazumom se utvrđuje i dugoročni plan za rešavanje brojnih političkih problema. Predviđeno je da se pokrenu razgovori o održavanju lokalnih izbora u regionima pod kontrolom separatista, koji bi se zasnivali na ukrajinskom pravu i ustavnim reformama. Ključni element ustavne reforme trebalo bi da bude decentralizacija, kao i trajni specijalni status za separatističke oblasti. Sprovodenje pomenutih reformi preduslov je za obnovu pune kontrole Ukrajine nad državnim granicama. Dogovoren je i potpuna amnestija za učesnike sukoba, kao i oslobađanje svih talaca i zatvorenika. Predviđen je i međunarodni nadzor nad isporukama humanitarne pomoći, uspostavljanje punih socijalnih i ekonomskih veza, uključujući isplatu penzija stanovništvu u pogodenim oblastima, kao i povlačenje svih stranih oružanih grupa, oružja i plaćenika, što bi pratio OEBS.⁴⁵

Primirje je stupilo na snagu 15. februara 2015. nakon čega su borbe prestale, izuzev u Debalcetu, važnom železničkom čvorишtu, kao i u selima u blizini Marjupolja.⁴⁶ Ukrainske snage bile su primorane da se povuku iz Debalcova, ostavljajući grad pod kontrolom proruskih separatističkih snaga. Ubrzo, borbe u zoni sukoba jenjavaju jer su obe strane počele primenu sporazuma o prekidu vatre povlačenjem artiljerije sa linije fronta.⁴⁷

Primena sporazuma iz Minska i pokušaji da se pokrene zastali mirovni proces

Diplomatski napor koji su doveli do mirovnog sporazuma omogućili su direktni kontakt ključnih strana, uključujući i razgovore kako Rusije i

⁴⁴ "Merkel says won't arm Ukraine, prefers threat of sanctions", *Reuters*, February 3, 2015, Internet, <http://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-germany-idUSB4N0PT00V20150203>.

⁴⁵ "Ukraine ceasefire: New Minsk agreement key points", *BBC*, February 12, 2015, Internet izdanje, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31436513>.

⁴⁶ Alec Luhn, "Fears for Ukraine's ceasefire as clashes with Russia-backed rebels intensify", *The Guardian*, Internet izdanje, <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/14/ukraine-ceasefire-doubt-clashes-rebels-russia-rockets-shelling>.

⁴⁷ Alexander Shpigunov and Maria Tsvetkova, "Ukraine begins artillery withdrawal, recognising truce is holding", *Reuters*, Internet izdanje, <http://uk.reuters.com/article/ukraine-crisis-idUKKBN0LU1E720150226>.

Ukrajine, tako i ukrajinske vlade i predstavnika naoružanih grupa aktivnih u istočnom delu zemlje. Učešćem u razgovorima o primirju Rusija je dobila priznanje svojih posebnih interesa na postsovjetskom prostoru i priliku da značajno utiče na političku budućnost Ukrajine. Iako je osnovni prioritet bio da se postigne prekid vatre i stvore uslovi za održivije rešavanje sukoba, nastavljene su tenzije između Kijeva i Moskve, kao i sukobi ukrajinskih snaga i proruskih pobunjenika.

U izveštaju Ujedinjenih nacija, koji se odnosi na period do maja 2016, navodi se da su obe strane u ukrajinskom sukobu odgovorne za kršenja ljudskih prava, uključujući i brojna stradanja boraca i civila, kao i za neselektivna granatiranja civilnih područja.⁴⁸ Sredinom avgusta 2016. došlo je do intenziviranja napetosti i sukoba u istočnoj Ukrajini. Istovremeno, ukrajinski predsednik P. Porošenko optužio je Rusiju da šalje moderno opremljene trupe na Krim, zbog čega je naredio podizanje borbene gotovosti svih vojnih jedinica prema Krimu i liniji razdvajanja u Donbasu. Ubrzo, 25. avgusta, predsednik Rusije je naredio proveru borbene gotovosti vojske, što je dovelo do nagomilavanja snaga i vojne opreme na Krimu i drugim delovima pogranične zone sa Ukrajinom. Ruska vojska sprovela je terenske i pomorske vežbe, pripremila odbrambene raketne sisteme, a angažovano je i vazduhoplovstvo. Vežbe su trajale do 31. avgusta i služile su Rusiji kao priprema za masovniju vojnu vežbu „Kavkaz 2016” koja je početkom narednog meseca izvedena na jugu zemlje i na Krimu.⁴⁹

Situacija na istoku Ukrajine, a posebno na Krimu, bila je veoma napeta. Dodatnu militarizaciju Krima i veće vojno prisustvo u regionu Rusija je objasnila neophodnošću da preduzme preventivne korake protiv ukrajinskih terorističkih akata na Krimu. Međutim, Ukrajina je odbaciла takve optužbe insistirajući na tome da Rusija svojim potezima želi da isprovocira sukobe. Zvanični Kijev i međunarodna zajednica osudili su održavanje ruskih parlamentarnih izbora na Krimu septembra 2016. Početkom naredne godine Ukrajina je tužila Rusiju pred Međunarodnim sudom pravde za kršenje Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma i Konvencije UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.⁵⁰ Predmet sporenja su i

⁴⁸ "Accountability for killings in Ukraine from January 2014 to May 2016", Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/OHCHR ThematicReportUkraineJan2014-May2016_EN.pdf.

⁴⁹ *Ukraine Country Review 2016*, op. cit, p. 58.

⁵⁰ Ukrajina je optužila Rusiju da finansijski i vojno podržava separatiste u Donbasu i da diskriminiše etničke manjine na Krimu. Međunarodni sud pravde odbio je zahtev Ukrajine da donese privremene mere protiv Moskve zbog kršenja Konvencije o borbi protiv finansiranja terorizma, aprila 2018, ali ih je odobrio na Krimu i zatražio od Rusije da ponudi obrazovanje na ukrajinskom jeziku i očuva reprezentativne institucije zajednice krimskih Tatara. "Authoritative decisions by ICJ", *Conflict Barometer 2017*, Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2018, Heidelberg, pp. 26-27.

pristup i korišćenje pomorskih zona oko Krima, pri čemu Ukrajina optužuje Rusiju da narušava njene teritorijalne vode.⁵¹

Sredinom januara 2017. došlo je do nove eskalacije sukoba na istoku Ukrajine, za koju su se dve strane opet međusobno optuživale.⁵² Da bi se izbegla veća humanitarna kriza EU, SAD i članovi trilateralne Kontakt grupe zadužene za primenu sporazuma iz Minska (Rusija, Ukrajina i OEBS) zatražili su hitan prekid nasilja.⁵³ Na marginama Minhenske bezbednosne konferencije održane februara 2017. ministri inostranih poslova tzv. normandijske četvorke (Rusije, Nemačke, Francuske i Ukrajine), razgovarali su o trenutnoj bezbednosnoj situaciji i mogućnostima za realizaciju sporazuma iz Minska.⁵⁴ Na sastanku Kontakt grupe, održanom narednog meseca, postignut je sporazum o prekidu vatre za vreme uskršnjih praznika. Međutim, odluke Kontakt grupe iz aprila 2017. kojima se sukobljene strane ponovo upućuju na poštovanje primirja nisu zaživele, iako je Specijalna posmatračka misija OEBS-a zabeležila kratke periode prekida vatre, nakon čega su usledila ponovna kršenja. Eskalaciji neprijateljstava doprinela je činjenica da, uprkos preuzetim obavezama, sukobljene strane nisu sprečile prisustvo i upotrebu teškog naoružanja u blizini linije kontakta.⁵⁵

Od maja do septembra 2017. došlo je do opadanja neprijateljstava. Rusija je septembra 2017. uputila nacrt rezolucije Saveta bezbednosti UN-a kojim je predložila mirovnu misiju UN u istočnoj Ukrajini koja bi bila raspoređena na liniji kontakta sukobljenih strana i garantovala zaštitu misije OEBS-a i civila. SAD i Ukrajina su odbacile ruski nacrt rezolucije zato što smatralju da bi to doprinelo „zamrzavanju“ sukoba. Njihov stav je da bi misija UN trebalo da ima mnogo širi mandat, tj. da bude raspoređena na čitavoj teritoriji

⁵¹ Ukrajina je februara 2018. predala memorandum u arbitražnom postupku protiv Rusije prema Konvenciji UN o pravu mora, u kome se tvrdi da je Rusija prekršila njena suverena prava u Crnom i Azovskom moru, kao i u Krećkom moreuzu. “Заява МЗС України щодо подачі Україною меморандуму в арбітражному провадженні проти РФ за Конвенцією ООН з морського права”, 19 лютого 2018, Internet, <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/63052-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-podachi-ukrajinoju-memorandumu-v-arbitrazhnому-provadzhenni-proti-rf-za-konvencijeu-on-z-morsykogo-prava>.

⁵² Roman Gončarenko, “Eskalacija sukoba na istoku Ukrajine”, *Deutsche Welle*, 01.02.2017, Internet izdanje, <https://www.dw.com/sr/eskalacija-sukoba-na-istoku-ukrajine/a-37362824>.

⁵³ Realizaciji mirovnog sporazuma trebalo bi da doprinesu redovni sastanci Kontakt grupe, kao i pregovori koji se održavaju na najvišem međunarodnom nivou, a posebno u okviru tzv. normandijskog formata. Međutim, do sada nijedan od brojnih poziva za prekid vatre nije doveo do smirivanja situacije.

⁵⁴ “Measures of Conflict Resolution negotiations and treaties”, *Conflict Barometer 2017*, op. cit., p. 20.

⁵⁵ “Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2017”, Office of the UNited Nations High Commissioner for Human Rights, Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAResport18 th_EN.pdf, p. 4.

okupirane Ukrajine, uključujući i granicu sa Rusijom.⁵⁶ Iako je pitanje da li predložena misija UN može doneti mir u istočnoj Ukrajini, imajući u vidu da su oružane sukobe izazvali separatisti uz podršku Rusije, ovaj predlog otvara prostor diplomatiji, tj. pruža priliku da se razmotri na koji način bi misija UN mogla da pomogne sprovođenju mirovnog sporazuma.⁵⁷ Tako su se, u sklopu diplomatskih napora, američki i ruski izaslanici za ukrajinsku krizu sastali više puta tokom 2017. kako bi razgovarali o mogućim modelima misije UN u istočnoj Ukrajini.

U skladu sa nepredvidljivom dinamikom oružanog sukoba u istočnoj Ukrajini, do rasta neprijateljstva i napetosti došlo je tokom oktobra i novembara 2017. Međutim, veliki deo karaktera sukoba ostao je isti – svakodnevna kršenja prekida vatre i česte upotrebe teškog naoružanja, koje prete da ugroze živote i dobrobit civilnog stanovništva, oštećujući imovinu i osnovnu infrastrukturu.⁵⁸ Poslednjih dana decembra 2017. samoproglašene republike i Ukrajina razmenile su više od 350 zatvorenika.

Početkom 2018. ukrajinski parlament usvojio je Zakon o reintegraciji Donbasa, na osnovu koga se delovi ovog regiona koje ne kontroliše Kijev smatraju okupiranim, a Rusija naziva agresorom.⁵⁹ Predsednik Ukrajine izjavio je da taj zakon ne narušava međunarodne obaveze Ukrajine, uključujući i Minsk sporazume, već da stvara pravni mehanizam za politički i diplomatski povratak tog regiona pod kontrolu Kijeva.⁶⁰ Sredinom marta 2018. izbori za predsednika Rusije održani su i na Krimu, što su osudile i Ujedinjene nacije, podsećajući da je to u suprotnosti sa rezolucijama Generalne skupštine UN.⁶¹ Istog meseca američki Državni sekretarijat odobrio je Ukrajini isporuku antitenkovskih raketnih sistema Javelin.⁶²

⁵¹ Ukrajina je februara 2018. predala memorandum u arbitražnom postupku protiv Rusije prema Konvenciji UN o pravu mora, u kome se tvrdi da je Rusija prekršila njena suverena prava u Crnom i Azovskom moru, kao i u Krećkom moreuzu. "Заява МЗС України щодо подачі Українською меморандуму в арбітражному провадженні проти РФ за Конвенцією ООН з морського права", 19 лютого 2018, Internet, https://mfa.gov.ua/_ua/press-center/news/63052-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-podachi-ukrajinoju-memorandumu-v-arbitrazhnому-provadzhenni-proti-rf-za-konvencijeyu-o-on-z-morsykogo-prava.

⁵⁸ "Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2017", Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport_20th_EN.pdf.

⁵⁹ "On particular aspects of public policy aimed at safeguarding state sovereignty of Ukraine over the temporarily occupied territory of Donetsk and Luhansk regions", Briefing note, 09 Mar 2018, Internet, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/unhcr_analysis_of_law_on_safeguarding_sovereignty.pdf.

⁶⁰ "President will sign the Law on Reintegration of the Donbas: This Law is a technology to return the occupied territories under the sovereignty of Ukraine", 22 January 2018, Internet, <https://www.president.gov.ua/en/news/cej-zakon-ye-po-suti-tehnologiyeyu-poverneninya-okupovanih-te-45534>.

⁶¹ "Report on the human rights situation in Ukraine: 16 February to 15 May 2018", op. cit.

Antiteroristička operacija u istočnom regionu Donbasa zvanično je završena 30. aprila 2018. i umesto nje je pokrenuta tzv. operacija ujedinjenih snaga koja bi trebalo da omogući da se u slučaju potrebe efikasnije, i u skladu sa zakonom, angažuju pripadnici oružanih snaga Ukrajine radi zaštite suvereniteta.⁶³ Narednog meseca otvoren je most koji je Rusija izgradila preko Kerčkog moreuza da bi, kako se navodi, smanjila zavisnost Krima od Ukrajine u pogledu infrastrukture i podstakao ruski turizam na Krimu.⁶⁴

Od sredine maja 2018. u istočnoj Ukrajini su nastavljeni sukobi uz porast civilnih žrtava i ozbiljna kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Sredinom juna 2018. ministri spoljnih poslova tzv. normandijske četvorke sastali su se u Berlinu da bi razgovarali o situaciji u istočnoj Ukrajini. Pored toga što su sukobljene strane ponovile posvećenost sprovođenju mirovnog sporazuma iz Minska i založile se za povlačenje teškog naoružanja, na dnevnom redu bila su i pitanja uklanjanja minskih polja, potreba da se obezbedi bolja zaštita stanice za prečišćavanje vode u Donecku, kao i pitanje slanja mirovne misije UN u zonu sukoba.

Krajem jula 2018. Ministarstvo odbrane SAD najavilo je da će obezrediti 200 miliona dolara za tzv. defanzivnu vojnu pomoć Ukrajini.⁶⁵ Zvanični ukrajinski i američki stavovi su da će ovi sistemi ojačati dugoročne odbrambene kapacitete Ukrajine. U evropskim političkim i vojnim krugovima isporuka naoružanja Ukrajini se posmatra kritički, a prevladavaju

⁶² U poslu vrednom oko 47 miliona dolara američki Stejt department je odobrio moguću prodaju raketnih sistema Ukrajini navodeći da će „predložena prodaja doprineti spoljnoj politici i nacionalnoj sigurnosti Sjedinjenih Država poboljšanjem sigurnosti Ukrajine“. Pored toga, navodi se i da će „sistem Javelin pomoći Ukrajini da izgradi dugoročne odbrambene kapacitete da brani svoj suverenitet i teritorijalni integritet“, kao i da „prodaja ove opreme neće promeniti osnovnu vojnu ravnotežu u region“. „Ukraine – Javelin Missiles and Command Launch Units“, Defense Security Cooperation Agency, Pentagon, Washington, Mar. 1, 2018, Internet, <http://www.dsca.mil/major-arms-sales/ukraine-javelin-missiles-and-command-launch-units>.

⁶³ Ukrajina je aprila 2014. pokrenula antiterorističku operaciju kao odgovor na rastuće nemire i preuzimanje vladinih zgrada u Donbasu, koji su prethodili ruskoj vojnoj podršci separatistima na istoku zemlje. Za razliku od ove kratkoročne mere, nova tzv. operacija ujedinjenih snaga je dugoročna mera, tj. biće na snazi sve dok svi okupirani delovi zemlje ne budu u potpunosti reintegrисани. Pokretanjem nove operacije kontrola nad primenom politike Kijeva u ratnoj zoni, prešla je sa službe bezbednosti na oružane snage zemlje. Gwendolyn Sasse, „Ukraine’s New Military Engagement in the Donbas“, Carnegie Europe, May 03, 2018, Internet, <http://carnegieeurope.eu/strategic-europe/76246>.

⁶⁴ Andrei Kolesnikov, „The End of the Annexation (Op-ed)“, Moscow Times, May 18 2018, Internet izdanje, <https://themoscotimes.com/articles/the-end-of-the-annexation-opinion-61495>.

⁶⁵ Sredstva će biti namenjena unapređenju komandno-kontrolnih sistema, sistema za informisanje, dodatnu obuku, opremu, komunikacione, medicinske i druge operativne potrebe. „DoD to Provide \$200 Million in Security Cooperation Funds to Ukraine“, U.S. Department of Defense, July 20, 2018, Internet, <https://dod.defense.gov/News/Article/Article/1580565/dod-to-provide-200-million-in-security-cooperation-funds-to-ukraine/>.

strahovi da bi to moglo da dovede do eskalacije sukoba. Pored toga što takvi američki potezi ne doprinose realizaciji mirovnog sporazuma, oni naglašavaju neslaganje između stavova SAD i EU o Ukrajinim otežavajući Zapadu da sproveđe efikasnu strategiju prema regionu.⁶⁶

Uprkos naporima da se postigne trajni mir, sukobljene strane i dalje ne sprovode obaveze preuzete sporazumima iz Minska, posebno kada je reč o uspostavljanju potpunog i hitnog primirja i povlačenju teškog naoružanja sa linije kontakta. Specijalna posmatračka misija OEBS-a u svojim izveštajima beleži kršenja primirja na dnevnom nivou, ukazujući na činjenicu da postoji rutinska upotreba teškog naoružanja, kao i da zbog neselektivnog granatiranja i dalje stradaju civili, imovina i ključna infrastruktura (vodovodi, gasovodi, elektro mreža) i obrazovne i zdravstvene ustanove.⁶⁷ Snabdevanje separatista oružjem je konstantno, rusko-ukrajinska granica je otvorena, a Rusija i dalje poriče svaku odgovornost za stanje u istočnoj Ukrajini. Rusija doprinosi i jačanju separatističkih republika u Donbasu pružajući, između ostalog, podršku izgradnji političkih institucija, zatim finansiranjem penzija, socijalnih davanja, plata pripadnika separatističke vojske i lokalnih zvaničnika. S druge strane, Ukrajina stavlja akcenat na vojne komandne i odbrambene kapacitete, kao i na snabdevanje američkim protivtenkovskim raketnim sistemima što, takođe, ne doprinosi okončanju sukoba u Donbasu i samim tim je u suprotnosti sa zvaničnim opredeljenjima ukrajinskih zvaničnika koji se javno zalažu za mir i poštovanje mirovnog sporazuma.

U svakom slučaju, Ukrajina ne može da priušti nastavak sukoba na svojoj teritoriji. Bez finansijske podrške Zapada i MMF-a, ukrajinskoj privredi preti kolaps. Ukrayini su preko potrebne efikasne institucije, politička odgovornost i vladavina prava. Od najvećeg značaja biće sposobnost vlade da sproveđe političke i ekonomski reforme, jer se situacija u Ukrajini može značajno pogoršati ukoliko ne dođe do opipljivih poboljšanja u privredi i upravljanju. Modernizacija Ukrajine je bolan i spor proces. Reforme su i dalje više na nivou obećanja nego konkretnog programa. Iako je Majdan srušio režim V. Janukovića, prethodni oligarhijski sistem upravljanja je u velikoj meri ostao isti. Takođe, ratno vreme obično dodatno podstiče korupciju. Za izgradnju stvarno reprezentativnih institucija i vladavine prava potrebni su mir i društvena kohezija. Najveći jaz može biti između onog što Ukrajinci veruju da zaslužuju od strane Zapada i onoga što su zapadne vlade i institucije spremne da im pruže.⁶⁸

⁶⁶ Gwendolyn Sasse, "Ukraine's New Military Engagement in the Donbas", op. cit.

⁶⁷ "Report on the human rights situation in Ukraine: 16 February to 15 May 2018", Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - Ukraine, (20 June 2018), Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_EN.pdf.

⁶⁸ E. Wayne Merry, "Dealing with the Ukrainian Crisis: Transatlantic Strategy Dilemmas", *IAI Working Papers*, No. 15 | 51, Istituto Affari Internazionali, December 2015, Roma, p. 11.

Zaključne napomene

Ukrajina je jedna od najvećih evropskih država preko koje se transportuje značajna količina ruskog gasa za Evropu. S obzirom na položaj, veličinu i ukupne kapacitete, Ukrajina ima veliki ekonomski, politički i strateški značaj.⁶⁹ Ruska aneksija Krima i oružani sukobi u istočnoj Ukrajini ostavili su velike i još nesagledive posledice po budućnost zemlje. Pored sporazuma iz Minska koji je doneo privremeni kraj obimnih vojnih operacija i uveravanja obe strane da politički dijalog ostaje ključni mehanizam za okončanje sukoba, dogovorenog se ne poštuje. Mnoge odredbe mirovnog sporazuma nisu sprovedene zbog čega je mala verovatnoća da se uspostavi trajni mir, dok je rizik od eskalacije sukoba i dalje visok. Sve češća su kršenja primirja, a ovaj sukob, sada već u svojoj petoj godini, nastavio je da odnosi civilne žrtve i oštećuje osnovnu civilnu infrastrukturu, održavajući napeto okruženje i stvarajući atmosferu opšte nesigurnosti.

Iako su neposredni izvori ukrajinske krize rusko-ukrajinski sporovi koji su, pre svega, zasnovani na unutrašnjim pitanjima, tj. političkim, verskim i kulturnim podelama u Ukrajini, ona je ozbiljno uticala na širu stabilnost u Evropi. Povećane su tenzije i produbljen jaz koji u međusobnim odnosima Rusije i Zapada postoji još od kraja 1990-ih, što je veoma negativno uticalo na regionalnu i globalnu bezbednost i učinilo mnogo složenijim izgledu za saradnju u drugim oblastima i regionima.

Rusija je jasno stavila do znanja da ne želi da bude okružena državama koje su prozapadno orijentisane, već da nastoji da u svom susedstvu održava prijateljske ili bar neutralne režime.⁷⁰ Usvajanje evropskih normi, umanjilo bi njenu mogućnost da značajnije utiče na politiku ovih zemalja. Dramatični događaji u Ukrajini pokazali su da, iako nije u stanju da ovu zemlju potpuno kontroliše, Rusija može ozbiljno da je destabilizuje.⁷¹ Rusija ni ne krije da je njen cilj Ukrajina koja je čvrsto u ruskoj sferi uticaja. Prema tome, sve dok ideološka opredeljenja vlasti u Kijevu predstavljaju prepreku za obezbeđenje tog cilja, postoje razlozi za prepostavku da će Rusija nastaviti da vodi politiku koja će u ovoj zemlji uzrokovati nestabilnost.

⁶⁹ O geopolitičkom značaju Istočne Evrope i Ukrajine videti više u: Vladimir Trapara „Savremeni značaj Makinderovog koncepta Istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize”, *Međunarodna politika*, br. 1155-1156, Beograd, 2014, str. 26-44.

⁷⁰ Tokom petodnevног rata sa Gruzijom 2008. Rusija je pokazala da spremna da preduzme drastične mере i učini sve što je potrebno kako bi sprečila širenje prozapadnih uticaja i vlasti prema svojim granicama. Ana Jović-Lazić, „Odnosi Rusije i Gruzije godinu dana nakon oružanog sukoba”, *Međunarodna politika*, br. 1136, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, 2009, str. 64-77. Ana Jović-Lazić, „Sukob u Gruziji i Evropska unija”, *Međunarodna politika*, br. 1130-1131, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd, 2008, str. 30-37.

⁷¹ А. Лукин, “Постбиполярный Мир: Мирное Сосуществование или Хаос?”, *Мировая Экономика и Международные Отношения*, 2016, том 60, No. 1, p. 21.

Ruska aneksija Krima je već, sama po sebi, stvorila trajni teritorijalni spor u granicama Ukrajine, koji ima značajne posledice po strateška opredeljenja i stremljenja zemlje ka zapadnim integracijama. Istovremeno, nastavak beskonačnih pregovora ili jednostavno „zamrzavanje“ zone sukoba na istoku Ukrajine, koje ostavlja nejasan status separatističkih oblasti, ostaje problem za politički i ekonomski razvoj regiona. Pored toga, „zamrzavanje“ sukoba koji ima potencijal da se brzo pokrene, može da spreči Ukrajinu da se politički i ekonomski stabilizuje.⁷² Pored potrebe da očuva teritorijalni integritet, Ukrajina se suočava i sa čitavim nizom izazova od kojih su najveći sprečavanje ekonomskog kolapsa i reformisanje državnih institucija.

Postizanje dugoročne stabilnosti Ukrajine zahteva podršku međunarodne zajednice, pre svega, Rusije, SAD i EU u sproveođenju sveobuhvatnog paketa političkih, ekonomskih i bezbednosnih mera. Pri tome bi poseban značaj trebalo da imaju vojna neutralnost Ukrajine, garancije za njenu bezbednost i suverenitet, adekvatna autonomija za istočne oblasti, kao i stvaranje uslova da zemlja tesno sarađuje i održava trgovinske veze kako sa Unijom, tako i sa Evroazijskom unijom.⁷³ Istovremeno, vojno neutralna Ukrajina koja bi bila svojevrsna tampon zona između NATO i Rusije, doprinela bi smanjenju tenzija i stabilnosti na evropskom kontinentu.⁷⁴

U svakom slučaju, uloga spoljnih aktera odrediće dalja zbivanja u Ukrajini. Pri tome su ključni faktori neposredna ruska bezbednosna i ekomska pomoć separatistima u Donbasu, ali i politička i ekomska podrška Brisela i vojna pomoć Vašingtona Kijevu. Iako je ukrajinska kriza otvorila veoma dubok jaz u odnosima Rusije i Zapada, suprotstavljene strane ponovo moraju naći način da sarađuju kako bi se izbegli dalji sukobi i konfrontacije, koji mogu izazvati dugotrajnu nestabilnost u Evropi i dovesti u pitanje i sam opstanak zemlje.

Bibliografija

- Abibok, Julia, "Identity policy in the self-proclaimed republics in east Ukraine", *OSW Commentary*, No. 270, Centre for Eastern Studies, June 6, 2018, Internet, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2018-06-06/identity-policy-self-pro-claimed-republics-east-ukraine>.
- Alcaro, Riccardo, West-Russia Relations in Light of the Ukraine Crisis, *IAI Research Papers*, Istituto Affari Internazionali, Roma, 2015.

⁷² Ben Smith, "Russian foreign and security policy", *Commons Briefing papers*, No. CBP 7646, July 2016, p. 50.

⁷³ Andrei Tsygankov, "Vladimir Putin's last stand: the sources of Russia's Ukraine policy", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 31, No. 4, 2015, p. 299.

⁷⁴ Andrew T. Wolff, "The future of NATO enlargement after the Ukraine crisis", *International Affairs*, Volume 91, Issue 5, 1 September 2015, pp. 103-121.

- Anthony, Ian, "The Ukraine conflict and its implications", *SIPRI Yearbook 2015*, Oxford University Press, Stockholm, 2015.
- Averre, Derek & Wolczuk, Kataryna, "The Ukraine Crisis and Post-Post-Cold War Europe", *Europe-Asia Studies*, Vol. 68, No. 4, 2016.
- Buffa, G. David, "Proposed remedy for the dilemma of innumerable futures: Ukraine, Russia, and NATO membership", *Brooklyn Journal of International Law*, No. 35, Brooklyn Law School, New York, 2010.
- Dabić, Dragana, „Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije prema ukrajinskoj krizi”, *Međunarodna politika*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Vol. LXVI, br. 1160, 2015.
- Dannreuther, Roland, "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy", *European Foreign Affairs Review*, No. 11, Kluwer Law International, 2006.
- Der Lijn, Jaïr Van and Smit, Timo, "Regional trends and developments in peace operations", *Peace operations and conflict management*, *SIPRI Yearbook 2018*, Oxford University Press, Stockholm.
- Gajić, Aleksandar, „Odnosi EU i Rusije u svetu ukrajinske krize”, *Međunarodna politika*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Vol. LXVII, br. 1161, Beograd, 2016.
- Gončarenko, Roman, "Eskalacija sukoba na istoku Ukrajine", *Deutsche Welle*, 01.02.2017, Internet izdanje, <https://www.dw.com/sr/eskalacija-sukoba-na-istoku-ukrajine/a-37362824>.
- Gordon, R. Michael, and Schmitt, Eric, "U.S. Considers Supplying Arms to Ukraine Forces, Officials Say", *The New York Times*, Feb. 1, 2015, Interneti izdanje, <http://www.nytimes.com/2015/02/02/world/us-taking-a-fresh-look-at-arming-kiev-forces.html>.
- Haukkala, H., "From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU-Russia Relations", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 23, No. 1, 2015.
- Hilpold, Peter, "Ukraine, Crimea and New International Law: Balancing International Law with Arguments Drawn from History", *Chinese JIL*, Oxford University Press, 2015.
- Jović-Lazić, Ana and Lađevac, Ivona, "Ukrainian Crisis as a Security Challenge of the Contemporary World", *Social and economic problems and challenges in the Contemporary World*, Branislav Đordžević, Taro Tsukimura, Ivona Lađevac (eds), Global Resource Management: Doshisha University, Japan, IIPE, Belgrade, 2017.
- Jović-Lazić, Ana and Nikolić, Marko, "The Importance of Energy Security in the Relations of the European Union and Russia", *Energy Security of Europe: The position of Serbia*, Miroslav Antevski, Dobrica Vesić (eds), IIPE, Belgrade, 2013.

Jović-Lazić, Ana, „Odnosi Rusije i Gruzije godinu dana nakon oružanog sukoba”, *Međunarodna politika*, br. 1136, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.

Jović-Lazić, Ana, „Sukob u Gruziji i Evropska unija”, *Međunarodna politika*, br. 1130-1131, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.

Jović-Lazić, Ana, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije: kraj XX i početak XXI veka*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015.

Karatnycky, Adrian and Motyl, J. Alexander, “The Key to Kiev: Ukraine’s Security Means Europe’s Stability”, *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 3, Council on Foreign Relations, New York, 2009.

Koenig, Nicole, “The External Challenges of the EU: What Strategies?”, Discussion of European Steering Committee, Synthesis, Jacques Delors Institut, Berlin, 2015.

Kolesnikov, Andrei, “The End of the Annexation (Op-ed)”, May 18 2018, *Moscow Times*, Internet, <https://themoscowtimes.com/articles/the-end-of-the-annexation-opinion-61495>.

Kramer, E. Andrew, “Rebel-Backed Elections to Cement Status Quo in Ukraine”, *The New York Times*, Internet izdanje, http://www.nytimes.com/2014/11/03/world/europe/rebel-backed-elections-in-eastern-ukraine.html?_r=0.

Kubicek, Paul, “Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU help the Orange Revolution bear fruit?”, *East European Quarterly*, XLI, No. 1, University of Colorado, 2007.

Le Gloannec, Anne Marie, “The EU, Russia and Ukraine: a double track with no end?”, *Policy Brief*, No. 17, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, 2015.

Lipman, Maria and Malashenko, Alexey, *The End of an Era in EU-Russia Relations*, Dmitri Trenin, (ed.), Carnegie Moscow Center, Moscow, 2013.

Luhn, Alec, “Fears for Ukraine’s ceasefire as clashes with Russia-backed rebels intensify”, *The Guardian*, Internet izdanje, <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/14/ukraine-ceasefire-doubt-clashes-rebels-russia-rockets-shelling>.

Merry, E. Wayne, “Dealing with the Ukrainian Crisis: Transatlantic Strategy Dilemmas”, *IAI Working Papers*, No. 15 | 51, Istituto Affari Internazionali, Roma, 2015.

Sasse, Gwendolyn, “Ukraine’s New Military Engagement in the Donbas”, May 03, 2018, Carnegie Europe, Internet, <http://carnegieeurope.eu/strategic-europe/76246>.

Shchetko, Nick and Cullison, Alan, “Ukraine Ends ‘Nonaligned’ Status, Earning Quick Rebuke from Russia”, *The Wall Street Journal*, Dec. 23, 2014,

- Internet izdanie, <http://www.wsj.com/articles/ukraine-ends-non-aligned-status-earning-quick-rebuke-from-russia-1419339226>.
- Shelest, Hanna, "After the Ukrainian crisis: Is there a place for Russia?", *Southeast European and Black Sea Studies*, No. 2, 2015.
- Shpigunov, Alexander and Tsvetkova, Maria, "Ukraine begins artillery withdrawal, recognising truce is holding", *Reuters*, Internet izdanie, <http://uk.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-idUKKBN0LU1E720150226>.
- Smith, Ben, "Russian foreign and security policy", *Commons Briefing papers*, No. CBP 7646, House of Commons Library, London, July 2016.
- Smith, Dan, "Introduction: International stability and human security in 2017", *SIPRI Yearbook 2018*, Oxford University Press, Stockholm, 2018.
- Spaulding, Hugo, "Putin's next objectives in the Ukraine Crisis", *Backgrounder*, Institute for the Study of War, Feb 3, Washington, 2015.
- Trapara, Vladimir, „Savremeni značaj Makinderovog koncepta Istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize”, *Međunarodna politika*, br. 1155-1156, Beograd, 2014.
- Trenin, Dmitri, "Russia's evolving grand Eurasia strategy: Will it work?", Carnegie Moscow Center, 20 July 2017, Internet, <http://carnegie.ru/2017/07/20/russia-s-evolving-grand-eurasia-strategy-will-it-work-pub-71588>.
- Tsygankov, Andrei, "Vladimir Putin's last stand: the sources of Russia's Ukraine policy", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 31, No. 4, 2015.
- Ukraine Country Review 2016*, Country Watch, Houston, 2017.
- Wolff, T. Andrew, "The future of NATO enlargement after the Ukraine crisis", *International Affairs*, Volume 91, Issue 5, 1 September 2015.
- Yost, S. David, "The Budapest Memorandum and Russia's intervention in Ukraine", *International Affairs*, Volume 91, Issue 3, May 2015.
- Youngblood Coleman, Denise, "Ukraine's "Maidan" Uprising; effects on relations with Russia and the West", *Ukraine Country Review 2016*, Country Watch, Houston, 2017.
- Zinets, Natalia and Dyomkin, Denis, "Ukraine rebels move to encircle government troops in new advance", *Reuters*, January 26, 2015, Internet, <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-military-idUSKBN0KZ0L920150126>.
- Лукин, А., "Постбиполярный Мир: Мирное Сосуществование или Хаос?", *Мировая Экономика и Международные Отношения*, No. 1, том 60, 2016.
- "Accountability for killings in Ukraine from January 2014 to May 2016", Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/OHCHRThematicReportUkraineJan2014-May2016_EN.pdf.

“Authoritative decisions by ICJ”, Conflict Barometer 2017, Heidelberg Institute for International Conflict Research, Heidelberg, 2018.

“Can Peacekeepers Break the Deadlock in Ukraine?”, International Crisis Group, Europe Report N°246. Brussels, 15 December 2017, Internet, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/246-can-peacekeepers-break-deadlock-ukraine>.

“DoD to Provide \$200 Million in Security Cooperation Funds to Ukraine”, U.S. Department of Defense, July 20, 2018, Internet, <https://dod.defense.gov/News/Article/Article/1580565/dod-to-provide-200-million-in-security-cooperation-funds-to-ukraine/>.

“Joint statement of the NATO-Ukraine Commission”, Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, Brussels, 2 December 2014, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_115474.htm.

“Merkel says won’t arm Ukraine, prefers threat of sanctions”, *Reuters*, February 3, 2015, Internet, <http://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-germany-idUSB4N0PT00V20150203>.

“On particular aspects of public policy aimed at safeguarding state sovereignty of Ukraine over the temporarily occupied territory of Donetsk and Luhansk regions”, *Briefing note*, 09 Mar 2018, Internet, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/unhcr_analyses_of_law_on_safeguarding_sovereignty.pdf.

“Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 1990 (2014) Final version, Reconsideration on substantive grounds of the previously ratified credentials of the Russian delegation”, Internet, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=20882&lang=en>.

“President will sign the Law on Reintegration of the Donbas: This Law is a technology to return the occupied territories under the sovereignty of Ukraine”, 22 January 2018, Internet, <https://www.president.gov.ua/en/news/cej-zakon-ye-po-suti-tehnologiyeyu-povernennya-okupovanih-te-45534>.

“Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2017”, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport20th_EN.pdf.

“Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2017”, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport18th_EN.pdf.

“Report on the human rights situation in Ukraine: 16 February to 15 May 2018”, Office of the United Nations High Commissioner for Human

- Rights - Ukraine, (20 June 2018), Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_EN.pdf.
- “Report on the human rights situation in Ukraine: 16 February to 15 May 2018”, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - Ukraine, (20 June 2018), Internet, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_EN.pdf.
- “Territorial integrity of Ukraine, United Nations General Assembly Resolution 68/262 adopted by the General Assembly on 27 March 2014”, Internet, http://www.securitycouncil-report.org/atf/cf/7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_68_262.pdf.
- “U.S., Russia: Ukraine Is Shaping Up to Be a Hot Topic for the Next Trump-Putin Summit”, Snapshots, Stratfor, Jul 20, 2018, Internet, <https://worldview.stratfor.com/article/us-russia-ukraine-hot-topic-second-trump-putin-summit>.
- “Ukraine – Javelin Missiles and Command Launch Units”, Defense Security Cooperation Agency, Pentagon, Washington, Mar. 1, 2018, Internet, <http://www.dsca.mil/major-arms-sales/ukraine-javelin-missiles-and-command-launch-units>.
- “Ukraine ceasefire: New Minsk agreement key points”, BBC, February 12, 2015, Internet izdanje, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31436513>.
- “Заява МЗС України щодо подачі Україною меморандуму в арбітражному провадженні проти РФ за Конвенцією ООН з морського права”, 19 лютого 2018, Internet, <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/63052-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-podachi-ukrajinoju-memorandumu-v-arbitrazhnому-provadzhenni-proti-rf-za-konvencijeu-oon-z-morsykogo-prava>.
- “National Security Strategy of the United States of America” December 2017, Internet, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

Ara JOVIĆ-LAZIĆ
Ivona LAĐEVAC

DEVELOPMENT AND CONSEQUENCES OF THE UKRAINIAN CRISIS

ABSTRACT

The article focuses on evolution, outcomes and consequences of the Ukrainian crisis. This crisis, as the most serious security challenge in Europe since the end of the Cold War, dramatically worsened relations between Russia on the one side and the West on the other and left far-reaching negative consequences for international relations as a whole. The goals of this article are the analysis of the specific circumstances, interests and position of both Ukraine and the key international actors that have led to the Ukrainian crisis and will affect its further development. The attitudes of the key international actors, as well as the formulation of appropriate policies towards Ukraine, are the most demanding tasks and a test of the capabilities and limitations of a common approach and cooperation of the international community in resolving the security challenges in the post-Soviet space.

Keywords: Ukraine, Ukrainian crisis, the annexation of Crimea, conflict in eastern Ukraine, Russia, the European Union, the West.

UDK 327(574)
Biblid 0543-3657, 72 (2018)
God. LXIX, br. 1172, str. 52–67
izvorni naučni rad
Primljen: 20.9.2018.

Nenad STEKIĆ¹

Republika Kazahstan: Nova sila srednjeg dometa?

SAŽETAK

Savremene međunarodne odnose karakterišu jezgrovi politički integracioni tokovi. Intenziviranjem regionalnog povezivanja država, naročito onih sa sličnim istorijskim i kulturnoškim činiocima, nastaju novi oblici regionalne saradnje, koji pored političkog, uključuju i njihovo privredno povezivanje. Tako zvani efekat „prelivanja“ iz ekonomske u političku sferu, inicijalno nastao na prostoru posleratne Evrope, trenutno se najdinamičnije manifestuje na azijskom kontinentu. Ovaj efekat je u najvećoj meri uzrokovana kineskom inicijativom „Jedan pojas-jedan put“, čiji početni deo u geografskom smislu obuhvata ovaj prostor. Kao teritorija izuzetno velike površine Centralna Azija postaje regija sa ubrzanim geopolitičkom dinamikom. Cilj ovog rada jeste pregled i sistematizacija akademske literature koja analizira spoljnu politiku Kazahstana kao važnu determinantu geopolitičke dinamike na prostoru Centralne Azije. U radu će biti prikazani važniji pravci delovanja spoljne politike Kazahstana i implikacije koje ona ima na regionalnu bezbednost, kao i važne karakteristike bilateralnih odnosa sa Narodnom Republikom Kinom, Ruskom Federacijom i državama neposrednog okruženja. Značajan korpus studija pretpostavlja da iako geopolitičku dinamiku Centralne Azije oblikuje kolizija interesa različitih sila na prostoru Kazahstana, ova država danas predstavlja znatno aktivnijeg političkog činioča na prostoru Azije. U tom smislu, veliki broj akademskih autora identificuje kapacitet Kazahstana da

¹ Istraživač-pripravnik, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd, e-mail: nenad.stekic@diplomacy.bg.ac.rs.

Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 179029), a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2018. godine.

kroz opšteprihvaćene multilateralne inicijative može značajno uticati na međunarodne odnose, što je može (u)činiti silom srednjeg dometa.

Ključne reči: Kazahstan, sila srednjeg dometa, geopolitička dinamika, Centralna Azija, Jedan pojas-jedan put.

Uvodna razmatranja

Republika Kazahstan predstavlja devetu najveću državu sveta.² Centralnoazijski položaj joj je omogućio značajne strateške prednosti tokom većeg dela njene istorije. Nezavisnost od Sovjetskog Saveza stekao je 1991. godine, i od tada se na njegovom čelu nalazi isti predsednik - Nursultan Nazarbayev (Nursultan Abishuly Nazarbayev). Svojim prvim ustavom iz 1993. godine, ova centralnoazijska država biva okarakterisana kao „unitarna država sa predsedničkim oblikom vladavine“, u kojoj sva vlast potiče od naroda koji je vrše „izborima i referendumom“, dok istovremeno, „niko nema pravo da zloupotrebi i neograničeno akumulira moć“.³ Ovakva deklarativno demokratska određenja sačinjena su, prema tvrdnji Andreasa Hajnriha (Andreas Heinrich), po ugledu na Ustav Francuske Republike iz 1958. godine.⁴ Premda je prvi ustav ponudio obećavajući demokratski prizvuk budućeg političkog režima, on je ubrzo potom zamenjen novim 1995. godine kojim je nivo demokratičnosti političkog režima znatno smanjen nesrazmernim povećanjem nadležnosti predsednika republike. Naime, shodno novom ustavu, predsednik Kazahstana je „najviši politički zvaničnik koji određuje ključne odluke unutrašnje i spoljne politike...“, i on svojom „arbitrarnošću omogućava funkcionisanje svih grana državne moći i snosi odgovornost za institucije vlasti građanima“.⁵

Još neka relativno autorativna ovlašćenja predsednika Kazahstana, poput imenovanja članova izborne komisije, raznih kontrolnih tela i organa, predmet su akademске studije o kontroverznom političkom sistemu Kazahstana. Mada nivo demokratičnosti političkog režima Kazahstana nije na visokom nivou poredeći ga sa državama globalnog Zapada, ova država preduzima veoma asertivnu spoljnopolitičku poziciju u pogledu političkih i

² Površina Kazahstana je 2,7 miliona kvadratnih kilometara, što je čini najvećom kopnenom površinom koja nema izlaz na more. Iako teritorijalno ogromna, ova država ima izuzetno retku naseljenost – ukupno 17 miliona stanovnika. Graniči se sa Rusijom, Kinom, Kirgistanom, Turkmenistanom i Uzbekistanom.

³ „Ustav Republike Kazahstan 1993“, Parlament Republike Kazahstan, 1993.

⁴ Ustavom su dodatno garantovana sva ljudska prava i slobode, pa se ovaj ustav za svoje vreme može okarakterisati kao demokratski i liberalan. Andreas Heinrich, „The formal political system in Azerbaijan and Kazakhstan: A background study“, Arbeitspapiere, 2010.

⁵ „Ustav Republike Kazahstan 1995“, Parlament Republike Kazahstan, 1995, čl. 40. Dostupno na: https://www.constituteproject.org/constitution/Kazakhstan_2011.pdf?lang=en

ekonomskih integracionih procesa koji se odvijaju na prostoru Evroazije, odnosno realizuje ekonomske projekte od značaja za celu Centralnu Aziju.⁶

Cilj ovog članka jeste sistematski prikaz akademske literature o integracionim tokovima na prostoru Centralne Azije, sa posebnim fokusom na ulogu Kazahstana u tom procesu. Osim toga, autor će ukazati na ključne pravce spoljne politike ove države kao i na determinante koje na nju bitno utiču. Odgovor Kazahstana na izazove nastale usled kolizije interesa na njenom prostoru, predstavlja mirnodopska diplomatska praksa koju sprovodi njena vlada, i kao takva aktivno učestvuje u opšteprihvaćenim multilateralnim inicijativama. Centralno istraživačko pitanje, na koje će autor nastojati da pruži odgovor, tiče se kapaciteta Kazahstana da egzistira kao sila srednjeg dometa u savremenim međunarodnim odnosima. Saglasno tome, dominantni metod biće pregled i sistematizacija relevantne akademske publicistike u vezi sa navedenim pitanjima, kao i analiza sadržaja strateških i drugih zvaničnih dokumenata Kazahstana.

Ovaj članak je strukturisan na sledeći način: najpre će biti predstavljene opšte teorijske debate u vezi sa konceptom sile srednjeg dometa, nakon čega će autor izložiti najznačanije elemente geopolitičke dinamike Kazahstana poput bilateralnih odnosa, ključnih determinanti spoljne politike, članstva u međunarodnim organizacijama i telima, i kvantitativnim indikatorima ekonomskog rasta ove države. Takođe, biće ukazano na bilateralne odnose koje Kazahstan razvija sa svojim susedima. U diskusiji, autor će pružiti akademsku argumentaciju za tvrdnju prema kojoj Kazahstan može predstavljati силу srednjeg dometa u međunarodnim odnosima, a naročito na evroazijskom prostoru. U tom smislu, ova država se može posmatrati kao varijanta tzv. „benevolentnog hegemon“ u potencijalnom rešavanju kriznih žarišta ovog prostora.

Potreba za (re)konceptualizacijom „sile srednjeg dometa“

Teorijska razmatranja o takozvanim „silama srednjeg dometa“ (eng. *middle range power*), među akademskim autorima dostigla su vrhunac krajem XX i početkom XXI veka. Nastankom multilateralizma, odnosno nestankom bipolarnosti u svetu, stvoreni su i faktički (pred)uslovi za konceptualnu diferencijaciju država u smislu njihovih kapaciteta za delovanje u različitim društvenim oblastima na međunarodnom planu. Nakon kraja Hladnog rata

⁶ Nakon proglašenja nezavisnosti Kazahstan je, prema podacima baze podataka Polity IV, tri uzastopne godine imao skor demokratičnosti -3 (što je za novouspostavljenu državu prosečan skor), da bi 1995. godine taj skor pao na -4, a potom 2003. godine još drastičnije na -6, i takvo stanje traje i danas. Trend se meri na skali od -10 do 10, u kojoj je -10 zatvorena autokratija, a +10 konsolidovana demokratija.

analitički alati, poput čisto ekonomskih indikatora, ili dodeljivanja ovog statusa državama koje su geografski locirane blizu blokovskih protivnika, više nisu bili dovoljni. Pored termina supersila, u nauci o međunarodnim odnosima razvijen je i termin „sila srednjeg dometa“, koji označava svaku državu koja je svojim postojanjem, vojnim i političko-ekonomskim kapacitetima, kao i aktivnostima u međunarodnoj zajednici sposobna da bitno utiče na međunarodni poredak.⁷ U akademskoj literaturi je prisutan i termin „sila u razvoju“ (eng. *emerging power*), koji se neretko koristi kao sinonim za silu srednjeg dometa. Postoji nekoliko ključnih promišljanja o tome šta čini jednu državu silom srednjeg dometa. U najvećoj meri, autori su saglasni da je prosta kvantifikacija dominantno ekonomskih indikatora pogrešan pravac u kom bi ovaj proces trebalo da teče.⁸ Naglašavajući značaj bruto nacionalnog proizvoda, kao jedinog merljivog indikatora sile srednjeg dometa, Bernar Vud (Bernard Wood) je sačinio listu od trideset tri države koje bi mogle ispuniti kriterijum ovakve države.⁹ Van der Westhuizen (Janis van der Westhuizen) suprotstavlja svoje stavove Vudovim i smatra da bi takva lista uključila države sa velikom diskrepancom, u smislu njihovih kapaciteta u drugim oblastima, te stoga ne mogu biti ni na koji način komparirane.¹⁰ Ovaj autor navodi kvantitativne ekonomske pokazatelje na primeru Južne Afrike, ukazujući da iako oni odgovaraju stvarnim diplomatskim i vojnim kapacitetima ove države, to ne može biti pokazatelj mogućnosti generalizacije na ostale slučajeve u međunarodnom sistemu.

Maksi Šojman (Maxi Shoeman) zagovara ideju prema kojoj, uprkos anarhičnom sistemu koji vlada u međunarodnim odnosima, postoji hijerarhija među državama u smislu ustanovljenih uloga i funkcija u zavisnosti od njihove pozicije u takvom sistemu.¹¹

Ovaj autor se poziva na takozvanu „međunarodnu podelu rada“, za koju tvrdi da je immanentna u međunarodnim odnosima, a smatra da je jedna od osnovnih karakteristika upravo ovakve podele rada nastanak sila srednjeg dometa u svetu koji se ekonomski (i na svaki drugi način razvija).¹²

Teorijskoj raspravi o konceptu sile srednjeg dometa u značajnoj meri doprineo je Denis Sters (Denis Stairs) koji tvrdi da je centralno pitanje koje determiniše sile srednjeg dometa, šta države *treba* da urade, a ne šta *mogu* da

⁷ Eduard Jordaan, „The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle powers“, *Politikon*, 5,2. pp. 165-181.

⁸ Janis Van Der Westhuizen, „South Africa's emergence as a middle power“, *Third World Quarterly* 19, no. 3 (1998), pp. 435-456.

⁹ Međutim, treba imati u vidu da je ova lista sačinjena davne 1988. godine. Videti više u: Bernard Wood, *The middle powers and the general interest*, No. 1. North South Inst, 1988.

¹⁰ Ibid., str. 436.

¹¹ Maxi Schoeman, „South Africa as an Emerging Middle Power: 1994–2003“, in: J. Daniel, A. Habib, R. Southall (eds.), „State of the Nation: South Africa 2003–2004“, 2003.

¹² Ibid., str. 15.

urade u savremenom svetu.¹³ Problem, prema njegovom pristupu, nastaje onda kada se pojavi koncept „srednjeg dometa“ (orig. prev. „srednje moći“) jer ne postoji objektivan skup indikatora koji bi determinisali ovakvu vrstu moći. Sama činjenica da je određena država pozicionirana u hijerarhiji država u međunarodnom sistemu, ne pruža uzroke niti odrednice za njeno ponašanje u tom sistemu. Međutim, Sters ne nalazi u detalje međunarodnog ponašanja država pošto bi to značilo „teorijsko zalaženje u biheviorističke teorije međunarodnih odnosa“, već polazi od premise da je za razumevanje i određenje sile srednjeg dometa neophodno najpre definisati pojam „srednji domet“. On vrši komparaciju idealnog modela ponašanja sila srednjeg dometa, sa velikim silama. Polazeći od pretpostavke da se i velike, i sile srednjeg dometa ponašaju isto (ili slično) u međunarodnim opštenjima sa drugim državama (ali svaka saglasno svojoj moći), Sters, ipak, zaključuje da bi bilo ispravnije stanovište da se sile srednjeg dometa ponašaju identično u odnosu jedna na drugu, nego što to čine velike sile.¹⁴

U produbljivanju teorijskih diskusija o silama srednjeg dometa, Sters pravi distinkciju između dva pitanja koja bi pomogla u razumevanju ponašanja ovakvih država. Prvo se odnosi na vrste ponašanja u međunarodnom sistemu od strane sila srednjeg dometa, a drugo pored osnovnih uslova bivstva srednje moći, uključuje i spoljašnje faktore savremenog sveta koji ohrabruju performanse ovih specifičnih ponašanja. Ovaj autor se ponovo poziva na Vudovu ekonomsku analizu i navodi da bi od predloženih uloga od strane potonjeg, bilo korisno u analizu uključiti medijaciju, demonstrirano liderstvo (u meri u kojoj je to moguće za silu srednjeg dometa), i posvećenost multilateralnim institucijama i procesima. Iz navedenih teorijskih gledišta o tome šta određuje konkretnu državu silom srednjeg dometa, može se izvući nekoliko zaključaka.

Razumljivo je da su gotovo svi navedeni autori razvijali svoje ideje o ovom konceptu inspirisani vremenskom odrednicicom u kojoj su pisali. Međutim, nakon dvadeset godina koliko je proteklo od objavljenih članaka na ovu temu, globalna politika se značajno promenila, i sada je spisak (potencijalnih) sila srednjeg dometa znatno duži nego tada. Kako Van der Westhuizen upućuje, sila srednjeg dometa nije i ne može biti „fiksirana univerzalija; to je nešto o čemu treba promišljati kontinuirano u kontekstu menjajućeg stanja međunarodne zajednice. Interes ovakve države jeste da ga u dinamičnom istorijskom procesu podrži, bez obzira da li se radi o hegemonском poretku ili (još značajnije) u hegemonском odsustvu“.¹⁵ U tom smislu važna će biti dalja aktivna teorijska operacionalizacija pojnova

¹³ Denis Stairs, „Of medium powers and middling roles“, in: Ken Booth, „Statecraft and Security: The Cold War and Beyond“, Cambridge University Press, 1998, str. 270.

¹⁴ Ibid., str. 271.

¹⁵ Janis Van Der Westhuizen, „South Africa's emergence as a middle power“, op. cit., str. 440.

„sila srednjeg dometa“ i „sila u razvoju“, zarad efikasnijeg razumevanja hijerarhije među državama u okviru međunarodnih odnosa.

Geopolitika Kazahstana

Ne postoji mnogo akademskih radova koji su u klasičnom smislu razmatrali geopolitičku poziciju Kazahstana. U poslednjih dvadeset godina korpus literature značajno je uvećan akademskim radovima zahvaljujući razvoju novih integrativnih inicijativa na prostoru (Centralne) Azije, ali i zahvaljujući specifičnim inicijativama poput inicijative „Pojas i put“, od strane Kine. Ukoliko bi se prihvatiло određenje geopolitičke dinamike, prema kome ona označava političke interakcije između država određenog regiona praćene trenutnim determinantama istorijskog razvoja, onda bi sa velikom izvesnošću moglo biti konstatovano da geopolitika na ovom prostoru ima visok stepen dinamike.¹⁶ Anet Bor (Annette Bohr) smatra da je geopolitička dinamika Centralne Azije počekom XXI veka oblikovana željom za maksimizacijom strateških i ekonomskih benefita, nauštrb loših odnosa između SAD i Rusije na prostoru Centralne Azije.¹⁷ Poseban vid regionalizma na ovom prostoru ova autorka opisuje kao „novu geopolitiku u starom međunarodnom poretku“.¹⁸ Geopolitička pozicija Kazahstana biće u ovom radu prikazana kroz objedinjenu analizu njegovog političkog položaja u međunarodnim odnosima, odnosno bilateralnim odnosima ove države sa svojim susedima, njenim članstvom u međunarodnim organizacijama, ali i ekonomskim indikatorima rasta Kazahstana kao ne nužnim, ali značajnim preduslovom zadovoljavanja kriterijuma sile srednjeg dometa u međunarodnim odnosima.

Jedna od važnih odrednica spoljne politike Kazahstana jesu bilateralni odnosi sa velikim silama, kao i državama sa kojima se graniči. Osim toga što geografski predstavlja tranzitni kopneni koridor za inicijativu „Jedan pojas-jedan put“, Kazahstan svoje bilateralne odnose sa Kinom bazira na zajedničkim infrastrukturnim projektima, od kojih su naftovodi i gasovodi najznačajniji. Kako odnosi Kazahstana i Kine nisu bili dinamični do 2000. godine, broj akademskih radova fokusiranih isključivo na bilateralne odnose ove dve države gotovo je neznatan. Prelomni trenutak u odnosima dve države jeste potpisivanje Sporazuma o međusobnoj saradnji i zajedničkom korišćenju prekograničnih reka iz 2001. godine.¹⁹ Prema

¹⁶ Adam Chapnick, *The middle power project: Canada and the founding of the United Nations*, UBC Press, 2014.

¹⁷ Annette Bohr, „Regionalism in Central Asia: new geopolitics, old regional order“, *International Affairs* 80, no. 3, 2004, pp. 485-502.

¹⁸ Ibid., str. 495.

¹⁹ Prema Sporazumu, države ulaze u poseban režim saradnje u korišćenju zajedničkih prirodnih resursa, što predstavlja osnov za dalji razvoj bilateralnih odnosa u ostalim

podacima Međunarodnog monetarnog fonda, rezerve nafte na teritoriji Kazahstana procenjuju se na oko 30 milijardi barela.²⁰ Izuzimajući Rusiju, Kazahstan je postao najsnažniji kineski partner u poslednjoj deceniji.²¹ Početkom 2004. godine ove dve države su izgradile naftovod i gasovod „KCOP“ (eng. *Kazakh-China Oil Pipeline*), kojim su srednjoročno osnažile bilateralne odnose. Naftovod primarno snabdeva zapadne provincije Kine i u velikoj meri smanjio je energetsku zavisnost Kine od zemalja Bliskog istoka. Imajući u vidu da će kineske potrebe za energentima do 2035. godine prevazići 20% ukupnih svetskih potreba za energentima, ovakav zajednički infrastrukturni projekat predstavlja snažni temelj za očuvanje i napredak bilateralnih veza.²²

Endru Braken (Andrew Bracken) i saradnici smatraju da jedinstveni faktor koji čini drugačijim kinesko-kazahstanske odnose od odnosa sa ostalim državama Centralne Azije, predstavljaju dve etničke grupe koje žive u pograničnim predelima, od kojih se neke čak i geografski preklapaju. U pitanju je 180.000 Ujgura koji žive u istočnom Kazahstanu i preko milion etničkih Kazahstanaca koji žive u Kini.²³ U tom smislu, zvanični Peking podržava nastojanja Astane da potpisne delovanje „nacionalistički orientisanih Ujgura“ koji žive na području Kazahstana.²⁴ U skladu sa proklamovanim i sveobuhvatnim spoljnopolitičkim ciljevima, Kazahstan proširuje krug država sa kojima aktivno saraduje. Jedna od ključnih država jeste Ruska Federacija sa kojom je, za razliku od većine drugih država bivšeg Sovjetskog Saveza, Kazahstan uspeo da očuva kvalitetne bilateralne odnose. Iako je Rusija znatno manje energetski zavisna u odnosu na Kinu, i rusko-kazahstanski odnosi se zasnivaju u velikoj meri na uzajamnoj razmeni energetskih resursa.

Stefan Aris (Stephen Aris) ih opisuje kao odnose koji se zasnivaju na „uzajamnom članstvu u okviru Šangajske organizacije za saradnju“, pre nego „klasične bilateralne odnose dve suverene države“.²⁵ Posmatrano iz ruske perspektive, ključan „test“ za Kazahstan bila je njegova pozicija za vreme

oblastima. Videti više u: *Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the People's Republic of China on Cooperation in the Use and Protection of Transboundary Rivers*, Astana, 2001. (Dostupno na: http://www.cawater-info.net/library/eng/1/kazakhstan_china.pdf)

²⁰ „*Republic of Kazakhstan – Selected Issues*“, International Monetary Fund, 9 May 2017, p. 9.

²¹ Richard Weitz, *Kazakhstan and the new international politics of Eurasia*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2008.

²² Andrew Bracken et al., „*China's Quest for Energy Security: Redefining and Driving Foreign Aid – An Analysis of China's Involvement in Central Asia and Africa*“, University of Michigan, 2012.

²³ Ibid., str. 34.

²⁴ Ibid., str. 35.

²⁵ Aris Stephen, „*Russian-Chinese Relations through the Lens of the SCO*“, *Visions* vol. 34, no. 2, 2008, pp. 1-20.

rusko-gruzijskog petodnevnog rata 2008. godine.²⁶ Pored toga što je Kazahstan, prema tvrdnjama pojedinih autora, još uvek u strahu od „ruskog secesionizma“ na svojim severnim granicama, rusko-gruzijski sukob nakon kog su nastale dve državolike tvorevine Južna Osetija i Abhazija, samo je pojačao tenzije na relaciji Kazahstan–Rusija. Kazahstanska spoljna politika nije bila neutralna u odnosu na ovaj sukob, imajući u vidu značaj koji Južni Kavkaz ima za njene potencijalne zapadne izvozne rute energetika.²⁷

U tom smislu, Kazahstan nije podlegao diplomatskim pritiscima Rusije da prizna dve novostvorene države, pošto bi samim tim diskreditovao svoju poziciju predsedavajuće države OEBS-om (dve godine kasnije), organizacije čiji je jedan od ključnih stubova poštovanje teritorijalnog suvereniteta država članica. Svoju doslednu politiku po pitanju priznavanja samoproglašenih teritorija, Kazahstan je demonstrirao i u slučaju nepriznavanja Kosova iste godine, kada je ministar spoljnih poslova ove države izjavio da „Kazahstan nikada neće priznati novostvorene države“.²⁸ Možda najznačajniji nivo spoljne politike Kazahstana jeste njeno aktivno članstvo u međunarodnim vladinim organizacijama, forumima i ostalim multilateralnim telima. Kroz aktivni multilateralni angažman, Kazahstan obezbeđuje vidljivost i prihvaćenost od strane međunarodne zajednice. Trenutno (2018) Kazahstan uživa punopravno članstvo u 64 međunarodne političke i ekonomski organizacije.²⁹ Najvažnije dostignuće spoljne politike ove države odnosi se na činjenicu da Kazahstan od proglašenja svoje nezavisnosti 1991. godine, odnosno članstva u organizaciji Ujedinjenih nacija (1992), nije vodio rat, niti imao bilo kakav otvoreni sukob ni sa jednom drugom državom.

Dosledno zalaganje za univerzalne vrednosti na kojima počiva međunarodna zajednica, omogućilo je Kazahstanu da bude prva centralnoazijska država koja je predsedavala Organizacijom za bezbednost i saradnju u Evropi (OEBS) tokom 2010. godine.³⁰ Možda najviši stepen saradnje sa NATO savezom od svih država Centralne Azije ostvaruje upravo Kazahstan.

Saradnja se ogleda u reformi sektora odbrane, ali i u članstvu ove države u Partnerstvu za mir, i realizaciji svih aktivnosti koje proizilaze iz ovog

²⁶ Nargis Kassenova, „Kazakhstan and the South Caucasus corridor in the wake of the Georgia-Russia war“, EUCLAM Policy Brief No. 3, 29 January 2009.

²⁷ Ibid., str. 10.

²⁸ „Казахстан не станет признавать Южную Осетию“, Arhivirano 2016-01-25 na sajtu: Wayback Machine., Komsomolskaya Pravda, 2008-10-02.

²⁹ Kazahstan je punopravna članica Zajednice nezavisnih država, Konferencije o izgradnji poverenja i mira u Aziji, Organizacije ugovora o kolektivnoj bezbednosti, Šangajske organizacije za saradnju, Organizacije za bezbednost i saradnju u Evropi, Organizacije islamske saradnje, Saveta za saradnju sa turkofonim državama, i mnogih drugih.

³⁰ Kazakhstan takes over OSCE Chair, OSCE, 2018. Internet: <https://www.osce.org/cio/51810> (20.8.2018. 14:43)

programa.³¹ Početkom 2014. godine, predsednik Nazarbajev je predstavio novu strategiju spoljne politike za period 2014–2020. Strategija spoljne politike razvijena je u skladu sa Strategijom „Kazahstan 2050“ (o kojoj će više reći u nastavku članka), a predstavlja temelj i sistem „fundamentalnih stavova o principima, pristupima, ciljevima, prioritetima i zadacima spoljne politike Kazahstana“.³² Shodno pomenutoj strategiji, članstvo Kazahstana u multilateralnim forumima treba da obuhvati sledeću grupu zadataka od kojih su najznačajniji: zaštita nacionalnih interesa u procesu razvoja i donošenja odluka regionalnog i globalnog karaktera u različitim sferama, konstruktivno učešće i doprinos regionalnoj i globalnoj bezbednosti, promocija inicijativa kazahstanske spoljne politike, kao i učvršćivanje saradnje u okviru institucija međuvladinog tipa zarad očuvanja bezbednosti u regionu.³³ Strategija dalje navodi da će Kazahstan „nastojati da razvije ‘intraregionalne’ integracije na prostoru Centralne Azije sa ciljem umanjenja konfliktnog potencijala i razrešavanja socio-ekonomskih problema“.³⁴ Strategija dalje navodi da je kao konačan cilj postavljena transformacija regiona u jedinstvenu oblast međunarodne politike i ekonomije. U smislu postojećih integrativnih tokova u Evroaziji, poput Evroazijske ekonomski unije i Šangajske organizacije za saradnju, ovaj ciljevi jeste komplementaran strateškim opredeljenjima Kazahstana da aktivno doprinosi razvoju multilateralne diplomatiјe.

Kao što je istaknuto, strategija je sveobuhvatnog karaktera, pa se, osim čisto političkih, bavi i definisanjem nacionalnih interesa u oblasti ekonomije, infrastrukturnog i tehnološkog razvoja i informacionih i komunikacionih sistema. Tako, na nekoliko mesta, *explicite* navodi diverzifikaciju ekonomskih prihoda, bezbednost snabdevanja emergentima, ali i balansiranje interesa privatnih i javnih kompanija u oblasti industrije kao ključne zadatke koje treba ostvariti u bližoj budućnosti.³⁵ Strategija spoljnopoličkog delovanja Kazahstana je oročena na period do 2020. godine, kada će je zameniti nova srednjoročna strategija u ovoj oblasti. Iako još uvek nije dostupan nacrt buduće strategije, pretpostavlja se da bi ona mogla sadržati identične elemente, imajući u vidu priličnu opštost zadatih ciljeva i zadataka u aktuelnoj strategiji.

Sledeća značajna determinanta spoljne politike Kazahstana jeste njeno aktivno učešće u izgradnji i očuvanju međunarodnog mira i stabilnosti. Verovatno najkonkretnije dostignuće, pored činjenice da Kazahstan u

³¹ https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49598.htm

³² Foreign Policy Strategy of Kazakhstan, Kazakhstan Ministry of Foreign Affairs, Astana, 2014. Internet: <http://mfa.gov.kz/en/erevan/content-view/koncepcia-vnesnej-politiki-rk-na-2014-2020-gg> (Pristupljeno: 11.8.2018. 13:32)

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

modernoj istoriji nikada nije ratovao, jeste uspešno sprovođenje politike potpunog ukidanja svakog vida proizvodnje nuklearnog naoružanja, te realizacije politike zabrane širenja oružja za masovno uništenje.³⁶

Kazahstanski predsednik Nazarbajev je u svom godišnjem obraćanju naciji 2012. godine, predstavio strategiju razvoja „Kazahstan 2050“, koja ima za cilj da obezbedi ekonomsko-politički razvoj ove države u narednom periodu i učvrsti kazahstansku ekonomiju u prvih trideset u svetu.³⁷ Strategija, međutim, ne predstavlja samo dokument sa ekonomskim tendencijama rasta i razvoja, već sveobuhvatnu ideju opštег prosperiteta i opstanka ove države u budućnosti. Od svog izuzetnog geografskog položaja Kazahstan je značajnije počeo profitirati od 2013. godine kada je, upravo u Astani, predsednik Si Činping (Xi Jinping) inaugurisao revitalizaciju projekta „Novog puta svile“. Kao najveće ekonomске prednosti Kazahstana kinesko liderstvo je, pored tranzitnog potencijala, označilo i stabilno ekonomsko okruženje, podsticajnu investicionu klimu, kao i dodatna tri strategijska razloga.³⁸ Prvi se odnosi na činjeničnu bliskost Astane sa Moskvom u smislu realizacije projekata u okviru Inicijative „Jedan pojas-jedan put“, na prostoru Centralne Azije. Kinesko rukovodstvo, naime, veruje da Kazahstan na ovaj način *de facto* pomaže razvoju Inicijative, obezbeđujući široku podršku od strane Rusije. Drugi strategijski razlog odnosi se na činjenicu da Kina pozitivno gleda da prilično ujednačenu i na više strana orijentisanu spoljnu politiku Kazahstana, kao značajnog preduslova za odabir Kazahstana u odnosu na ostale zemlje regionala. Kao rezultat toga, Kazahstan se nametnuo kao direktna veza između Kine i projekata Inicijative koji se realizuju u (Zapadnoj) Evropi. Na kraju, ova država može postati posrednik u izgradnji transkasijskog tranzitnog koridora koji će zahtevati konstrukciju složenih mreža na teritorijama Azerbejdžana, Gruzije i Turske, i dalje ka Evropi. Saltibajev veruje da Astana, sarađujući sa Bakuom i Ankarem kroz Savet za saradnju turkofonih zemalja, može da postane značajan igrač sposoban za ovakve političke napore.³⁹

Već je ranije u radu naglašen uticaj ekonomskog rasta kao značajna varijabla prilikom determinisanja sile srednjeg dometa. Iako postoje suprotna stanovišta o tome treba li uključiti ekonomski rast u analitički okvir sile

³⁶ Razoge za proglašenje Kazahstana „nenukleonom državom“ treba najpre tražiti u hladnoratovskoj eri, kada je tadašnji Sovjetski Savez koristio čuveni poligon Semipalatinsk na severoistoku Kazahstana, izveši preko 100 nuklearnih proba. Prema tvrdnjama akademskih autora, u ovom regionu se i dalje osećaju posledice po zdravlje ljudi i životne sredine. Bocharov, V. S., S. A. Zelentsov, and V. N. Mikhajlov. „Characteristics of the 96 underground nuclear explosions on the Semipalatinsk test site.“ *Atomnaya Ehnergiya* 67, no. 3 (1989): 210-214.

³⁷ "New Kazakhstan Patriotism", 2018, Internet: <http://kazakhstan2050.com/patriotism/presidents-speech> (20.8.2018. 16:24).

³⁸ Yerzhan Saltybayev, „BRI and Kazakhstan – Challenges and Outlooks of China's Grand Strategy in Central Asia“, *Horizons*, 10.12.2017, pp. 76-85.

³⁹ Ibid., str. 80.

srednjeg dometa, autor pruža argument prema kome je prelomni momenat u ovakvoj odluci distinkcija između sile srednjeg dometa i sile u razvoju. Pošto još uvek nema dostupnih akademskih radova koji Kazahstan prikazuju kao ostvarenu silu srednjeg dometa, već silu u razvoju, ekonomski indikatori biće uvršteni u analizu. Prema podacima Svetske Banke, ekonomija ove države je stabilna. Procjenjeni rast bruto društvenog proizvoda u 2018. godini je 3,7%, u 2019. godini 3,3%, dok će prema predikcijama kazahstanska ekonomija beležiti rast od 2,8% u 2020. godini.⁴⁰ Prateći opšti ekonomski razvoj, Kazahstan je uspeo drastično da smanji stopu siromaštva među svojim stanovništvom.⁴¹ Prema podacima Svetske banke, u 2002. godini čak skoro svaki drugi stanovnik je živeo ispod granice siromaštva (44,5%), dok je 2015. godine ova brojka svedena na 2,7% populacije.⁴²

Eksponencijalni rast privrede Svetska banka beleži i u slučaju konstantnog rasta bruto društvenog proizvoda, koji je u do 2013. godine kontinuirano rastao, a potom počeo da varira. U 2016. godini, BDP Kazahstana iznosio je nešto više od 137 milijardi američkih dolara, što predstavlja veliki pad u odnosu na prethodne tri godine kada je iznosio 236 milijardi (2013), 221 milijardu (2014) i 184 milijarde dolara 2015. godine. Međutim, u 2017. godini BDP ove države je opet porastao na 159 milijardi dolara.⁴³ Prema podacima Opservatorije za ekonomiju, Instituta za tehnologiju iz Masačusetsa, kazahstanska izvozna privreda zauzima 56. mesto u svetu, što je ne čini velikim izvoznikom, u poredbenom smislu sa ostalim državama.⁴⁴ Ipak, imajući u vidu da je izvoz (32 milijarde) u suficitu sa uvozom (26 milijardi), kazahstanska privreda se može okarakterisati kao stabilna i rastuća.⁴⁵ Ova država najviše izvozi sirovu naftu, prerađeni bakar i gas, a njeni najveći izvozni partneri su Kina, Rusija, Holandija, Francuska i Italija, dok najviše dobara uvozi iz Rusije, Kine, SAD, Nemačke i Italije.⁴⁶

Kazahstan kao potencijalni medijator na prostoru Azije?

Kao što je prethodno navedeno, Kazahstan nije kompromitovan vojnim sukobima u svojoj novijoj istoriji i predstavlja prilično neutralnog subjekta

⁴⁰ World Bank Data, *Kazakhstan Economy*, Internet, <https://data.worldbank.org/country/kazakhstan?view=chart>, 2018 (15.8.2018).

⁴¹ Detaljnju empirijsku ekonomsku analizu smanjenja siromaštva u Kazahstanu pruža Pradip Agravel. Videti: Agrawal Pradeep, „Economic growth and poverty reduction: evidence from Kazakhstan”, *Asian Development Review* 24, no. 2, p. 90.

⁴² Ibid., str. 89.

⁴³ Ibid., str. 90.

⁴⁴ Opservatorija za ekonomiju MIT, „Atlas Media about Kazakhstan”, Internet, <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/kaz> (15.8.2018)

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

međunarodnih odnosa. Ova centralnoazijska država je veoma aktivna u međunarodnim forumima, te je osim predsedavanja OEBS-om 2010. godine, okrenuta je i tzv. „azijском integracionom procesu“ odnosno aktivnom učešću u Šangajskoj organizaciji za saradnju. Prema navodima Arisa, Kazahstan spada u grupu vodećih država ove organizacije prema procentu doprinosa budžetskih sredstava Organizacije, odmah nakon Rusije i Kine.⁴⁷ Ovakvu situaciju on ne naziva slučajnom, već naprotiv, logičnim sledom, pošto prema njemu Kazahstan zauzima najznačajnije mesto na prostoru Azije, odmah nakon Kine i Rusije.⁴⁸ Sila srednjeg dometa u modernim međunarodnim odnosima treba da poseduje sva tri preimcuštva, koja su ranije navedena kao činioci geopolitičke pozicije Kazahstana. Pored stabilnog ekonomskog rasta i razvoja, kao i geografske i populacione veličine, sila srednjeg dometa treba da bude sposobna da kroz bilateralne i multilateralne aranžmane može da izmeni ili bitno utiče na konkretnе odluke, ili osobenosti sistema. Takva država treba da bude sposobna da utiče na trenutne konflikte u svom (ne)posrednom okruženju i bude potencijalni medijator između sukobljenih strana. Pored već pomenutih samoproglašenih država – Južne Osetije i Abhazije – na prostoru Evroazije postoji nekoliko značajnih zamrznutih konflikata, poput situacije u Nagorno Karabahu, u čiji se slučaj Kazahstan nije zvanično mešao, kao i problem sa teritorijalnim sporom u području Pridnjestrovљa u Moldaviji. Gotovo sve azijske države održavaju relativno prijateljske odnose sa Kazahstanom, što ovoj državi omogućava status uglednog partnera u slučaju izbijanja sukoba vojnih razmera. Kazahstan je zadovoljio i pretpostavku dobrih odnosa sa svim velikim silama SAD, Rusijom, Kinom i Evropskom unijom.⁴⁹

Čini se da takozvana „multivektorska“ spoljna politika ove centralnoazijske države daje rezultate u ostvarivanju glavnih ciljeva postavljenih u strategiji Kazahstan 2050. Jedan od sedam ključnih ciljeva Strategije obezbeđuje stabilnu integracionu spoljnu politiku u Svetsku trgovinsku organizaciju (u kojoj je Kazahstan trenutno posmatrač), kao i dublje integracione procese u okviru Evroazijske ekonomske unije. Ni na jednom mestu se, međutim, ne spominje potencijalni vojni angažman Kazahstana u slučaju izbijanja sukoba u njegovom okruženju. Činjenica da Kazahstan nije vojno asertivan u meri u kojoj je to u ekonomskoj i političkoj sferi, ne mora značiti njegovu automatsku eliminaciju iz „kluba“ sila srednjeg dometa. Po prvi put u svojoj kratkoj istoriji, Kazahstan se vojno aktivirao u mirovnim misijama Ujedinjenih nacija 2013. godine.⁵⁰ Značajan pomak ostvario je već

⁴⁷ Ibid., str. 18.

⁴⁸ Andrei Grozin, „Influence of the world centers of power on Kazakhstan and new geopolitical trends in Central Asia“, *Central Asia and the Caucasus* 3, vol. 39, No. 2.

⁵⁰ Reuters, Kazakhstan to join UN peacekeeping for the first time, Internet: <https://www.reuters.com/article/us-kazakhstan-un/kazakhstan-to-join-u-n-peacekeeping-for-first-time-idUSBRE9BJ0BC20131220> (10.08.2018. 13:34)

početkom 2018. godine, kada je u misijama na Bliskom istoku i u Africi Kazahstan imao 180 mirovnjaka.⁵¹ Imajući u vidu sve iznete argumente, teško je zaključiti da li bi Kazahstan u konkretnom slučaju mogao efektivno vojno delovati u slučaju otvorenog međunarodnog oružanog sukoba. Ovaj rad je ukazao na potencijalno novu ulogu Kazahstana na dinamičnom geoprostoru Azije. U kontekstu sve složenijih međudržavnih odnosa i rastućih kriznih žarišta na prostoru Evroazije, Kazahstan uz Kinu zauzima ulogu takozvanog „benevolentnog“ hegemona. Sa svojom rastućom privredom, vojnom i političkom moći, ova centralnoazijska država ima kapacitet da posreduje u nastajućim kriznim žarištima Azije. Kazahstan nije izopšten iz međunarodnih foruma, naprotiv, ova država je veoma aktivna u multilateralnoj diplomatiji. Pregled akademske literature praćen pokazateljima ekonomskog i političkog razvoja ove države, pokazao je da Kazahstan može biti tretiran epitetom koji „sila srednjeg dometa“ sa sobom nosi. Iako određeni autori zahtevaju da država *de facto* demonstrira svoju (ekonomsku i/ili vojnu) moć kako bi mogla biti prepoznata kao sila srednjeg dometa, Kazahstan to nije učinio u vojnom smislu.⁵² Ključna teorijska stanovišta u vezi sa „ostvarivanjem“ ovog statusa predstavljena su u uvodnom delu ovog članka. Republika Kazahstan egzistira na složenom evroazijskom prostoru, pa će njen status u velikoj meri zavisiti od geopolitičke dinamike velikog broja subjekata koji je okružuju i sa kojima ostvaruje bilateralne odnose. Ono što je izvesno, i što je ova država već demonstrirala, jeste kapacitet medijacije u sukobima nižeg intenziteta, kao i aktivno učešće u ostalim oblicima preventivne diplomatije u međunarodnim forumima. U tom smislu, ukoliko nastavi putem sveopštег razvoja, Kazahstan može postati sila srednjeg dometa, ako ne na globalnom, onda izvesno na prostoru Evroazije.

Bibliografija

- „Republic of Kazakhstan – Selected Issues“, International Monetary Fund, 9 May 2017.
- „New Kazakhstan Patriotism“, Kazakhstan 2050 Strategy, 2018, Internet: <http://kazakhstan2050.com/patriotism/presidents-speech> (20.8.2018. 16:24).
- Agrawal, Pradeep, „Economic growth and poverty reduction: evidence from Kazakhstan“, *Asian Development Review* 24, no. 2.

⁵¹ Astana Times, Kazakhstan increases number of military personnel participating in missions abroad, Internet: <https://astanatimes.com/2018/06/kazakhstan-increases-number-of-military-personnel-participating-in-un-missions-abroad> (10.08.2018. 13:38)

⁵² Annette Bohr, „Regionalism in Central Asia: new geopolitics, old regional order“, op.cit., str. 490.

- Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the People's Republic of China on Cooperation in the Use and Protection of Transboundary Rivers, Astana, 2001. Internet: http://www.cawater-info.net/library/eng/1/kazakhstan_china.pdf
- Aris, Stephen, „Russian-Chinese Relations through the Lens of the SCO“, *Visions* vol. 34, no. 2, 2008, pp. 1-20.
- Astana Times, Kazakhstan increases number of military personnel participating in missions abroad, Internet: <https://astanatimes.com/2018/06/kazakhstan-increases-number-of-military-personnel-participating-in-un-missions-abroad> (10.08.2018. 13:38).
- Bocharov, Valentin, Zelentsov, Alexander, and Nikolas, Mikhajlov, „Characteristics of the 96 underground nuclear explosions on the Semipalatinsk test site“, *Atomnaya Ehnergiya* 67, no. 3, pp. 210-214.
- Bohr, Annette, „Regionalism in Central Asia: New geopolitics, old regional order“, *International Affairs* 80, no. 3, pp.485-502.
- Bracken, Andrew et al., „*China's Quest for Energy Security: Redefining and Driving Foreign Aid-An Analysis of China's Involvement in Central Asia and Africa*“, University of Michigan, 2012.
- Chapnick, Adam, *The middle power project: Canada and the founding of the United Nations*, UBC Press, 2014.
- Cox, Robert, „Middle power man ship, Japan, and future world order“, *International Journal* 44, no. 4, pp. 823-862.
- Foreign Policy Concept 2014–2020 Republic of Kazakhstan, Astana, 2014. Internet: <http://mfa.gov.kz/en/erevan/content-view/koncepcia-vnesnej-politiki-rk-na-2014-2020-gg>
- Grozin, Andrei, „Influence of the world centers of power on Kazakhstan and new geopolitical trends in Central Asia“, *Central Asia and the Caucasus* 3, vol. 39 No. 2.
- Heinrich, Andreas, „*The formal political system in Azerbaijan and Kazakhstan: A background study*“, *Arbeitspapiere*, 2010.
- Jordaan, Eduard, „The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle powers“, *Politikon* vol. 30 No. 1, pp. 165-181.
- Kazakhstan takes over OSCE Chair, OSCE, 2018. Internet: <https://www.osce.org/cio/51810> (20.8.2018. 14:43).
- Opervatorija za ekonomiju MIT, „*Atlas Media about Kazakhstan*“, Internet, <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/kaz> (15.8.2018).
- Polity IV, Authority Trends 1991-2015 Kazakhstan, Systemic Peace Center, 2018, Internet: <https://www.systemicpeace.org/polity/kzk2.htm> (14.08.2018. 13:45)

- Pomfret, Richard, „Kazakhstan’s economy since independence: Does the oil boom offer a second chance for sustainable development?”, *Europe-Asia Studies* 57, no. 6, pp. 859-876.
- Relations with Kazakhstan, NATO, 2018. Internet: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49598.htm (16.8.2018. 14:34).
- Reuters, Kazakhstan to join UN peacekeeping for the first time, Internet: <https://www.reuters.com/article/us-kazakhstan-un/kazakhstan-to-join-u-n-peacekeeping-for-first-time-idUSBRE9BJ0BC20131220> (10.08.2018. 13:34).
- Schoeman, Maxi, „South Africa as an Emerging Middle Power: 1994–2003“ in: J. Daniel, A. Habib, R. Southall (eds.), “State of the Nation: South Africa 2003–2004“, 2003.
- Stairs, Denis, „Of medium powers and middling roles“, in: Ken Booth, „*Statecraft and Security: The Cold War and Beyond*“, Cambridge University Press, 1998.
- Ustav Republike Kazahstan 1993, Parlament Republike Kazahstan, Astana, 1993. <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/kz/kz019en.pdf> (19.8.2018. 15:32).
- Van Der Westhuizen, Janis, „South Africa’s emergence as a middle power“, *Third World Quarterly* 19, no. 3, pp. 435-456.
- Weitz, Richard, *Kazakhstan and the new international politics of Eurasia*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2008.
- Wood, Bernard, *The middle powers and the general interest*, No. 1, North South Inst, 1988.
- World Bank Data, *Kazakhstan Economy*, Internet, <https://data.worldbank.org/country/kazakhstan?view=chart>, 2018 (15.8.2018).

Nenad STEKIĆ

THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: A NEW MIDDLE RANGE POWER?

ABSTRACT

Modern international relations are characterized by the core political integration processes. By intensifying the regional interconnections among the countries, especially those with similar historical and cultural factors, some new types of regional cooperation are being born, which besides political include their economic integration as well. The so-called “spill-over effect” from economic to the political sphere, initially introduced within post-war Europe, is being manifested at the moment within the Asian space with the highest level of dynamics. This effect was mostly caused by the Chinese Belt and Road Initiative, whose geographical beginning compounds

this space. As the vast space, Central Asia becomes the region with the increased geopolitical dynamics. This article aims at reviewing and systematizing academic literature which involves Kazakhstan's foreign policy as a very important determinant of geopolitical dynamics in Central Asia. The author will present main vectors of the Kazakh foreign policy and its implications towards the regional peace and stability, as well as the key characteristics of bilateral relations with P.R. China, Russian Federation, Turkey, and countries of the so-called "stan" space. Majority of academic papers assumes that even though Central Asian geopolitical dynamics is shaped by the collision of interests intertwining right in Kazakhstan, this country today represents a much more active political factor in Asian space. In this regard, the vast majority of academics identifies Kazakh capacity to significantly influence international relations through multilateral initiatives, which could set it to the middle range power status.

Keywords: Kazakhstan, middle range power, geopolitical dynamics, Central Asia, Belt and Road Initiative.

UDK 327:911.3(510)(540)
Biblid 0543-3657, 72 (2018)
God. LXIX, br. 1172, str. 68–83
izvorni naučni rad
Primljen: 20.9.2018.

Dr Nebojša VUKOVIĆ¹

Geostrategijsko nadmetanje između Kine i Indije u Južnoj Aziji

SAŽETAK

U radu se izlažu i objašnjavaju istorijat, karakter, geografski opseg i budućnost geostrategijskog nadmetanja između Indije i Kine na kopnu Južne Azije, i na akvatoriji Indijskog okeana. Osnovnu tezu rada čini stav da uprkos međusobnoj ekonomskoj saradnji i zajedničkom učešću u pojedinim međunarodnim forumima, poput BRIKS-a, Indija i Kina nisu politički partneri već suparnici, čije tekuće nadmetanje niskog intenziteta vremenom može da zadobije violentnije forme i sadržaje. Takođe, u radu se iznosi i obrazlaže tvrđenje da je u ovom nadmetanju, za sada, Kina u povoljnijoj poziciji na kopnu, dok je Indija još uvek dominantnija na okeanu usled, pre svega, geografskih datosti. U završnom delu rada, autor pruža i osvrt na moguće globalne posledice nadmetanja dve najmnogoljudnije svetske nacije.

Ključne reči: Kina, Indija, Južna Azija, Indijski okean, geostrategija, geopolitika.

Sporna indijsko-kineska granica

U široj domaćoj, pa čak i stručnoj javnosti, preovlađuje percepcija da su Indija i NR Kina partneri, čak i saveznici usled zajedničkog participiranja u ekonomskom forumu BRIKS, ili političko-bezbednosnoj strukturi kao što je Šangajska organizacija za saradnju (Indija i Pakistan su formalno primljeni

¹ Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd, nebojsa@diplomacy.bg.ac.rs. Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima – strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, br. 179029.

u tu organizaciju u junu 2017. godine). Ipak, istog meseca prošle godine, kada je Indija pristupila ŠOS-u, organizaciji u kojoj Kina ima prominentnu ulogu, na indijsko-kineskoj granici odvijalo se neposredno sučeljavanje graničnih i inžinjerijskih sastava armija dva azijska giganta. Naime, 18. juna 2017. godine, oko 270 naoružanih indijskih vojnika sa dva buldožera ušli su na teritoriju sporne oblasti Doklam na koju pretenduju NR Kina i kraljevina Butan (oko 38 hiljada km² i 800 hiljada stanovnika), kako bi sprečili pripadnike kineske inžinjerije da izgrade put koji bi trupama kineske armije dodatno olakšao kretanje i koncentraciju u tom regionu. Indijski vojnici su samim svojim prisustvom jednostavno zaprečili dalje radove, pa su obe strane zapale u pat poziciju koja se produžila skoro tokom čitavog leta. Polovinom avgusta izbio je navodno i fizički obračun (borba prsa u prsa ili pesničenje) između indijskih i kineskih vojnika, iz kojeg su obe strane izašle sa nekoliko povređenih pripadnika oružanih snaga. Takođe, Nju Delhi i Peking su preko svojih ministarstava spoljnih poslova razmenili optužbe u pogledu krivice za nastalu napetost na granici. Iako su već krajem istog meseca Indija i Kina delimično povukle svoje vojnike iz sporne zone i smanjile tenzije, problem spornih teritorija ostao je nerešen. Pošto malena država Butan ne može adekvatno da štiti svoje interese u odnosima sa Kinom, druga realna strana u sporu je Indija, čiji je cilj da spreči svaku dalju konsolidaciju kineskog vojnog prisustva u Doklamu, s obzirom na njegovu blizinu najranjivoj indijskoj geostrategijskoj poziciji – Siliguri koridoru (Siliguri je ime grada koji se nalazi na koridoru). Reč je o uskom pojasu (na jednom mestu širine jedva 20 kilometara) koji povezuje glavninu teritorije Indije sa njenim istočnim oblastima (saveznim državama). Dakle, iako su i sporna oblast i tada angažovane jedinice obe strane taktičkog značaja i nivoa, jasno je da posedovanje Doklama u eventualnom opsežnijem oružanom konfliktu može da ima operativno-strategijsku vrednost. Slučaj sučeljavanja u oblasti Doklam samo je jedna kockica u mozaiku višedecenijskog sporenja Indije i Kine oko granice i statusa spornih teritorija. Dve države su vodile pogranični rat 1962. godine, iza kojeg je ostao nerešen problem spornih teritorija, pre svega u oblasti Aksaj Čin (koju kontroliše Kina, a na nju pretendeuje Indija, površine preko 40 hiljada km²) i regionu Arunačal-Pradeš (koji kontroliše Indija, a na veći deo pretendeuje Kina, smatrajući ga južnim Tibetom, površine preko 80 hiljada km²). Sveukupno, sporne teritorije imaju površinu od preko 130 hiljada km². Pored ovog problema, Indija, kada je reč o Tibetu, spada u nekoliko zemalja koje ne prihvataju formulaciju Pekinga o Tibetu kao „neotuđivom i integralnom“ delu Kine. Poštujući autonomni status Tibeta u Kini, Indija nastavlja da podupire stav duhovnog vode Tibeta Dalaj Lame da, istorijski gledano, Tibet nije oduvek bio deo Kine i insistira na pravu Tibetanaca na kulturnu i političku autonomiju.² U Kini, ovakav

² Raja Mohan, *Samudra Manthan: Sino-Indian rivalry in the Indo-Pacific*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, 2012, p. 19.

stav Indije (u kojoj boravi Dalaj Lama sa svojim sledbenicima) pobuduje zabrinutost. Osim neposrednog sučeljavanja na granici, politički i strategijski interesi Indije i Kine se sudaraju kako na kopnu (u južnoj Aziji), tako i na moru (na Indijskom oceanu).

Mapa br. 1. Pozicija Doklama, Siliguri koridora i indijske savezne države Arunačal Pradeš

Izvor: autorska izrada

Geostrategijska dimenzija

U ovom radu jedna od osnovnih teza jeste ta, da rivalstvo Indije i Kine u južnoj Aziji ima izrazitu geostrategijsku dimenziju. Sama geostrategija može najjednostavnije da se definiše kao „izučavanje odnosa između strategije i geografije“.³ Predmet geostrategije je „izučavanje prostora u strategiji“.⁴ Konkretnije, geostrategija izučava na koji način na ishod konflikta utiču: a) položaj resursa i raspored aktera; b) njihova emocionalna mobilizacija naspram određenih teritorija, i c) igre prikrivanja i iznenađenja koje su

³ Jean-Marie Mathey, *Comprendere la strategia*, Asterios Editore, Trieste, 2008, p. 17.

⁴ Ibidem, p. 17.

omogućene terenom i razdaljinom.⁵ Do kraja Hladnog rata, indijsko-kineski rivalitet imao je uglavnom limitiran geografski opseg – manifestovao se duž granične linije, odnosno linije razdvajanja dve države i vojske, potom u Kašmiru, na Tibetu, i na teritorijima država Sיקim (do 1975. godine, kada se ova državica pripojila Indiji) i Butan. Od kraja Hladnog rata, tokom skoro tri decenije, jedan od dva azijska giganta – Kina – ubrzano se razvijao i na najboljem je putu da postane globalna sila u punom smislu te reči. Sa akumulacijom velike privredne i finansijske moći, jačanjem oružanih snaga, i nagomilanim samopouzdanjem, Kina je nužno stupila u fazu realizacije projekcije moći izvan svog neposrednog okruženja. Posredstvom inicijative „Jedan pojas, jedan put“, Kina je izrazila nameru da u decenijama koje slede, pristup velikim tržištima obezbedi izgradnjom/renoviranjem kopnenih saobraćajnica i pomorskih instalacija u Aziji, Evropi i Africi. Jasno je da komunikacijski snopovi koji su predviđeni za izgradnju/rekonstrukciju zahtevaju adekvatnu zaštitu. Stoga, paralelno sa produbljivanjem ekonomskih odnosa sa zemljama južne Azije, Kina pokušava da proširi vojnu saradnju sa njima, imajući u vidu upravo interes obezbeđenja komunikacija.

Još pre desetak godina, Džonatan Holslag (Jonathan Holslag) markirao je nekoliko „slojeva“ kinesko-indijskog rivalstva koji svakako imaju geostrategijsku dimenziju. Prvi „prsten“ suparništva čini već ovde spomenut spor oko pograničnih teritorija. Drugi „sloj“ rivaliteta odnosi se na privilegovanog kineskog saveznika – Pakistan – koji je istovremeno indijski višedecenijski takmac. Treća dimenzija tiče se indijsko-kineskog nadmetanja za uticaj u regionu, u državama poput Nepala ili Mjanmara.⁶ Svakako, ovim „slojevima“ treba dodati i sučeljavanje na akvatorijama Indijskog okeana. Obe velike azijske sile već godinama nastoje da u Južnoj Aziji steknu, geografski posmatrano, što jače političke i što kvalitetnije strategijske pozicije čije bi posedovanje u eventualnom sukobu značajno povećalo početne šanse za uspeh. Poslednjih decenija 19. veka i početkom 20. veka, Velika Britanija i carska Rusija su vodile, po određenim odlikama isto, nadmetanje u Centralnoj Aziji. To rivalstvo u kojem je glavnu reč imala diplomacija, u publicistici i stručnoj literaturi često se nazivalo „velikom igrom“ (Great Game). Za australijskog autora, pukovnika Stjuarta Kenija (Stuart Kenny), nema dileme – u „novoj velikoj igri“ (New Great Game), Indija je zamenila Britaniju, a Kina Rusiju⁷. Engleski autor Dejvid Skot (David Scott) smatra, kada je reč o kinesko-indijskom suparništvu, da se uslovno može govoriti o još jednoj „velikoj igri“ i da elementi

⁵ Paul Claval, *Geopolitica e geostrategia. Pensiero politico, spazio, territorio*, Zanicheli, Bologna, 1996, p. 3.

⁶ Jonathan Holslag, „The Persistent Military Security Dilemma between China and India“, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 32, No. 6, December 2009, pp. 812-813.

⁷ Stuart Kenny, „China and India: A ‘New Great Game’ founded on historic mistrust and current competition“, in: *Indo-Pacific Strategic Digest Spring 2015*, Centre for Defence and Strategic Studies, Canbera, 2015, p. 26.

klasičnih geopolitičkih paradigm – Mekinderove, Spajkmanove i Mahanove – funkcionišu i kada je reč o kinesko-indijskim odnosima.⁸

Uloga i značaj Pakistana

Indija i Pakistan su od sticanja nezavisnosti 1947. godine, vodili nekoliko ratova različitog opsega i intenziteta (1947–1948, 1965, 1971, 1999). Istovremeno, tokom više decenija, tačnije od kinesko-indijskog rata iz 1962. godine kada je Kina izašla kao pobednik, Pakistan je najvažniji i vrlo lojalan kineski saveznik na indijskom potkontinentu, koji uživa finansijsku, materijalnu i vojno-tehničku potporu NR Kine. Poput Kine, Indija ima teritorijalni spor i sa Pakistanom – Nju Delhi smatra da je Pakistan okupirao 1947. godine deo indijske teritorije (oko 78 hiljada km) u provinciji Džamu i Kašmir. Indijski autori ne propuštaju da naglase savezništvo između Pakistana i Kine, i njegove konsekvene za Indiju. Tako se tvrdi da, „rastuća bliskost između Kine i Pakistana na ekonomskom i vojnem polju tokom poslednje decenije jasno ukazuje na sinhronizovan pristup ove dve zemlje prema Indiji“.⁹ Prema mišljenju indijskog generala Kapora (Deepak Kapoor), Pakistan ne bi oklevao da napadne Indiju ukoliko bi ona bila uvučena u konflikt sa Kinom.¹⁰ Stoga, zaključuje ovaj visoki indijski oficir, Indija se suočava sa pretnjom na dva fronta. Poslednjih decenija, Kina je značajno poboljšala logističke kapacitete i infrastrukturu za sadejstvo sa Pakistanom u slučaju potrebe. U tom smislu, posebno su indikativna unapređenja saobraćajne infrastrukture na Tibetu. Još od sredine 1990-ih godina, kinesko ratno vazduhoplovstvo je renoviralo 14 aerodroma na Tibetu (nova infrastruktura za komandovanje i veze, duže sletne staze i skladišta).¹¹ U toku je izgradnja/rekonstrukcija mreže cesta i pruga kroz Pakistan, koja bi trebalo da kvalitetno poveže pakistanske luke Gvadar i Karači sa severom zemlje, a preko njega i sa Kinom. Već skoro četiri decenije u upotrebi je Karakorumski autoput koji povezuje dve zemlje i čiji će se kapacitet takođe povećati. Izgradnjom luke Gvadar uz potporu kineskog kapitala, i njenim iznajmljivanjem Kini od strane Pakistana na period od 40 godina, počevši od 2017. godine, kineskoj ratnoj mornarici pruža se opcija sticanja baze na Indijskom oceanu koja se nalazi na atraktivnoj poziciji, relativno blizu Ormuskog tesnaca. Ako bi se ova luka koristila i kao pomorska baza kineske ratne mornarice, njoj bi bilo omogućeno da održi stalno prisustvo u

⁸ David Scott, „The Great Power ‘Great Game’ between India and China: ‘The Logic of Geography’“, *Geopolitics*, Vol. 13, Issue 1, 2008, p. 3.

⁹ General Deepak Kapoor, „Challenge of a Two Front Threat“, *Journal of the United Service Institution of India*, Vol. CXLVI, No. 603, January-March 2016, p. 32.

¹⁰ Ibidem, p. 32.

¹¹ Jonathan Hol slag, „The Persistent Military Security Dilemma between China and India“, op. cit., p. 820.

Arabijskom moru i Omanskom zalivu.¹² Pored toga što uspostavljanje relativno razvijene infrastrukturne mreže u Pakistanu omogućava Kini da u slučaju izbijanja konflikata, ma kakvog intenziteta i opsega, „natkrili“ Indiju sa zapada, sâm vojni potencijal Pakistana služi kao solidan protivteg indijskim oružanim snagama i preventivno odvlači indijske resurse od sučeljavanja sa Kinom. Iako je Indija prema broju stanovnika otprilike šest puta mnogoljudnija, a njen nominalni BDP preko osam puta veći, kada je reč o nekim ključnim parametrima vojne moći, Indija je svega dva puta, ili čak i manje, snažnija od Pakistana (u borbenim avionima odnos je 1,9:1; u ljudstvu 2:1; u tenkovima svega 1,1:1).¹³ Konačno, Kina je bila kritično važna tokom razvoja pakistanskog nuklearnog programa, obezbeđujući transfer neophodnih tehnologija i znanja bez kojih bi Pakistan vrlo teško realizovao projekat proizvodnje atomskog naoružanja.

Nadmetanje na indijskom potkontinentu

Decenijama nakon okončanja Drugog svetskog rata u Južnoj Aziji, ukoliko se izuzme Pakistan, Indija je bila nesporan hegemon koji je presudno uticao na političke i strategijske interese ostalih zemalja tog regiona. Ekonomsku saradnju i regionalnu integraciju promoviše organizacija SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation – Južnoazijska asocijacija za regionalnu saradnju), čiji su članovi Indija, Pakistan, Avganistan (od 2005. godine), Nepal, Butan, Bangladeš, Šri Lanka i Maldivi. Pored Pakistana koji je višedecenijski kineski saveznik, tokom poslednje dve decenije, Kina je sve više politički, ekonomski, pa i u pogledu vojne saradnje, prisutna i u drugim zemljama iz ove organizacije. Prema mišljenju Kanvala Sibala (Kanwal Sibil), vrlo uglednog indijskog diplomate, pošto Kina predstavlja stratešku pretnju za Indiju u mnogim aspektima, njeno istureno prisustvo u indijskom susedstvu jeste ozbiljan izazov.¹⁴ Takođe, on smatra da indijski susedi, izuzev Butana, žele da uravnoteže nadmoćnost (*preponderant weight*) Indije na potkontinentu, uvodeći spoljne sile u region.¹⁵ Ove zemlje, s obzirom da dele isti politički, bezbednosni, ekonomski, kulturni, lingvistički, etnički i civilizacijski prostor sa Indijom, nalaze se pred izazovom, smatra Sibal, da razviju svoj identitet i nacionalni osećaj,

¹² Gurmeet Kanwal, „Pakistan’s Gwadar Port: A New Naval Base in China’s String of Pearls in the Indo-Pacific“, *CSIS Briefs*, March 2018, Internet, <https://www.csis.org/analysis/pakistans-gwadar-port-new-naval-base-chinas-string-pears-indo-pacific>, 29/08/2018.

¹³ Walter C. Ladwig III, „Indian Military Modernization and Conventional Deterrence in South Asia“, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 38, No. 5, 2015, pp. 752-757.

¹⁴ Shri Kanwal Sibil, „China’s Growing Influence in India’s Neighbourhood and Implications for India“, *Journal of the United Service Institution of India*, Vol. CXLV, October-December 2015, No. 602, p. 442.

¹⁵ Ibidem, p. 443.

diferencirajući sebe od Indije, i izbegnu da budu nadvladane od Indije i *de facto* izgube svoju nezavisnost i suverenitet.¹⁶

Na samom potkontinentu, za obe azijske sile, posebno su značajni u političkom i strategijskom smislu Nepal i Bangladeš. Nepal (147 hiljada km² i oko 29 miliona stanovnika), koji se nalazi uklješten između Indije i Kine, decenijama je bio u indijskoj sferi uticaja, između ostalog, i usled geografije. Nepalsko-indijska granica proteže se preko ravničarskog terena, dakle pogodna je za protok ljudi i roba, dok Nepal od Kine dele teško prohodni Himalaji. Ipak, za poslednjih desetak godina, usled političkih promena u samom Nepalu – ukidanja monarhije i proglašenja republike u kojoj dominiraju komunisti – menja se i spoljna politika ove kontinentalne države, u smislu većeg uticaja Kine u njoj. Pored toga, nespretni potezi Indije, poput blokade nepalske granice 2015–2016. godine, zbog nezadovoljstva Nju Delhija ustavnim promenama u Nepalu, dodatno su doprineli jačanju kineskog uticaja u njemu. Konkretno, Kina je počela znatnije da investira u nepalske policijsko-vojne kapacitete – podigla je policijsku akademiju u kojoj se obučavaju pripadnici nepalskih snaga koje obezbeđuju granicu između Nepala i Tibeta, od kojih Peking očekuje da sprečavaju tibetanske disidente da utočište pronalaze u Nepalu (i docnije u Indiji). Potom, najavljene su prve u istoriji zajedničke kinesko-nepalske vojne vežbe.¹⁷ Ekonomski uticaj se takođe pojačao, posebno kada je reč o turizmu (godišnje Nepal poseti preko 100 hiljada kineskih državljanina), ulaganjima u infrastrukturu i sektor telekomunikacija. U međusobnoj trgovini, čija vrednost premašuje milijardu američkih dolara, nepalski izvoz učestvuje sa jedva jednim procentom (14 miliona američkih dolara).¹⁸

Kada je u pitanju Bangladeš, može da se primeti donekle sličan razvoj događaja. Ova zemљa je skoro iste površine kao i Nepal (147,5 hiljada km²), ali je zato daleko mnogoljudnija – ima oko 165 miliona stanovnika. Bangladeš ili istočni Pakistan nezavisnost je stekao otcepljenjem od Pakistana, tada Zapadnog Pakistana 1971. godine, uz presudnu pomoć Indije koja je vojno porazila snage lojalne Islamabadu koje su se nalazile na teritoriji današnjeg Bangladeša. S druge strane, NR Kina je bila jedna od poslednjih zemalja koje su priznale novu državu, tek 1975. godine, što je i shvatljivo ukoliko se imaju u vidu specijalni odnosi između Pekinga i Islamabadu. Decenijama, glavni partner Bangladeša bila je Indija, međutim, od 2002. godine i sklapanja ugovora o odbrambenoj saradnji između Bangladeša i Kine (*Bangladesh-China Defence Cooperation Agreement*), Peking postaje sve značajniji isporučilac

¹⁶ Ibidem, p. 443.

¹⁷ Biswas Baral, „After the ‘Blockade’: China’s Push into Nepal“, *The Diplomat*, Internet, February 01, 2017, <https://thediplomat.com/2017/02/after-the-blockade-chinas-push-into-nepal/>, 01/09/2018

¹⁸ Shri Kanwal Sibil, „China’s Growing Influence in India’s Neighbourhood and Implications for India“, op. cit., p. 446.

vojne opreme za ovu zemlju. Bangladeš je 2017. godine nabavio od Kine dve podmornice opremljene torpedima i minama. Ove godine, Bangladeš je naručio od Kine 23 aviona Hongdu K-8W (9 takvih letelica već je ranije isporučeno) koji služe za obuku pilota, ali mogu da budu i laki borbeni avioni. Inače, kineskog porekla su i artiljerija i tenkovi koje poseduje kopnena vojska Bangladeša, kao i fregate i patrolni čamci koje ima RM ove zemlje. Pored bangladeške luke Čitagong, uz kinesku pomoć instalirane su rampe za lansiranje protivbrodskih raketa. Među indijskim stručnjacima ima i onih koji smatraju da intenzivnom vojnom saradnjom sa Bangladešom Kina stiče tačku oslonca na indijskom istočnom krilu (dakle, u Bangladešu), da se spomenutim ugovorom o odbrambenoj saradnji kompletira kinesko strategijsko opkoljavanje Indije, kao i da Kina stiče mogućnost da dobije pomorsku bazu u Bangladešu.¹⁹

Indija se ipak ne miri sa gubljenjem uticaja u Bangladešu, i preko Narodne lige Bangladeša (*Awami League*), koja već više godina vlada ovom zemljom, nastoji da učvrsti svoje pozicije, pre svega posredstvom odobravanja vrlo povoljnih kredita čiji se iznos meri milijardama američkih dolara.²⁰

Osetljivost Indije kada je reč o jačanju kineskog uticaja u Bangladešu i Nepalu, može i treba da se tumači sa geostrategijskog stanovišta. Ove dve zemlje deli, već spominjani Siliguri koridor – uski pojas indijske teritorije, čijim presecanjem preko 40 miliona stanovnika nekoliko istočnih indijskih država (Arunačal Pradeš, Asam, Megalaja, Manipur, Mizoram, Nagaland, Tripura) biva izlozano od ostatka zemlje. U eventualnom konfliktu većih razmara između dva azijska giganta, taj koridor usled njegove male širine nije teško preseći, pa operativno-strategijska situacija za Indiju, i u miru, i u eventualnom ratu ostaje trajno osetljiva i nepovoljna. Dodatni otežavajući faktor za Indiju predstavlja postojanje i delovanje u ovim provincijama različitih terorističko-pobunjeničkih grupa, osnovanih često na etničkom principu, čiji ciljevi variraju od sticanja regionalne autonomije do potpune nezavisnosti.

Nadmetanje na Indijskom okeanu

Kada je reč o maritimnom rivalstvu dva azijska giganta, poslednjih godina i Indija i Kina pokazuju sve veće ambicije u pogledu jačanja kapaciteta svojih flota i mogućnosti projekcije moći, čak i na vrlo udaljenim akvatorijama. Ugledni indijski stručnjak za strategiju Radža Mohan (Raja Mohan) tvrdi, kako je decenijama Nju Delhi proklamovao, da se njegovi strategijski interesi

¹⁹ Subhash Kapila, *Bangladesh-China Defence Cooperation Agreement's Strategic Implications: An Analysis*, 14.01.2003, Internet, <http://www.southasiaanalysis.org/paper582>, 02/09/2018.

²⁰ Shakil Bin Mushtaq, „The Battle for Bangladesh: India vs. China“, *The Diplomat*, Internet, June 29, 2018, <https://thediplomat.com/2018/06/the-battle-for-bangladesh-india-vs-china/>, 02/09/2018

protežu od Adena do Malajskog moreuza, da bi u skorije vreme Indija počela redovno da šalje svoja plovila u Pacifik. S druge strane, prema istom autoru, Kina istovremeno postojano jača svoje pomorsko prisustvo u Indijskom okeanu.²¹ Ipak, dok se indijsko prisustvo na Pacifiku uglavnom manifestuje kroz posete drugim ratnim mornaricama i zajedničkim vežbama, Kina, po svemu sudeći, teži da stalno bude prisutna u Indijskom okeanu, posredstvom mreže instalacija i luka (baza) čije bi usluge koristili, u određenim situacijama, brodovi kineske RM. Prvi korak u tom pravcu predstavlja otvaranje kineske pomorske baze u Džibutiju 2017. godine. Kineski napor za učvršćivanjem vlastitih pozicija u Indijskom okeanu su još 2004–2005. godine u SAD definisani kao strategija „niske bisera“ (*string of pearls strategy*). Ova sintagma upućuje na baze i pomorske luke rasute duž pomorskih ruta koje povezuju Bliski istok sa priobalnom Kinom, potpomognute diplomatskim vezama sa važnim državama u ovim regionima.²² Postoje i mišljenja, koja u svom radu sumira Dejvid Bruster (David Brewster), da Kina strategijom „niske bisera“ u stvari sledi Mahanovu pomorsku strategiju izgradnje lanca pomorskih baza preko severnog dela Indijskog okeana, koje bi služile kineskoj RM da obezbeđuje trgovачke pravce i, moguće, dominira ovim okeanom. Suprotno stanovište polazi od pretpostavke da će kineska RM ove luke koristiti u ograničene svrhe, dok zvanični Peking nudi ekonomski zasnovanu naraciju u okviru inicijative pomorskog Puta svile.²³

Kada je reč o Indijskom okeanu, za kineske pomorske ambicije izuzetno su interesantni Maldivi i Šri Lanka. Sa jačanjem kineskog interesa za Indijski okean, Šri Lanka i Maldivi su postali deo tradicionalne borbe za moć između Indije i Kine koja se decenijama odvijala na Himalajima, u Pakistanu i Bangladešu.²⁴ Šri Lanka (65,6 hiljada km² i oko 22 miliona stanovnika) predstavlja primer zemlje iz Južne Azije koja je razvila višedimenzionalnu saradnju sa Kinom, sa potencijalnim geostrategijskim posledicama. Kina je, pored Pakistana, značajno pomogla Šri Lanki da njena armija konačno skrši otpor pokreta Tamilski tigrovi 2009. godine, i tako okonča građanski rat koji je trajao više od dve decenije. Prema jednom izvoru, kineske investicije u Šri Lanki premašile su vrednost od pet milijardi američkih dolara.²⁵ Takođe, Kina je značajan isporučilac vojne opreme, dok kineska armija vrši obuku vojske Šri Lanke. Indijske zvaničnike posebno zabrinjava participacija velikih kineskih kompanija u rekonstrukciji/izgradnji lučkih kapaciteta u Šri Lanki.

²¹ Raja Mohan, *Samudra Manthan: Sino-Indian rivalry in the Indo-Pacific*, op. cit., p. 4.

²² James R. Holmes, Toshi Yoshihara, „China’s Naval Ambitions in the Indian Ocean“, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 31, No. 3, June 2008, p. 377.

²³ David Brewster, „Silk Roads and Strings of Pearls: The Strategic Geography of China’s New Pathways in the Indian Ocean“, *Geopolitics*, Vol. 22, No. 2, 2017, p. 277.

²⁴ Raja Mohan, *Samudra Manthan: Sino-Indian rivalry in the Indo-Pacific*, op. cit., p. 142.

²⁵ Shri Kanwal Sibil, „China’s Growing Influence in India’s Neighbourhood and Implications for India“, op. cit., p. 447.

Upečatljiv je slučaj luke Hambantota čiju je izgradnju inicirala i započela Šri Lanka oslanjajući se na kineski kredit. Usled nemogućnosti dalje otplate kredita, Šri Lanka je ovu luku dala u zakup Kini na 99 godina, 2017. godine. Postoje sumnje (strahovi), ponajviše u Indiji, da ova luka može jednog dana da postane i pomorska baza kineske RM, iako zvanični Kolombo odbacuje takva nagađanja. Ipak, preterana finansijska zavisnost mogla bi da utiče na vlast Šri Lanke da načini ustupke i u pogledu baziranja kineskih plovila u svojim lukama.

Maldivi (skoro 1200 ostrva ukupne površine 298 km² sa oko 430 hiljada stanovnika) zbog svog položaja u Indijskom oceanu takođe su vrlo atraktivna zemlja kada je reč o kineskim maritimnim aspiracijama. Kina se na ovim ostrvima takođe pojavljuje kao investitor u nekretnine, puteve i aerodrome. Maldive je 2013. godine posetilo 330 hiljada kineskih turista.²⁶ S druge strane, koliku važnost Indija pridaje Maldivima govori činjenica da je polovinom prošle decenije, na samu glasinu kako Kina namerava da uzme u zakup nekoliko maldivskih ostrva i pretvori ih u pomorske baze, Indija reagovala šaljući poruku vlastima ove države kako bezbednosno flertovanje sa Pakistanom i Kinom nije prihvatljivo za Nju Delhi.²⁷ Docnije, 2011. godine, Indija i Maldivi su potpisali sveobuhvatan sporazum o strateškom partnerstvu.

Još dublje, u južnom delu Indijskog oceana, NR Kina i Indija nadmeću se oko statusa privilegovanog partnera Sejšela i Mauricijusa. Činjenica da je raniji kineski predsednik Hu Čintao (Hú Jǐntāo) – lider najmnogoljudnije nacije na svetu – našao za shodno da poseti 2007. godine, Sejšele (sada oko 95 hiljada stanovnika), i dve godine docnije Mauricijus (1,25 miliona), govori koliki je strategijski značaj ovih ostrva za Kinu.²⁸ Ipak, Indija sa ove dve ostrvske države ima već dugu tradiciju vojne saradnje koja podrazumeva, između ostalog, i donacije u opremi (poklone) čime se takođe stiče njihova naklonost. Pored toga, veze se održavaju i kroz česte posete brodova indijske RM, zajedničku obuku i uvežbavanja. Među indijskim autorima, neki čak navode kako bi jednog dana „funkcije indijske pomorske predstraže mogle biti pomerene na Sejšele i Mauricijus“.²⁹

Sveukupno posmatrano, za razliku od nadmetanja na kopnu, kada je reč o suparništvu dve azijske sile na moru (Indijskom oceanu), Indija je usled geografije (pa i istorije – tradicije „opipljivog“ prisustva u ostrvskim državama) u povoljnijem strategijskom položaju. Kada je reč o uticaju geografije, najpre treba istaći kako „veliki trougao indijskog potkontinenta, koji štrči južno od Evroazije, dominira celokupnim severnim delom Indijskog

²⁶ Ibidem, p. 447.

²⁷ Raja Mohan, *Samudra Manthan: Sino-Indian rivalry in the Indo-Pacific*, op. cit., p. 144.

²⁸ Ibidem, p. 138.

²⁹ Shishir Upadhyaya, „Expansion of Chinese maritime power in the Indian Ocean: implications for India“, *Defence Studies*, Vol. 17, No. 1, 2017, p. 80.

okeana, dajući Indiji prirodnu centralnost u regionu".³⁰ Indija, takođe, ima značajnu prednost u tom smislu da su komunikacije koje vode do njenih baza i resursa kraće nego kineske. S druge strane, kineski brodovi, zarad uplovljavanja u Indijski okean, moraju da prođu kroz uske i opasne tesnace (ponajviše kroz Malajski prolaz), i onda, kada uplove, suoče se sa vrlo neizvesnom logističkom podrškom.³¹ Takođe, Indija može da računa na upotrebu strategijski izuzetno značajnih Andamanskih i Nikobarskih ostrva čiji položaj, relativno blizu Malajskog moreuza, omogućava da se kontroliše i po potrebi, makar delimično, zapreći kinesko maritimno prisustvo u zapadnom delu Indijskog okeana. Infrastrukturno i logističko jačanje Andamanskih i Nikobarskih ostrva predstavlja, po mišljenju pojedinih autora, „indijski adut prema Kini”.³² Da bi se u punoj meri rasvetlila geostrategijska prednost Indije, trebalo bi se za trenutak osvrnuti na razlikovanje koje je nekad vršeno između pojmove pomorska baza i pomorsko uporište. Dok se pod pomorskom bazom podrazumevao rejon za baziranje pomorskih snaga na obali, koji je trebao da pruži sigurnost i neprekidnost pozadinskog obezbeđenja, pomorsko uporište je bio širi pojam koji je obuhvatao stacionarne i manevarske snage za dejstva po ostrvima i priobalnom pojasu mora, obalsku artiljeriju, jedinice kopnene vojske, i mnoge druge komponente.³³ Dakle, Indija može na vlastitoj teritoriji da računa na niz *pomorskih uporišta* sa kojih može da vrši borbena dejstva po dubini Indijskog okeana (uključujući i upotrebu avijacije). S druge strane, Kina, čak i da stekne pravo stalnog vojnog prisustva u ostrvskim državama, može da se nada tek *pomorskim bazama* u užem smislu te reči. Njihov status, kao i uslovi korišćenja, uvek će zavisi i od unutrašnjih političkih prilika u zemljama koje su ih prihvatile, što u određenoj meri umanjuje njihovu operativno-strategijsku vrednost.

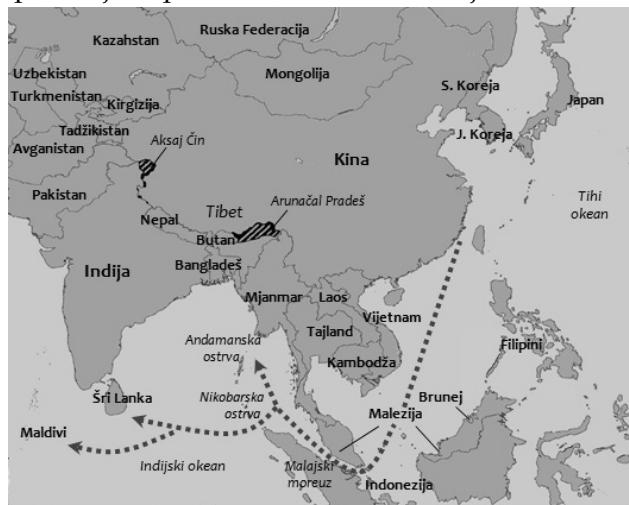
³⁰ David Brewster, „Silk Roads and Strings of Pearls: The Strategic Geography of China’s New Pathways in the Indian Ocean”, op. cit., p. 279.

³¹ Ibidem, pp. 279-280.

³² Shishir Upadhyaya, „Expansion of Chinese maritime power in the Indian Ocean: implications for India”, op. cit., p. 79.

³³ Razlikovanje ova dva pojma je izvedeno prema: *Vojni rečnik*, DSNO, Beograd, 1967, str. 224-226.

Mapa br. 2. Sporne pogranične teritorije Indije i Kine i potencijalni pravci kineske RM u Indijskom oceanu

Izvor: autorska izrada

Strategijski interesi ostalih aktera svetske politike

Tokom Hladnog rata Indija, iako nesvrstana zemlja, u strategijskom pogledu ipak se oslanjala na Sovjetski Savez. Nije bila reč o savezništvu, već o jednom multidimenzionalnom partnerstvu. S druge strane, Pakistan je od početka 1960-ih godina počeo snažno da se vezuje za NR Kinu, a još od ranije i za SAD. Tokom 1970-ih i 1980-ih godina NR Kina i SAD, uprkos ideološkim razlikama, takođe su, poput SSSR-a i Indije, gajili jedno produbljeno partnerstvo. U 21. veku, odnosi između ovih država doživeli su značajnu modifikaciju. U najnovijoj američkoj strategiji nacionalne bezbednosti, Kina i Rusija su označene kao glavne revizionističke sile koje žele da oblikuju svet koji je suprotan američkim vrednostima i interesima. Između SAD i Pakistana su takođe prisutna ozbiljna razmimoilaženja, pre svega kada je u pitanju delovanje američkih (NATO) snaga u Avganistanu, i uloga pakistanskih bezbednosnih službi u njemu. Sve veći jaz između SAD s jedne, i Kine, pa i Pakistana s druge strane, nagoveštava da bi naredni američki saveznik u Južnoj Aziji i na Indijskom oceanu mogla da bude Indija. U američkoj publicistici i periodici, pojavljuju se radovi u kojima se nedvosmisleno poziva na stvaranje bezbednosne američko-indijske alianse, odnosno uzajamnog odbrambenog saveza.³⁴ Što se Indije tiče, u njenoj viziji

³⁴ Samir Tata, „US Landpower and an Indo-American Alliance“, *Parameters*, Vol. 48, No. 1, Spring 2018.

ojačanog partnerstva SAD bi trebalo da redukuju svoje veze sa Pakistanom, više uvažavaju indijske zahteve naspram Kine, i nastave da podržavaju Avganistan i indijske interese u toj državi.³⁵ Pored SAD, Indija razvija vojnu saradnju i sa drugim regionalnim silama koje strahuju od moćne Kine i njenih naraslih strategijskih, geopolitičkih i geoekonomskih aspiracija. U takve zemlje spadaju Vijetnam, Japan i Australija. Postoji mišljenje, da se u izvesnoj meri pomalja kvadrilateralna alijansa, odnosno vojno-bezbednosna konvergencija između SAD, Japana, Australije i Indije.³⁶

Ruskoj Federaciji nije u interesu produbljivanje protivrečnosti između Indije i Kine, s obzirom da je Indija, poput Kine, veliki kupac ruskog naoružanja i vojne opreme, i da između Nju Delhija i Moskve postoji višedecenijsko partnerstvo i podudarni pristupi kada je reč o nizu otvorenih pitanja u međunarodnim odnosima. S druge strane, kako se Pakistan sve više otuduje od SAD, uz održavanje tradicionalno bliskih odnosa sa Kinom, Moskva postaje sve značajniji sagovornik Islamabada kada su u pitanju problemi regionalne bezbednosti, i sve veći dostavljač vojne opreme (isporuka helikoptera), što je pre deceniju-dve bilo teško zamislivo. Takođe, poslednjih godina, sastavi ruskih i pakistanskih OS održali su nekoliko zajedničkih vežbi.³⁷ Rastuća bliskost Rusije i Pakistana obespocojava vođstvo Indije, i njenu političku elitu verovatno upućuje na preispitivanje nekih tradicionalnih spoljopolitičkih stavova. U slučaju otvorenog sukoba Indije i Kine na Indijskom okeanu, koji bi verovatno doveo do presecanja pomorskih trgovačkih ruta koje vode prema Kini, Peking bi u pogledu snabdevanja energentima još više bio upućen na Moskvu. Iako bi takav scenario kratkoročno bio profitabilan za Rusiju, suštinski, sukob Indije i Kine štetio bi njenim geopolitičkim interesima.

S obzirom da se indijsko-kineski rivalitet može okvalifikovati kao „velika igra“ u kojoj su i ulozi svakako veliki, jasno je da Evropska unija, oslabljena unutrašnjim previranjima, ne može da bude neposredni akter u tom nadmetanju, niti da ima neki značajniji uticaj na njegovo odvijanje i eventualni ishod. Obe velike azijske sile su značajni trgovački partneri EU, i njoj bi u slučaju opsežnijeg i nasilnijeg sukoba između Nju Delhija i Pekinga, teško bilo da stane na bilo čiju stranu bez znatnijih negativnih komercijalnih posledica. Tokio bi, čini se, svakako pozdravio približavanje SAD i Indije, a sa svoje strane čini značajne korake u izgradnji strateškog partnerstva sa Nju Delhijem. Japan i Indija su tokom poslednje skoro dve decenije znatno

³⁵ Stephen Burgess, „The U.S. Pivot to Asia and Renewal of the U.S.-India Strategic Partnership“, *Comparative Strategy*, Vol. 34, No. 4, 2015, p. 374.

³⁶ David Scott, „The Great Power ‘Great Game’ between India and China: ‘The Logic of Geography’“, op. cit., p. 11.

³⁷ Vinay Kaura, „Russia’s Deadly Embrace of Pakistan“, *BESA Center Perspectives Paper*, No. 936, August 31, 2018. Internet, <https://besacenter.org/perspectives-papers/russia-pakistan-navies, 09/09/2018>

unapredili svoje odnose, od sektora ekonomije, preko upotrebe nuklearne energije, do saradnje u bezbednosti. Još 2011. godine, sadašnji japanski premijer Šinzo Abe (Abe Shinzō) je u obraćanju u Nju Delhiju naglasio, da su strateški govoreći, „Indija i Japan prirodni saveznici“ i da je „jaka Indija u najboljem interesu Japana, i jak Japan u najboljem interesu Indije“.³⁸

Treba svakako da se istakne da Kini primarni suparnik na svetskoj sceni svakako nije Indija, već Sjedinjene Države. Ukoliko Kina želi da se etablira kao autentična globalna sila, njoj je neophodno, između ostalog, da osigura koliko je moguće političkim sporazumima, ekonomskom saradnjom i penetracijom, pa i vojnim prisustvom, kopnene i pomorske komunikacije preko kojih realizuje svoju trgovinu sa spoljašnjim svetom. Južna Azija i Indijski okean, usled geografskih datosti, svakako spadaju u područja od velike, skoro pa vitalne važnosti za Kinu. S obzirom da i Indija percipira Južnu Aziju i Indijski okean kao zonu od vitalnog značaja, čini se, da je rivalitet Pekinga i Nju Delhija neizbežan. Alternativa je manje ili više diskretno i indirektno strategijsko i političko potčinjavanje Indije Kini, što je iz više razloga teško zamisljivo. Iako dve zemlje sarađuju na mnogim poljima, a vrednost bilateralne razmene neprekidno raste – 2017. godine 84,4 milijarde američkih dolara – njihov rivalitet traje.

Za sada, taj rivalitet može da se definiše kao *sukob niskog intenziteta*, ukoliko se on shvati kao političko-vojna konfrontacija suprotstavljenih država ili grupacija, koja je ispod konvencionalnog rata, a nadilazi uobičajeno, miroljubivo nadmetanje između država. Na sreću celokupnog čovečanstva, Indija i Kina ne vode konvencionalan rat, ali njihovo geostrategijsko nadmetanje daleko je od uobičajene političke utakmice između subjekata međunarodnih odnosa. Južna Azija ostaće i u decenijama koje dolaze poligon za geostrategijsko odmeravanje dva azijska giganta. Njihov rivalitet bi mogao da zadobije sledeće nasilne forme: a) pogranični incidenti i okršaji taktičkog nivoa; b) nemiri koji bi prerasli u građanske ratove u zemljama Južne Azije, koji bi se vremenom transformisali u „posredničke ratove“, pri čemu bi Indija i Kina aktivno podupirale suprotstavljene strane; c) ograničeni oružani sukob Pakistana i Indije, uz kinesku asistenciju Islamabadu; d) sitnije provokacije i incidenti na akvatorijama Indijskog okeana između dve ratne mornarice.

Bibliografija

Brewster, David, „Silk Roads and Strings of Pearls: The Strategic Geography of China’s New Pathways in the Indian Ocean“, *Geopolitics*, Vol. 22, No. 2, 2017, pp. 269-291.

³⁸ „Two Democracies Meet at Sea: For a Better and Safer Asia“, Remarks of Shinzo Abe, Former Prime Minister of Japan, at the Indian Council of World Affairs (ICWA) and Japan Institute for National Fundamentals (JINF) joint seminar, 20 September, 2011, New Delhi, India, Internet, <https://icwa.in/pdfs/KAddresjapan.pdf>, 08/09/2018.

- Burgess, Stephen, „The U.S. Pivot to Asia and Renewal of the U.S.-India Strategic Partnership”, *Comparative Strategy*, Vol. 34, No. 4, 2015, pp. 367-379.
- Claval, Paul, *Geopolitica e geostrategia. Pensiero politico, spazio, territorio*, Zanicheli, Bologna, 1996.
- Holmes, R. James, Yoshihara, Toshi, „China’s Naval Ambitions in the Indian Ocean”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 31, No. 3, June 2008, pp. 367-394.
- Holstag, Jonathan, „The Persistent Military Security Dilemma between China and India”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 32, No. 6, December 2009, pp. 811-840.
- Kapoor, Deepak, „Challenge of a Two Front Threat”, *Journal of the United Service Institution of India*, Vol. CXLVI, No. 603, January-March 2016, pp. 31-37.
- Kenny, Stuart, „China and India: A ‘New Great Game’ founded on historic mistrust and current competition”, in: *Indo-Pacific Strategic Digest Spring 2015*, Centre for Defence and Strategic Studies, Canberra, 2015, pp. 21-54
- Ladwig, Walter C. III, „Indian Military Modernization and Conventional Deterrence in South Asia”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 38, No. 5, 2015, pp. 729-772.
- Mathey, Jean-Marie, *Comprendere la strategia*, Asterios Editore, Trieste, 2008.
- Mohan, Raja, *Samudra Manthan: Sino-Indian rivalry in the Indo-Pacific*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, 2012.
- Scott, David, „The Great Power ‘Great Game’ between India and China: ‘The Logic of Geography’”, *Geopolitics*, Vol. 13, Issue 1, 2008, pp. 1-26.
- Sibil, Kanwal, „China’s Growing Influence in India’s Neighbourhood and Implications for India”, *Journal of the United Service Institution of India*, Vol. CXLV, October-December 2015, No. 602, pp. 441-452.
- Tata, Samir, „US Landpower and an Indo-American Alliance”, *Parameters*, Vol. 48, No. 1, Spring 2018, pp. 95-106.
- Upadhyaya, Shishir, „Expansion of Chinese maritime power in the Indian Ocean: implications for India”, *Defence Studies*, Vol. 17, No. 1, 2017, pp. 63-83.
- Vojni rečnik, DSNO, Beograd, 1967.

Internet izvori:

- Baral, Biswas, „After the ‘Blockade’: China’s Push into Nepal”, *The Diplomat*, Internet, February 01, 2017, <https://thediplomat.com/2017/02/after-the-blockade-chinas-push-into-nepal/>, 01/09/2018
- Kaura ,Vinay, „Russia’s Deadly Embrace of Pakistan”, *BESA Center Perspectives Paper*, No. 936, August 31, 2018. Internet, <https://besacenter.org/perspectives-papers/russia-pakistan-navies>, 09/09/2018

Mushtaq, Shakil Bin, „The Battle for Bangladesh: India vs. China“, *The Diplomat*, Internet, June 29, 2018, <https://thediplomat.com/2018/06/the-battle-for-bangladesh-india-vs-china/>, 02/09/2018

Kanwal, Gurmeet, „Pakistan's Gwadar Port: A New Naval Base in China's String of Pearls in the Indo-Pacific“, *CSIS Briefs*, March 2018, Internet, <https://www.csis.org/analysis/pakistans-gwadar-port-new-naval-base-chinas-string-pears-indo-pacific>, 29/08/2018

Kapila, Subhash, *Bangladesh-China Defence Cooperation Agreement□s Strategic Implications: An Analysis*, 14.01.2003, Internet, <http://www.southasiaanalysis.org/paper582>, 02/09/2018

„Two Democracies Meet at Sea: For a Better and Safer Asia“, Remarks of Shinzo Abe, Former Prime Minister of Japan, at the Indian Council of World Affairs (ICWA) and Japan Institute for National Fundamentals (JINF) joint seminar, 20 September, 2011, New Delhi, India, Internet, <https://icwa.in/pdfs/KAddresjapan.pdf>, 08/09/2018.

Nebojša VUKOVIĆ

GEOSTRATEGIC COMPETITION BETWEEN CHINA AND INDIA IN SOUTH ASIA

ABSTRACT

In the paper, the history, character, geographic extent and future of geostrategic competition between India and China in the South Asian mainland, and in the maritime zone of the Indian Ocean, are presented and explained. The basic thesis of the paper consists of the attitude that, despite mutual economic cooperation and joint participation in certain international forums, such as BRICS, India and China are not political partners, but rather strategic rivals, whose current low-intensity competition may assume more violent forms and content over time. Also, the assertion that, for the time being, China is in a more favorable position in the mainland, whereas India is still more dominant in the ocean due to the specific geographic conditions is presented and reasoned in this paper. In the final part of the paper, the author also makes a reference to the possible global consequences of the competition between the world's two most populous nations.

Key words: China, India, South Asia, Indian Ocean, geostrategy, geopolitics.

UDK 327.5(540:549)
Biblid 0543-3657, 72 (2018)
God. LXIX, br. 1172, str. 84-103
izvorni naučni rad
Primljen: 20.9.2018.

Nevena ŠEKARIĆ¹

Kašmirski konflikt kao determinanta indijsko-pakistanskih odnosa

SAŽETAK

S obzirom na svoju dugu istoriju, kompleksnu prirodu i znatne posledice, kašmirski sukob predmet je tematizovanja mnogih teorijskih radova i agencijskih izveštaja. On je odlika prošlosti, sadašnjosti i budućnosti indijsko-pakistanskih odnosa a, osim toga, značajan je činilac i nestabilnosti u regionu Južne Azije. Shodno tome, osnovni cilj ovog rada jeste ostvarivanje uvida u genezu konflikta, kao i deskripcija sadašnjeg stanja kašmirskog sukoba. Korишћenjem metodološkog postupka pregleda literature, najpre je predstavljen istorijat kašmirskog konflikta, a potom su data neka teorijska objašnjenja nastanka i prirode ovog sukoba. U centralnom delu rada, fokus je stavljen na sadašnju dinamiku spora, nakon čega sledi prikaz nekih od opcionih rešenja konflikta, a potom i zaključna razmatranja.

Ključne reči: Kašmir, Džamu, Indija, Pakistan, konflikt, Južna Azija.

Uvod

U promišljanjima o indijsko-pakistanskim odnosima preovladava stav kako ove dve zemlje, tradicionalno, jedna drugu vide kao neprijateljske. Spor oko Kašmira, teritorijalno posmatrano, predstavlja kulminativnu tačku u

¹ Nevena Šekarić istraživač pripravnik, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, nevena.sekaric@diplomacy.bg.ac.rs. Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 179029), a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2018. godine.

zategnutim odnosima ove dve države koja naročito dobija na značaju kada se uzme u obzir činjenica da obe zemlje raspolažu nuklearnim arsenalom.²

Konflikt između Indije i Pakistana oko regija Kašmira i Džamu ima dugu istoriju, multifaktorsku prirodu i neizvestan završetak. Shodno tome, ovo pitanje predmet je tematizovanja mnogih autora i eksperata za međunarodne odnose i politiku, ali i donosilaca političkih odluka. Za Donalda Hellmana (*Donald C. Hellman*), kašmirski konflikt je gotovo izjednačen sa izraelsko-palestinskim sukobom i grčko-turskim sporom oko Kipra, posmatrano po parametrima trajanja konflikta i istrajnosti u nenalaženju racionalnog rešenja.³ Ričard Nikson (*Richard Nixon*) je, s druge strane, govorio kako bi sukob između muslimanskog Pakistana i hinduističke Indije mogao prerasti u prvi nuklearni rat na svetu i pored činjenice da nuklearne sile ne ratuju međusobno.⁴ S obzirom na upletenost velikog broja zainteresovanih strana i kompleksnu dinamiku spora oko ovog dela indijskog potkontinenta, ne začuđuje metaforička okarakterisanost Kašmira kao „dugogodišnje oštice u katalogu međunarodnih sporova“ koji veoma često služi kao zajednički imenitelj za šire probleme koji odlikuju odnose između Indije i Pakistana.⁵

Kako to navodi Musarat Dž. Čima (*Musarat Javed Cheema*), „za razliku od nekih drugih međudržavnih sukoba, uzroci kašmirskog spora nisu stvar neke strateške vrednosti niti domen velikog geopolitičkog značaja“.⁶ Drugim rečima, pretenzije obe države prema ovom prostoru tiču se ideje izgradnje države u južnoj Aziji – sekularne, sa indijskog, i muslimanske, sa pakistanskog stanovišta. Naime, dve države su, od sticanja nezavisnosti 1947. godine, u nekoliko navrata ratovale oko spornih teritorija. Ovi ratovi bili su obeleženi i dugim sporovima između Indije i Kašmira oko prava na samoopredeljenje, ali i Indije i verskih militantnih snaga za koje se smatra da vode džihad u cilju stvaranja teokratske države. Kašmirski pobunjenici (sa podrškom od strane Islamabada)⁷ i indijska vlada, dakle, jesu dve glavne strane postojećeg sukoba,

² Naročito je nuklearna proba 1998. godine u Indiji i Pakistanu zabrinula region i međunarodnu zajednicu o potencijalnom nuklearnom ratu između ove dve zemlje.

³ Donald C. Hellmann, *Southern Asia: the politics of poverty & peace*, Lexington Books, 1976, p. 1.

⁴ Richard Nixon, *Seize the moment: America's challenge in a one-superpower world*, Simon and Schuster, 1992, p. 21.

⁵ Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson & Pamela R. Aall (eds), *Grasping the nettle: Analyzing cases of intractable conflict*, US Institute of Peace Press, 2005, p. 295.

⁶ Musarat Javed Cheema, „Pakistan-India Conflict with Special Reference to Kashmir“, *South Asian Studies*, vol. 30, no. 1, 2015, p. 46.

⁷ „Kašmirski pobunjenici“ zajednički je imenitelj za nekoliko militantnih grupa, poput JKFL (*Jammu and Kashmir Liberation Front* – Oslobođilački front Džamua i Kašmira), Hizb-ul-Mujahideen (*Party of Holy Warriors* – Partija svetih ratnika), Pasdaran-e-Inquilab-e-Islami (*Guardians of the Islamic Revolution* – Čuvari islamske revolucije), Harkat-ul-Ansar (*Helper*

mada je ovaj spor najuže povezan sa stanjem u sveukupnim indijsko-pakistanskim odnosima.

Istorijat indijsko-pakistanskog konflikta

Prema studiji *Dugotrajni teritorijalni sporovi: strategije pregovaranja, prinudne diplomatičke rešavanje problema* (*Enduring Territorial Disputes: Strategies of bargaining, coercive diplomacy, and settlement*), objavljenoj 2011. godine, u svetu je trenutno oko 70 teritorijalnih sporova u kojima učestvuje oko 40% svih država sveta. Najveći broj tih sporova jeste na azijskom kontinentu (29 sporova), sa 27 država u sporu. Jedan od najznačajnijih u tom smislu jeste spor između Indije i Pakistana oko teritorija u Kašmiru (država Džamu i Kašmir), koji autorka studije svrstava u kategoriju sporova oko naseljenih teritorija.⁸

Istoriski posmatrano, problemi u kašmirskoj regiji datiraju iz vremena britanskog kolonijalnog perioda. Naime, postoje tumačenja kako je britanska politika na indijskom potkontinentu čak podsticala sukobe između različitih plemenskih, religijskih (islam, hinduizam i budizam) i etničkih grupa kako bi se sprecilo njihovo ujedinjavanje i oslobođanje od britanske vlasti (princip *zavadi pa vladaj*).⁹ Deleći slično stanovište, Aktar (*Nasreen Akhtar*) ističe kako su duboko ukorenjen rivalitet između dve religijske zajednice i personalne karakteristike vladara s obe strane granice glavni koren ovog sukoba.¹⁰ Kašmirska regija je na mnogo načina predstavljala izvor nestabilnosti koja će se pokazati dugoročnom u narednom periodu – stecište etničkih, verskih i teritorijalnih konflikata, ireditizma, hipernacionalizma i ekonomskih reformi i turbulencija koje su dovele do produženog međudržavnog i unutarograničnog sukoba.¹¹ Navedene karakteristike udružene sa krizama unutarpolitičke vlasti u obe države, separatističkim tendencijama, fundamentalizmom i unutarograničnom migracijom dodatno su produbile postojeće sukobe.

⁸ Movement – Pokret za pomoć), Jaish-e-Mohammed (*Army of Mohammed* – Vojska Muhamedova) i Lashkar-e-Toiba (*Army of the Righteous* – Vojska pravednika).

⁹ Osim pomenute kategorije, Krista Vigand u svojoj studiji prepoznaje još dve vrste teritorijalnih sporova – sporove oko nenaseljenih ostrva i sporne granice (Krista Eileen Wiegand, *Enduring territorial disputes: Strategies of bargaining, coercive diplomacy, and settlement*, University of Georgia Press, 2011, p. 6).

¹⁰ Anand Mohan, „The historical roots of the Kashmir conflict“, *Studies in Conflict & Terrorism*, vol. 15, no. 4, 1992, pp. 283-308.

¹¹ Nasreen Akthar, „A response to „the Kashmir conflict““, *International Journal on World Peace*, vol. 27, no. 1, 2010, pp. 45-53.

¹¹ Sumit Ganguly & Kanti Bajpai, „India and the Crisis in Kashmir“, *Asian Survey*, vol. 34, no. 5, 1994, pp. 401-416.

Pad Britanskog indijskog carstva 1947. godine rezultirao je nastankom dve nezavisne države na tom prostoru – Indije i Pakistana. Od vremena sticanja nezavisnosti ove dve države, grubo rečeno, ratovale su četiri puta: prvi put u periodu 1947–1948, vrlo brzo nakon sticanja nezavisnosti, konflikt je eskalirao oko teritorija Džamu i Kašmira, drugi put 1965. godine oko istih teritorija, 1971. godine kada je, kao rezultat civilnog rata, istočni Pakistan pripojen Bangladešu kao državi u nastajanju, i 1999. godine kada su u središtu konflikta bile kašmirske planine.¹²

Konkretno, indijsko-pakistanski spor oko teritorije Kašmir i Džamu teritorije¹³ pronalazi korene u 1947. godini, odnosno, u podeli britanske Indije i stvaranju nezavisnih država Indije i Pakistana. Tom prilikom, teritorije sa većinskim muslimanskim stanovništvom trebalo je da pripadnu Pakistanu, dok je teritorije naseljene hindu stanovništvom trebalo pripojiti Indiji. Ponašanje kašmirskog maharadže prema muslimanskom življu 1947. godine rezultovalo je napadom pakistanskih plemena na Kašmir, u cilju pomoći svom (muslimanskom) narodu iz Kašmira i straha da bi maharadža mogao ovu oblast pripojiti Indiji.¹⁴ Kašmirski muslimani su tada, uz pomoć pakistanskih plemena, proglašili oslobođilački rat protiv indijskog maharadže. Ovakva situacija ujedno je označila i početak prvog kašmirskog rata.¹⁵

Prvi rat između dve novonastale, postkolonijalne države oko kašmirske oblasti (prvi kašmirski rat) dogodio se oktobra 1947. godine, a završen je podelom sporne teritorije 1949. godine, odnosno, njenim razgraničenjem između Indije i Pakistana. Tom prilikom, između njih je uspostavljena provizorna granica, odnosno kontrolna linija koja ni do danas nije obostrano

¹² Sumit Ganguly, *Conflict unending: India-Pakistan tensions since 1947*, Columbia University Press, 2002, p. 1.

¹³ Država Džamu i Kašmir bila je jedna od 562 kneževske države britanske Indije; naseljavalo ju je većinski muslimansko stanovništvo, a na njenom čelu je bio indijski maharadža koji je ubrzo sklopio ugovor o mirovanju sa Pakistanom i otpočeo sa nasiljem prema muslimanskom stanovništvu. Takva situacija za rezultat je imala reakciju muslimanskog stanovništva. Više o ovome u: Musarat Javed Cheema, „Pakistan-India Conflict with Special Reference to Kashmir“, op. cit., pp. 45-69.

¹⁴ Naime, u vreme podele kašmirsku oblast naseljavalo je većinsko muslimansko stanovništvo (77%), 20% stanovništva je činila hindu populacija, a preostalih 3% populacija budista i Sika. Kašmirski maharadža, Hari Sing (*Hari Singh*), trebalo je da kašmirsku oblast pripoji Pakistanu nakon završetka britanske kolonijalne vladavine, što je odbio da učini nastojeći da Kašmir učini nezavisnom državom. Više o ovome u: Adekoye Abimbola Raquel, *The Impact of the Kashmir Conflict on Indo-Pakistani Relations and Its Security Implications for the South Asian Region*, Diss. University of KwaZulu-Natal, Durban, 2014, pp. 1-144.

¹⁵ Zabrinut razvojem događaja koji su za cilj imali uspostavljanje slobodne države Kašmir, maharadža je pomoći potražio u Indiji koja je istu obezbeđila u zamenu za pripajanje Kašmira indijskoj državi. Po potpisivanju Ugovora o pristupanju Kašmira Indiji 26. oktobra 1947. godine, Indija je uputila svoje snage protiv pakistanske pobune, čime je formalno otpočeo prvi indijsko-pakistanski oružani sukob (*Ibid.*, p. 9).

prihvaćena. Ovaj rat ostaće upamćen i po neuspelom pokušaju UN da organizuje referendum na kome će se Kašmirci izjasniti o svojoj budućnosti.¹⁶ Međutim, po završetku prvog rata, Kašmirci su nastavili da se ponašaju kao jedan narod. Dok muslimanski Kašmirci predstavljaju većinu sa obe strane linije podele, u indijskom delu Kašmira predominantno je stanovništvo hinduističke i budističke veroispovesti. Teritorijalno posmatrano, Indija poseduje najveći deo kašmirske oblasti, uključujući i tzv. Kašmirsku dolinu (*the Vale of Kashmir*). Ovakva teritorijalna, verska i etnička podela dovela je do iredentističkih tendencija sa obe strane granične linije. Međutim, situaciju dodatno komplikuju težnje određenog dela kašmirskog stanovništva materializovane u vidu nastojanja za sticanjem potpune nezavisnosti, i od Indije i od Pakistana.

Drugi indijsko-pakistanski rat odigrao se 1965. godine. Na pakistansku provokaciju u indijskom delu Kašmira Indija je vojno odreagovala i prodrala u Pakistan što je rezultiralo okončanjem sedamnaestodnevnog rata. Treći rat između Indije i Pakistana 1971. godine bio je specifičan po tome što je ujedno predstavljao rat za nezavisnost Bangladeša (ranije Istočnog Pakistana) i jedini sukob između ove dve zemlje izvan kašmirske regije.¹⁷ Poslednji zvanični sukob između Indije i Pakistana bio je Kargilski rat 1999. godine koji je otpočeo zauzimanjem dela indijske teritorije od strane Pakistana. U ovom ratu indijske vojne snage su, kao i u prethodnim sukobima, odnele pobedu.

Neka (teorijska) objašnjenja Kašmirskog konflikta

Govoreći u terminima realističkih teorija međunarodnih odnosa, međunarodni sistem je anarhičan budući da ga tvore države koje se nalaze u neprestanoj borbi za moć. Glavnu trajektoriju te borbe predstavljaju nacionalni interesi u okviru kojih bezbednost predstavlja glavni cilj. Za (neo)realiste, države su orijentisane prema sebi, a u uslovima anarhičnog međunarodnog sistema i logici samopomoći (*self-help*), uvek će, kao racionalni akteri, pre odabratи maksimizaciju sopstvene bezbednosti nego kooperativno ponašanje. Govoreći u terminima (neo)realističkih teorija, Indija i Pakistan tako preduzimaju određene mere u cilju jačanja i realizacije svojih nacionalnih interesa i bezbednosti. Tako Rakel (*Adekoye Abimbola Raquel*) navodi jačanje vojne moći koja rezultira trkom u naoružanju u regionu, uspostavljanje saveza u vidu strateških partnerstava sa globalnim silama i podrške pobunama u Indiji, i obrnuto kao ključne mehanizme koji imaju za cilj maksimizaciju

¹⁶ Tariq Ahsan, *History of the India-Pakistan Conflict*, Le Journal Des Alternatives, 2004, Internet, http://journal.alternatives.ca/IMG/article_PDF/History-of-the-India-Pakistan-Conflict_a1051.pdf, 11/07/2018, p. 2.

¹⁷ Rat za nezavisnost Bangladeša, odnosno, treći indijsko-pakistanski rat, okončan je tzv. Sporazumom iz Simle 1971. godine.

nacionalnih interesa obe zemlje.¹⁸ Drugim rečima, (neo)realistička stanovišta objašnjavaju, na primer, zašto su i Indija i Pakistan skloni trci u naoružavanju, odnosno, stvaranju strateških partnerstava sa SAD (Indija) i Kinom (Pakistan). S druge strane, ideje liberalnih teoretičara u vezi su sa postojanjem međunarodnih zakona i propisa koji regulišu ponašanje država u međunarodnim odnosima. Za (neo)liberale, saradnja između država jeste ključni koncept. Oni ne poriču anarhičnu prirodu međunarodnih odnosa, ali smatraju kako realisti potcenjuju potencijale kojima raspolažu međunarodne institucije u kontekstu kooperativnog ponašanja. Drugim rečima, institucije su te koje omogućavaju međunarodnu saradnju, ublažavajući efekte anarhičnog međunarodnog sistema. Pritom, takva saradnja se najviše realizuje u onim oblastima u kojima države imaju zajedničke interese. U kontekstu indijsko-pakistanskih odnosa, eklatantan primer takve saradnje jeste Sporazum o reci Ind (*Indus Waters Treaty*), ekonomski projekat iz 1960. godine između Indije i Pakistana kojim su obe države opredeljene da sarađuju usled postojanja zajedničkih interesa unutar ovog rečnog sistema. Na temeljima (neo)liberalnih teorija, ovakav vid saradnje mogao bi rezultirati prelivanjem (*spill-over*) saradnje i na druge oblasti i tako poboljšati odnose između Indije i Pakistana.¹⁹

Dajući kašmirskom konfliktu karakter primarno teritorijalnog spora, Rajt (*Thorin Wright*) koristi teoriju demokratskog mira (njenu dijadičnu varijantu) u cilju objašnjenja indijsko-pakistanskog spora oko ove regije. Naime, autor polazi od pretpostavke da teritorijalni sporovi između demokratskih i autokratskih država najverovatnije eskaliraju u oružane sukobe, što je u skladu sa opštim stavom da bi različitost država u političkom smislu mogla biti povezana sa većom sklonosti ka konfliktima.²⁰ Stoga su oružani sukobi najverovatniji između dijada koje odlikuju različiti politički režimi (konkretno, Indije i Pakistana), dok su brojni militarizovani sporovi takođe jedna od karakteristika odnosa između takvih dijada.

¹⁸ Adekoye Abimbola Raquel, *The Impact of the Kashmir Conflict on Indo-Pakistani Relations and Its Security Implications for the South Asian Region*, op.cit., p. 1. Anit Mukerdži (Anit Mukherjee) pak dodaje i Avganistan kao treću zemlju koja služi za ostvarivanje političkih, bezbednosnih i ekonomskih nacionalnih interesa van sopstvenih teritorija bilo Indije, bilo Pakistana (Anit Mukherjee, „A brand new day or back to the future? The dynamics of India-Pakistan relations”, *India Review*, vol. 8, no. 4, 2009, p. 429).

¹⁹ Međutim, Kilibarda, Mladenović i Ajzenhamer pominju tzv. „trku za resursima” kao dodatni faktor koji otežava ionako komplikovane odnose Indije i Pakistana. Naime, glavni „kamen spoticanja” predstavlja upravo reka Ind i tendencije Indije da izgradnjom hidrocentralne na svojoj teritoriji ugrozi poljoprivredu svog nizvodnog suseda kome pripada 80% ovog rečnog sistema. Više o ovome u: Zoran Kilibarda, Miroslav Mladenović & Vladimir Ajzenhamer, *Geopolitičke perspektive savremenog sveta*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2014, str. 231.

²⁰ Thorin Wright, *The internal politics of external threat*, Diss. University of Illinois at Urbana-Champaign, 2012, p. 54.

Pozivajući se na geopolitičke koncepte, autori Kilibarda, Mladenović i Ajzenhamer ističu kako „slučaj Kašmira podseća da je verovatnoća nastajanja spora usled nepoklapanja etničkih i religioznih granica sa političkim (granicama), utoliko veća ukoliko se „pravo“ na pomeranje državnih granica prema etničkim ili religioznim može da „pojača“ pozivanjem na istorijsko pravo“.²¹ Subrata Mitra (*Subrata Mitra*) pak na temeljima konstruktivizma ispituje namere i percepcije dve zemlje o „onoj drugoj“ koristeći podatke o javnom mnjenju i istorijske događaje koji su obeležili bilateralne odnose između Indije i Pakistana. Ova autorka osnovne uzroke neokončanja kašmirskog konflikta pronalazi u neravnoteži moći – tzv. „nepouzdanoj jednačini moći“ između civilnog i vojnog rukovodstva u Pakistanu, ali i institucionalno slaboj demokratiji kao glavnoj prepreci za postizanje mira u južnoazijskom regionu.²²

Kako to navode autori Ganguli i Bajpai (*Sumit Ganguly & Kanti Bajpai*), za Indiju i Pakistan, konflikt oko Kašmira stvar je nacionalističkih vizija i izgradnje država, pre negoli takmičenje za strateško zemljiste i resurse koje ono posede.²³ Drugim rečima, za Indiju Kašmir predstavlja simbol „sekularnog nacionalizma i izgradnje države“, kao i mogućnost muslimanskog dela življa da prosperira u zemlji sa većinskim hindu stanovništvom. S druge strane, za Pakistan Kašmir je simbol „neodrživosti sekularnog nacionalizma u regionu“, što reflektuje potrebu za stvaranjem muslimanske domovine u severozapadnom delu indijskog potkontinenta.²⁴ Slično stanovište odlikuje i autora Baruu (*Indraneel Baruah*) koji ističe kako je glavni razlog interesovanja Islamabada za ovaj deo indijskog potkontinenta, zapravo, pitanje identiteta i nacionalizma, odnosno, da Kašmir predstavlja simbol indijske sekularnosti, a ne samo teritorijalno pitanje.²⁵ Međutim, postoje i oni autori koji ovom pitanju pridaju značajan religijski, ekonomski i geopolitički značaj.²⁶ Različitosti u percepciji pripadnosti kašmirske teritorije

²¹ Zoran Kilibarda, Miroslav Mladenović & Vladimir Ajzenhamer, *Geopolitičke perspektive savremenog sveta*, op. cit., str. 146.

²² Subrata K. Mitra, „War and Peace in South Asia: a revisionist view of India-Pakistan relations“, *Contemporary South Asia*, vol. 10, no. 3, 2001, pp. 361-379.

²³ Sumit Ganguly & Kanti Bajpai, „India and the Crisis in Kashmir“, op. cit., p. 402.

²⁴ Ibid.

²⁵ Indraneel Baruah, *An Analysis of South-Asia in light of Regional Integration: Investigation of the Kashmir Conflict and Prospects of International Mediation*, Universiteit Leiden, Leiden, 2016, p. 46.

²⁶ U prilog ovoj argumentaciji razmatra se indijsko i pakistansko viđenje značaja kašmirske regije, pa tako, za Indiju, Kašmir predstavlja oblast od religijskog (postojanje hindu bogomolja), ekonomskog (izvori reka koje otiču u Indiju) i etničkog (hindu i budističko stanovništvo kašmirskog prostora žele da budu deo Indije) (Adekoye Abimbola Raquel, *The Impact of the Kashmir Conflict on Indo-Pakistani Relations and Its Security Implications for the South Asian Region*, op. cit., p. 11), odnosno strateško-bezbednosnog značaja budući da predstavlja „strateško stecište“ komunikacionih pravaca ka Centralnoj Aziji na severu,

jednoj ili drugoj državi navode i drugi autori kao ključni endogeni uzrok problema. Tako, Rakel ističe kako Indija percepira Kašmir kao integralni deo indijske države zahvaljujući Ugovoru o prisajedinjenju (*Treaty of Accession*) iz 1947. godine, koji joj daje suverenost nad ovom teritorijom.²⁷ S druge strane, Pakistan negira bilo kakvo pravo Indije nad kašmirskom oblašću smatrujući maharadžine postupke u prošlosti prevarantskim.²⁸ Ovakve teritorijalne pretenzije, kao što se da primetiti, rezultirale su ratovima oko kašmirske oblasti u nekoliko navrata.

Ono što naročito komplikuje postojeću situaciju kada je reč o kašmirskom konfliktu jeste njegova višestruka priroda. Za ovakva promišljanja može se reći da se odlikuju integrativnim pristupom u pokušaju objašnjenja glavnih uzroka kašmirskog konflikta. Naime, kako to ističe Behera (*Navnita Chadha Behera*), ovaj konflikt, „s jedne strane, podrazumeva nacionalna i teritorijalna sporenja između Indije i Pakistana“, ali i skup „političkih zahteva različitih verskih, jezičkih, regionalnih i etničkih grupa koji se kreću od zahteva za afirmativnom diskriminacijom, preko zasebnog političkog statusa unutar države, pa sve do potpunog odvajanja“.²⁹ Kao što se može primetiti, Behera razlikuje tzv. konvencionalno razumevanje kašmirskog pitanja i ono koje se zasniva na njegovoj multifaktorskoj prirodi. Prema prvom shvatanju, koje naglašava teritorijalne i ideološke momente u sporenju između dve države, spor se isključivo zasniva na ideji da je Pakistan, kao „domovina muslimana sa potkontinenta“, nepotpun bez uključivanja dela kašmirske teritorije u svoj sastav, odnosno, da Indija svoje sekularne akreditive može ostvariti jedino pripajanjem Kašmira.³⁰ Drugo shvatanje ne insistira isključivo na bilateralnom karakteru kašmirskog pitanja, već akcenat stavlja na unutrašnji domen problema i način na koji on, posledično, deluje na njegovu spoljašnju formu. Dodatno, Vajš (*Varun Vaish*) ističe kako „u novijoj istoriji, konflicti počivaju na

Kini na istoku i Avganistanu na zapadu. S druge strane, Pakistan gaji teritorijalne pretenzije prema ovoj regiji iz sličnih, ekonomskih i geopolitičkih razloga, posmatrajući Kašmir kao „kapu koja nedostaje glavi Pakistana“ (Suranjan Das, *Kashmir and Sindh: Nation-building, ethnicity and regional politics in South Asia*, Anthem Press, 2001, pp. 34-57).

²⁷ Adekoye Abimbola Raquel, *The Impact of the Kashmir Conflict on Indo-Pakistani Relations and Its Security Implications for the South Asian Region*, op. cit., p. 10.

²⁸ Kao još jedan od argumenata koji ide u prilog pakistanskoj tezi o pravu nad Kašmirom navodi se i činjenica da indijski maharadža nije raspolagao legitimnim autoritetom za čin pripajanja Kašmira Indiji, budući da je njegovo stanovništvo izvršilo pobunu svrgavanjem maharadžine vlade, prisiljavajući ga da pobegne u Indiju (Nasreen Akthar, „A response to „the Kashmir conflict““, op. cit., pp. 46-47). Osim toga, određeni autori navode kriterijum verske većine i geografski kriterijum kao ključne elemente oko kojih se indijski maharadža oglušio kada je doneo odluku o prisajedinjenju Kašmira Indiji (Moeed Yusuf and Adil Najam, „Kashmir: ripe for resolution?“, *Third World Quarterly*, vol. 30, no. 8, 2009, p. 1503).

²⁹ Navnita Chadha Behera, „The Kashmir conflict: Multiple fault lines“, *Journal of Asian Security and International Affairs*, vol. 3, no. 1, 2016, p. 41.

³⁰ Ibid.

dvostrukoj raskrsnici „identiteta“, zasnovanog na religiji, kulturi, jeziku i distribuciji političke, ekonomске i društvene moći“.³¹ Drugim rečima, kašmirsko pitanje, osim što je opterećeno međudržavnim trivenjima i tako determinisan kao teritorijalni spor između dve države, poseduje i momenat društvenog pluraliteta na svom unutrašnjem planu, što otežava rešavanje ovog problema.

Sadašnja dinamika konflikta

I pored konstantnih sporova u indijsko-pakistanskim odnosima, opterećenih brojnim, gorenavedenim političkim i bezbednosnim problemima, slika bi bila nepotpuna bez isticanja pokušaja za njihovim minimizovanjem, ili čak rešavanjem. U tom kontekstu, značajno je pomenuti tzv. Kompozitni dijalog (*Composite Dialogue process*) kao zajednički naziv za set mera kojima se imalo za cilj postizanje kompromisa oko ključnih spornih pitanja u indijsko-pakistanskim odnosima.³² Naime, „... od prekida vatre 2003. godine,³³ i Nju Delhi i Islamabad izrazili su želju za sprečavanjem eskalacije tenzija duž kontrolne linije, izražavajući bojazan da bi takva eskalacija mogla ugroziti već dosta kompleksan proces dijaloga između njih“³⁴ Međutim, od terorističkih napada u Indiji 2008. godine (iza kojih, prema zvaničim izveštajima, stoe ekstremističke grupe sa sedištem u Islamabadu) pa do danas, zabeležen je veliki broj kršenja postignutog sporazuma – od izgradnje dodatnih bunkera duž kontrolne linije u indijskom delu Kašmira, preko učestalih otvaranja vatre u ovom delu provizorne granice u periodu 2012–2013. godine, do eskalacije povremenih konflikata od 2014. godine.³⁵ Veliki broj žrtava i konstantno

³¹ Vajš sukob oko teritorija u kašmirskoj oblasti posmatra kao primer negativnog kolonijalističkog nasledja udruženog sa ideološkim razlikama koje su ispratile podelu indijskog potkontinenta, sa naglašenim religijskim momentima dajući mu karakter „nerešene istorije“ između dve zemlje. Više o ovome u: Varun Vaish, „Negotiating the India-Pakistan conflict in relation to Kashmir“, *International Journal on World Peace*, 2011, pp. 53-55.

³² Kompozitni dijalog podrazumevao je osam tačaka od zajedničkog interesa oko kojih su se vodili pregovori: 1) mir i bezbednost, uključujući tu i mere za izgradnju poverenja (poput sporazuma o prekidu vatre iz 2003. godine), 2) Džamu i Kašmir, 3) Sjačen glečer, 4) reka Dželam, 5) estuar Sir Krik, 6) ekonomski i trgovinska saradnja, 7) terorizam i trgovina narkoticima, 8) promocija prijateljskih odnosa u različitim oblastima (Sajad Padder, „The composite dialogue between India and Pakistan: Structure, process and agency“, *Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics*, vol. 65, 2017, p. 2). Međutim, teroristički napadi u Mumbaju 2008. godine doveli su do suspenzije ovog dijaloga.

³³ Sporazum o prekidu vatre sklopljen je novembra 2003. godine, između tadašnjeg predsednika Pakistana, Pervez Mušarafa i indijskog premijera, Manmohan Singa, i bio je poštovan sve do 2008. godine, kada su zabeleženi teroristički napadi u Mumbaju.

³⁴ Deepal Jayasekera, *India-Pakistan relationship remains tense*, World Socialist Web Site, 19 January 2013, Internet, <https://www.wsws.org/en/articles/2013/01/19/inpk-j19.html>, 24/07/2018

³⁵ Julia Thompson, *The Dynamics of Violence along the Kashmir Divide, 2003-2015*, Stimson Center, 2015, Internet, <http://theasiadialogue.com/wp-content/uploads/2017/10/dynamics-violence-kashmir-divide.pdf>, 22/07/2018, p. 1.

miniranje izgradnje poverenja za ponovno pokretanje mirovnih pregovora između Indije i Pakistana dodatno ugrožavaju sve šanse za brzo i održivo rešenje kašmirskog pitanja.³⁶ Činjenica koja dodatno potvrđuje takvo stanje stvari jeste i prisustvo UN snaga na kontrolnoj liniji koje nadziru tu liniju.

U pokušaju da objasni dinamiku kašmirskog sukoba svojstvenu sadašnjem vremenu, Rakel govori o sledećim mehanizmima koje obe zemlje upošljavaju u cilju maksimizacije sopstvenih nacionalnih interesa, a koji često idu protiv regionalnog interesa i stabilnosti u Južnoj Aziji: trka u nuklearnom naoružanju, strateška partnerstva sa zemljama oponentima, podrške pobunjenicima, terorističkim i protivterorističkim akterima i strateško takmičenje nad Avganistanom.³⁷ Trka, kako u konvencionalnom, tako i u nuklearnom naoružanju, predstavlja posebno značajan faktor kada se ima u vidu neuralgičnost ovog dela indijskog potkontinenta. Naime, prema podacima baze podataka Stokholmskog instituta za istraživanje međunarodnog mira (SIPRI) o vojnim budžetima i izdacima država za vojsku i odbranu za 2017. godinu, Indija je imala vojni budžet u iznosu od skoro 64 milijarde USD, a Pakistan gotovo 6 puta manji – 10 milijardi USD.³⁸ Sa svojim vojnim izdacima Indija je, nakon SAD, Kine, Saudijske Arabije i Rusije, rangirana kao peta zemlja u svetu koja je u 2017. godini najviše trošila za potrebe svoje odbrane.³⁹ S druge strane, vojna (konvencionalna) prednost Indije u odnosu na Pakistan ne znači nužno i svaku drugu prednost. Naime, prema SIPRI godišnjem izveštaju za 2018. godinu, Pakistan poseduje veći broj nuklearnih bojevih glava (140–150, za razliku od Indije koja broji 130–140 bojevih glava).^{40, 41} Međutim,

³⁶ Poslednji incident zabeleženi su u junu i julu 2018. godine kada je ubijeno nekoliko pripadnika indijskih i pakistanskih graničnih snaga i militantnih grupa, kao i nekoliko civila (International Crisis Group, June 2018, Internet, <https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/june-2018#kashmir>, 02/08/2018; International Crisis Group, July 2018, Internet, https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/database?location%5B%5D=38&date_range=latest&from_month=01&from_year=2018&to_month=01&to_year=2018, 02/08/2018).

³⁷ Adekoye Abimbola Raquel, *The Impact of the Kashmir Conflict on Indo-Pakistani Relations and Its Security Implications for the South Asian Region*, op. cit., pp. 38–55.

³⁸ U odnosu na ukupne vojne budžete, Indija je u 2017. godini izdvajala 2,5% GDP-a, a Pakistan 3,5% GDP-a. (SIPRI, SIPRI Military Expenditure Database, 2017, Internet, <https://www.sipri.org/databases/milex>, 26/07/2018).

³⁹ Iain Marlow, *China tensions push India into world's top five defence spenders*, The Economic Times, 2 May 2018, Internet, <https://economictimes.indiatimes.com/china-tensions-push-india-into-worlds-top-five-defence-spenders/articleshow/63999628.cms, 24/07/2018>

⁴⁰ Rajat Pandit, *Pakistan ahead in nuclear warheads but India confident of its deterrence capability*, The Economic Times, 19 June 2018, Internet, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/pakistan-ahead-in-nuclear-warheads-but-india-confident-of-its-deterrence-capability/articleshow/64643788.cms, 24/07/2018>

⁴¹ Osim što u broju nuklearnih bojevih glava prednjači nad Indijom, Pakistan takođe poseduje veći broj nuklearnih bojevih glava i od Izraela i Severne Koreje (SIPRI, *Pakistan*

Indija je, na osnovu svoje konvencionalne i nuklearne opremljenosti, apsolutno sigurna u svoju strategiju odvraćanja i pored činjenice da Pakistan, za razliku od Indije, nije privržen doktrini o neizvođenju prvog nuklearnog udara. Naime, Indija je izjavila da će koristiti nuklearno oružje samo ako Pakistan to prvi učini; s druge strane, Pakistan je zapretio da će koristiti nuklearno oružje kao odgovor na konvencionalni napad Indije.⁴² Naravno, većina autora se slaže da je konvencionalni rat između ove dve zemlje verovatniji od nuklearnog, prvenstveno zbog posledica po sveukupnu bezbednost koje bi jedan nuklearni rat mogao prozvesti. U svakom slučaju, pitanje koje se ovde postavlja jeste – na koji način se ovakvi trendovi mogu odraziti na tradicionalni rivalitet dve države oko kašmirske regije? Izazov, kako za obe vlade, tako i sve one zainteresovane aktere koji promovišu uspostavljanje mira u južnoazijskom regionu, jeste način na koji se može upravljati krizom tamo gde se dve zemlje podjednako oslanjaju na konvencionalno i nuklearno (naročito Pakistan) oružje.

Neuralgično područje Južne Azije dodatno je opterećeno i prisustvom konkurentnih globalnih aktera koji pružaju podršku nekom od svojih strateških partnera – SAD, zapadnoevropske države i Rusija Indiji, a Kina Pakistanu.⁴³ Slično, među ključnim egzogenim faktorima koji u velikoj meri određuju dinamiku indijsko-pakistanskih odnosa u kontekstu kašmirskog sukoba, Barua prepoznaje bilateralne odnose Indije, odnosno Pakistana, sa Sjedinjenim Američkim Državama, Narodnom Republikom Kinom i Saudijskom Arabijom, kojima se zapravo može objasniti spoljašnji uticaj drugih subjekata na Nju Delhi i Islamabad.⁴⁴ Bilo da su ova strateška partnerstva ponikla iz odbrambenih, ekonomskih, kulturoloških, ili iz geopolitičkih razloga, zasigurno je da u značajnijoj meri utiču na dinamiku indijsko-pakistanskih odnosa.

Uključenost velikog broja aktera, poput pobunjenika, obaveštajnih struktura i militantnih grupa dodatno komplikuje situaciju na ovom delu indijskog potkontinenta. Osim toga, evidentno je i strukturalno i kulturološko nasilje kojem je, gotovo svakodnevno, izloženo kašmirsko stanovništvo, kao i porast islamskog i hinduističkog fundamentalizma na spornim teritorijama. Ilustracije radi, prema podacima Instituta za menadžment konfliktima (*Institute for Conflict Management*), ukupan broj smrtnih slučajeva od

has more nuclear warheads than India, The Economic Times, 14 July 2018, Internet, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/pakistan-has-more-nuclear-warheads-/than-india-sipri/articleshow/52728641.cms>, 24/07/2018).

⁴² Sumit Ganguly and R. Harrison Wagner, „India and Pakistan: Bargaining in the shadow of nuclear war“, *Journal of Strategic Studies*, vol. 27, no. 3, 2004, p. 483.

⁴³ Adekoye Abimbola Raquel, *The Impact of the Kashmir Conflict on Indo-Pakistani Relations and Its Security Implications for the South Asian Region*, op. cit., p. 39.

⁴⁴ Indraneel Baruah, *An Analysis of South-Asia in light of Regional Integration: Investigation of the Kashmir Conflict and Prospects of International Mediation*, op. cit., pp. 49-67.

terorističkih napada u periodu 1988–2018. godine iznosi 44.715.⁴⁵ Dodatno, Tompsonova u svom istraživanju navodi kako je kršenje sporazuma o prekidu vatre iz 2003. godine postalo učestalije krajem 2012. godine i da je inauguracija premijera Indije, Narendre Modija, maja 2014. godine i njegova politika zastrašivanja prema susednom Pakistanu dodatno produbila jaz i nepoverenje između dve države.⁴⁶

Pitanje kršenja ljudskih prava u kašmirskoj regiji zauzima posebno mesto među teoretičarima koji se bave ovom problematikom, ali i zvaničnim izveštajima Ujedinjenih nacija. Kontinuirano nasilje nad kašmirskim stanovništvom, naročito u indijskom delu Kašmira, centralna je teza autorke Sarkarije (*Mallika Kaur Sarkaria*). Ne poričući da na pakistanskom delu Kašmira postoje povrede ljudskih prava, ova autorka naglašava da se najveći broj hapšenja, silovanja, mučenja i drugih kršenja ljudskih prava od strane oružanih snaga, kao i neprocesuiranih otmica, ubistava i drugih krivičnih dela, događa upravo na indijskom delu sporne teritorije.⁴⁷ Slično, prema Izveštaju Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava, procenjuje se da je u periodu 2016–2018. godine ubijeno 130–145 civila od strane indijskih bezbednosnih snaga, kao i 16–20 civila od strane oružanih grupa, pri čemu se indijske vlasti naročito pozivaju na uzdržavanje od prekomerne upotrebe sile. U oceni stanja ljudskih prava u pakistanskom delu Kašmira, u Izveštaju se navodi kako su povrede ljudskih prava „različitog kalibra, odnosno, magnitude“ u odnosu na indijski deo sporne teritorije, pripisujući im strukturalnu prirodu u vidu ograničenja sloboda izražavanja i udruživanja.⁴⁸ Krepon (*Krepon*) korene etno-religijskog nasilja vidi u kombinaciji siromaštva i neravnoteže moći između različitih etno-religijskih grupa tokom duge istorije konflikta.⁴⁹ Tompsonova i drugi svoju tezu o eskalaciji povremenih konflikata duž kontrolne linije od kraja 2012. godine podupiru navođenjem brojnih incidenata poteklih od strane indijskih i pakistanskih snaga koji, na taj način, utiču na povećanje stope nasilja

⁴⁵ South Asia Terrorism Portal, *Fatalities in Terrorist Violence 1988 – 2018*, Internet, http://www.satp.org/satporgtp/countries/india/states/jandk/data_sheets/annual_casualties.htm, 02/08/2018.

⁴⁶ Tompsonova u svom radu koristi i tezu o tzv. „spojlerima“, podrazumevajući pod njima nedržavne aktere koji planski sprovode kršenja prekida vatre kako bi osujetili diplomatske inicijative između Indije i Pakistana, ili usporili trgovinu i razvoj normalnih bilateralnih odnosa između te dve države (Julia Thompson, *The Dynamics of Violence along the Kashmir Divide, 2003–2015*, op. cit., pp. 1-2).

⁴⁷ Mallika Kaur Sarkaria, „On trial: human rights in Kashmir“, *Kennedy School Review*, vol. 9, 2009, pp. 59-65.

⁴⁸ „Report on the Situation of Human Rights in Kashmir: Developments in the Indian State of Jammu and Kashmir from June 2016 to April 2018, and General Human Rights Concerns in Azad Jammu and Kashmir and Gilgit-Baltistan“, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 14 June 2018, pp. 4-5.

⁴⁹ Michael Krepon, *Nuclear Race on the Subcontinent*, The New York Times, 4 April 2013, Internet, <https://www.nytimes.com/2013/04/05/opinion/global/nuclear-race-on-the-subcontinent.html>, 26/07/2018.

i među samim stanovništvom Kašmira, ali i napore za diplomatskim rešenjima ovog dugogodišnjeg konflikta.⁵⁰

Osim vojnih parametara, odnosa sa velikim silama, izraženog nasilja i gotovo svakodnevnog kršenja ljudskih prava, značajna determinanta postojećeg konflikta između Nju Delhija i Islamabada skopčana je i sa stanjem datih društava. Naime, među najznačajnijim endogenim faktorima, koji u velikoj meri određuju dinamiku unutrašnjeg javnog mnjenja dve države i tako determinišu indijsko-pakistanske odnose u kontekstu kašmirskog sukoba i mogućnosti za njegovo (mirno) rešenje, Barua ističe političke elite, indeks ljudskog razvoja (*Human Development Index*), stopu pismenosti, odnosno obrazovanja stanovništva, javno mnjenje, procese socijalizacije i pitanja religije i identiteta. Primera radi, ovaj autor navodi kako je uobičajena situacija da vojni subjekti, lideri desničarskih partija i novinari u Indiji i Pakistanu podjednako promovišu antagonizam prema oponentu, što, u krajnjem, u značajnoj meri utiče na percepciju i kreiranje slike javnog mnjenja o neprijateljskoj zemlji.⁵¹ U kontekstu indeksa ljudskog razvoja, Barua ističe kako učestalo strukturalno i kulturološko nasilje u obe zemlje sprečava istinski prosperitet Indije i Pakistana, ali i da bi kooperacija u kontekstu ljudskog razvoja u Južnoj Aziji (sa ciljevima smanjenja siromaštva, jačanja pismenosti itd.) mogla imati uticaj prelivanja i na druge oblasti potencijalne saradnje između ove dve zemlje.⁵² Po pitanju obrazovanja stanovništva kao značajnog endogenog činioca, pozivajući se na podakte Instituta za statistiku UNESCO-a, autor ističe kako, zapravo, nabolazvaniji slojevi društva pokazuju i najveća zalaganja za proces integracije dve zemlje.⁵³ Prema pojedinim anketama, na koje se poziva, javno mnjenje za ovog autora predstavlja još jedan važan faktor u kontekstu indijsko-pakistanskih odnosa, prvenstveno kada se ima u vidu kako velika većina Indijaca, odnosno Pakistanaca, ima negativnu sliku o onom drugom, naročito

⁵⁰ Autorka navodi kako jedinstvena baza o tačnom broju incidenata ne postoji s obzirom da su zvanične izjave indijskih i pakistanskih vlasti kontradiktorne. Pozivajući se na zvanične izveštaje, primera radi, autorka ističe kako je u martu 2015. godine indijsko Ministarstvo odbrane izašlo sa podacima o ukupno 540 slučajeva otvaranja vatre duž kontrolne linije (44 slučaja tokom 2010. godine, 51 u 2011. godini, 93 tokom 2012, 199 slučajeva u 2013. godini i 153 slučaja u 2014. godini). S druge strane, podaci pakistanske vlade iz 2015. godine govore o zabeležena 24 slučaju otvaranja vatre tokom 2012. godine, 59 tokom 2013. i 243 slučaja tokom 2014. godine. Džina Institut iz Pakistana, koristeći se metodologijom prikupljanja podataka iz medijskih izvora, raspolaže sledećim podacima – 86 slučaja oružanih incidenata tokom 2011. godine, 230 slučaja tokom 2012, 414 slučaja u 2013. godini i 224 slučaja tokom 2014. godine (Julia Thompson, *The Dynamics of Violence along the Kashmir Divide, 2003–2015*, op. cit., pp. 2-3).

⁵¹ Indraneel Baruah, *An Analysis of South-Asia in light of Regional Integration: Investigation of the Kashmir Conflict and Prospects of International Mediation*, op. cit., pp. 50.

⁵² Ibid., p. 51.

⁵³ Ibid., p. 52.

nakon pojedinih događaja koji uglavnom aktuelizuju takvu predstavu (poput terorističkih napada u Mumbaju novembra 2008. godine).⁵⁴ Pod procesom socijalizacije, Barua podrazumeva proces jačanja osećanja „neprijateljskog drugog“ kroz edukativne programe, školske udžbenike, televizijske emisije i literaturu koja doprinosi takvom stanju.⁵⁵

Moguća rešenja konflikta

U pogledu mogućnosti za mirno rešavanje konflikta u akademskoj zajednici vlada konsenzus o tome da kašmirski spor predstavlja jedan od najtvrdokornijih savremenih kriznih žarišta. Nepoverenje u institucije, različiti tipovi režima i konstantne pobune karakteristike su koje dodatno otežavaju pokušaje posredovanja međunarodne zajednice i druge vidove njegove minimizacije. Nastavak graničnih sukoba, trka u nuklearnom naoružanju, ali i rizici koje sa sobom nosi prisustvo terorizma, pojačali su već duboko ukorenjenu tenziju na indijskom potkontinentu. Ove pojave dodatno utiču na pokušaje poboljšanja ekonomskih odnosa između Nju Delhija i Islamabada i, na taj način, poboljšanja sveopšte situacije na prostoru Južne Azije. Iako među autorima koji se bave ovom problematikom postoji veći konsenzus oko pitanja uzroka kašmirskog sukoba, negoli oko njegovog potencijalnog okončanja, u nastavku teksta biće skicirana neka od opcionih rešenja.

U kontekstu mogućeg rešenja konflikta, najpre je važno istaći kako kašmirski sukob danas ima status zamrznutog sukoba. Trapara i Jončić (*Vladimir Trapara i Miloš Jončić*) pod zamrznutim sukobima podrazumevaju unutrašnje ili međudržavne sukobe koji se odlikuju relativno stabilnim prekidom vatre bez trajnog političkog rešenja, u smislu da je raspored snaga na terenu proizveo faktičko stanje teritorijalnih promena kojima nedostaje pravno utemeljenje budući da ne postoji saglasnost volja relevantnih aktera o tome.⁵⁶ Autori svoju tezu dodatno razrađuju u smislu konkretnijeg određivanja elemenata zamrznutog sukoba. Naime, zamrznuti konflikt postoji samo ako mu je prethodio „vrući“ sukob budući da samo odsustvo trajnog političkog rešenja nije dovoljno; relativno stabilan prekid vatre znači da većih neprijateljstava koja su karakterisala „vrući“ sukob u dužem vremenskom periodu nema iako su sporadične čarke moguće.⁵⁷ Po pitanju Kašmira, sukob je u poslednjem (Kargilskom) ratu 1999. godine bio „odmrznut“ budući da je došlo do obnove „vrućeg“ sukoba, nakon čega je konflikt ponovo zamrznut,

⁵⁴ Ibid., pp. 53-54.

⁵⁵ Ibid., pp. 54-55.

⁵⁶ Vladimir Trapara i Miloš Jončić, „Put za rešavanje sukoba: uporedna analiza zamrznutih sukoba na prostoru OEBS“, *Međunarodni problemi*, vol. 64, br. 3, 2012, p. 277.

⁵⁷ Ibid.

uz permanentno prisustvo sporadičnih neprijateljstava.⁵⁸ Relevantni akteri u konkretnom slučaju jesu prvenstveno Indija i Pakistan, kao dve regionalne sile u Južnoj Aziji, ali i velike sile sa kojima ove dve zemlje imaju strateška partnerstva – Indija sa SAD, a Pakistan sa Kinom. U pogledu uticaja spoljašnjih relevantnih aktera na zamrznuti sukob, autori ističu kako se u takvoj situaciji „zamrznutost“ sukoba produžava unedogled jer jedan spoljni pritisak poništava drugi.⁵⁹ Tako, „zamrznutost“ sukoba se prolongira, bez vidljivog rešenja u doglednoj budućnosti.

Jusuf i Najam (*Moeed Yusuf & Adil Najam*), na primer, predlažu četiri moguća rešenja kašmirskog konflikta: prva opcija podrazumeva referendum na kome bi se lokalno stanovništvo izjasnilo o svojoj budućnosti, druga se odnosi na nezavisnost dela ili cele države, treća opcija podrazumeva autonomiju, a četvrta podelu.⁶⁰ Autori Mitra i Karkumaru (*Subrata Mitra & Radu Carciuamaru*), s druge strane, predlažu tzv. principijelno pregovaranje (*principled negotiation*) kao model za okončanje konflikta koji, u najkraćem, podrazumeva potrebu za odvajanjem ljudi od problema, fokusiranjem na interesu umesto na pregovaračke pozicije, osmišljavanjem više opcija koje garantuju obostranu dobit pre donošenja konačne odluke i insistiranjem na objektivnim kriterijumima u izboru opcija.⁶¹

O integrativnim efektima ekonomске saradnje u kontekstu međudržavnih sporova, a koji mogu rezultirati prelivanjem saradnje i na druge oblasti i tako doprineti minimizovanju postojećeg konflikta, postoji dosta radova. Globalizacijski procesi i trendovi rastuće ekonomске zavisnosti među državama jasno govore da je, u savremenim uslovima, ekonomski samodovoljnost gotovo nemoguća, što je, uostalom, i slučaj sa Indijom i Pakistanom. Tako Krepon, u neoliberalnom maniru, navodi: „Nuklearni arsenal izgrađen na veoma slabim ekonomskim temeljima inherentno je nestabilan, što je dovoljan razlog da Indija nastavi da razvija i ubrzava trgovinske i investicione odnose sa Pakistanom“.⁶² Otuda, za ovog autora, najbolji mehanizam za smanjenje nuklearnih opasnosti na indijskom potkontinentu jeste znatno povećanje prekogranične trgovine i, uopšte uzev, jačanje trgovinskih i ekonomskih odnosa između Indije i Pakistana. Međutim, pitanje koje se u tom smislu postavlja jeste da li u interesima ovih zemalja stoji intrinzična potreba za saradnjom u ekonomskim smislu, ili se

⁵⁸ Pored Kašmira, autori u ovu kategoriju zamrznutih sukoba svrstavaju i obnovu neprijateljstava u Gruziji 2008. godine (*Ibid.*).

⁵⁹ *Ibid.*, pp. 283-284.

⁶⁰ Moeed Yusuf and Adil Najam, „Kashmir: ripe for resolution?“, op. cit., p. 1518.

⁶¹ Subrata Mitra and Radu Carciuamaru, „Beyond the ‘Low-Level Equilibrium Trap’: Getting to a ‘Principled Negotiation’ of the Kashmir Conflict“, *Irish Studies in International Affairs*, vol. 26, 2015, pp. 15-38.

⁶² Michael Krepon, *Nuclear Race on the Subcontinent*, op. cit., 26/07/2018

ta saradnja realizuje u cilju maksimizacije sopstvenih interesa, koji se ne moraju nužno podudarati.

Za razliku od onih autora koji prednost u rešavanju kašmirskog spora daju bilateralnim odnosima Indije i Pakistana, nekolicina razmatra i prisustvo treće strane kao faktora koji može uticati na krajnji ishod konflikta. Tako, na primer, Indurti (*Rathnam Indurthy*) i Ragavan (*Srinath Raghavan*) u svojim radovima detaljnije elaboriraju zašto je uloga Sjedinjenih Američkih Država ključna za tako nešto.^{63,64} Barua, s druge strane, veliki značaj pridaje SAD, Kini i Saudijskoj Arabiji kao značajnim egzogenim činiocima koji trasiraju dinamiku indijsko-pakistanskih odnosa⁶⁵, dok se kao još jedna od mogućih opcija pominju i prisilne diplomatske mere preduzete od strane međunarodne zajednice (mada se delovanje Ujedinjenih nacija tokom prvobitne faze konflikta pokazalo neuspešnim). Međutim, intervencija treće strane ostaje upitna u onim slučajevima kada njeni interesi u kontekstu rešavanja konflikta ne konvergiraju sa interesima neke od sukobljenih strana. Čini se da jedino održivo rešenje podrazumeva sinergiju delovanja podjednako oba aktera (Indije i Pakistana) i celokupne međunarodne zajednice.

Zaključak

Kao što se može primetiti na osnovu prethodno iznetog, kašmirski sukob ne predstavlja isključivo teritorijalni spor između dve države; ovo pitanje je u velikoj meri opterećeno i istorijskom pozadinom, ekonomskom i geopolitičkom dimenzijom i pitanjima identiteta gde su religija i kulturološke razlike naročito istaknute. U radu je istaknuto nekoliko ključnih elemenata koji odlikuju kašmirski sukob, poput dugogodišnje istorije, trke u (konvencionalnom i nuklearnom) naoružanju, ekonomske saradnje između dve države, povrede ljudskih prava sa velikim brojem letalnih ishoda, a sve u cilju sagledavanja ovog dosta kompleksnog konflikta. Konflikt, nesumnjivo, predstavlja značajan problem ne samo sa aspekta regionalne i nacionalne, već i ljudske bezbednosti.

Zašto baš Kašmir od celokupne indijsko-pakistanske granice predstavlja tačku sporenja? – pitanje je na koje nije lako dati odgovor. Istoriski „čin prevare“, pluralitet društava na više nivoa, unutrašnje oružane pobune, pomoć militantnim grupama i secesionističke tendencije, postojanje dva

⁶³ Rathnam Indurthy, „The Turns and Shifts in the US Role in the Kashmir Conflict since 1947: Today's Propitious Times for a Facilitator to Resolve It“, *Asian Affairs: An American Review*, vol. 32, no. 1, 2005, pp. 31-56.

⁶⁴ Srinath Raghavan, „A coercive triangle: India, Pakistan, the United States, and the crisis of 2001–2002“, *Defence Studies*, vol. 9, no. 2, 2009, pp. 242-260.

⁶⁵ Indraneel Baruah, *An Analysis of South-Asia in light of Regional Integration: Investigation of the Kashmir Conflict and Prospects of International Mediation*, Universiteit Leiden, Leiden, 2016, pp. 1-145.

relevantna aktera koji predstavljaju regionalne sile i vezuju spornu oblast za sopstvene projekte izgradnje države koji poništavaju jedan drugog, političke elite koje teško pristaju na kompromise, samo su neki od elemenata koji donekle daju odgovor na postavljeno pitanje. Kao što se može primetiti na osnovu svega prethodno pomenutog, indijsko-pakistanski sukob „evoluirao“ je od čisto teritorijalnog spora do pitanja unutar koga su duboko isprepletani svi pomenuti elementi.

Osim što spor oko Kašmira predstavlja glavni uzrok neprijateljskih odnosa između Indije i Pakistana, i tako otežava adekvatne bilateralne odnose između ove dve zemlje, on je ujedno i jedna od najznačajnijih determinanti regionalne nestabilnosti u Južnoj Aziji. Tradicionalno neprijateljski odnosi između dve zemlje, ali i zainteresovanost i prisustvo velikih sila u severozapadnom delu indijskog potkontinenta, sa strateškim pretenzijama prema ovom prostoru, predstavljaju dodatni otežavajući faktor.

Rešavanje konflikta podrazumeva postojanje svesti obe sukobljene strane o potrebi uzajamnog razumevanja i intencija za postizanjem rešenja. Rešenje kašmirskog sukoba označilo bi prestanak dugogodišnjeg neprijateljstva između dve značajne regionalne sile, ali i put ka postizanju regionalne integracije i stabilnosti. Činjenica je da će, bez volje i konsenzusa o ključnim problemima između dve zemlje, nestabilnost u ovom delu Južne Azije ostati endemska karakteristika odnosa između Indije i Pakistana.

Bibliografija

- Ahsan, Tariq, *History of the India-Pakistan Conflict*, Le Journal Des Alternatives, 2004, Internet, http://journal.alternatives.ca/IMG/article_PDF/History-of-the-India-Pakistan-Conflict_a1051.pdf, 11/07/2018, pp. 1-6.
- Akthar, Nasreen, „A response to „the Kashmir conflict““, *International Journal on World Peace*, vol. 27, no. 1, 2010, pp. 45-53.
- Baruah, Indraneel, *An Analysis of South-Asia in light of Regional Integration: Investigation of the Kashmir Conflict and Prospects of International Mediation*, Universiteit Leiden, Leiden, 2016, pp. 1-145.
- Behera, Navnita Chadha, „The Kashmir conflict: Multiple fault lines“, *Journal of Asian Security and International Affairs*, vol. 3, no. 1, 2016, pp. 41-63.
- Cheema, Musarat Javed, „Pakistan-India Conflict with Special Reference to Kashmir“, *South Asian Studies*, vol. 30, no. 1, 2015, pp. 45-69.
- Das, Suranjan, *Kashmir and Sindh: Nation-building, ethnicity and regional politics in South Asia*, Anthem Press, 2001, pp. 1-199.
- Ganguly, Sumit and Bajpai, Kanti, „India and the Crisis in Kashmir“, *Asian Survey*, vol. 34, no. 5, 1994, pp. 401-416.

Ganguly, Sumit, and Wagner, R. Harrison, „India and Pakistan: Bargaining in the shadow of nuclear war”, *Journal of Strategic Studies*, vol. 27, no. 3, 2004, pp. 479-507.

Ganguly, Sumit, *Conflict unending: India-Pakistan tensions since 1947*, Columbia University Press, 2002, pp. 1-195.

Hellmann, Donald C., *Southern Asia: the politics of poverty & peace*, Lexington Books, Vol. 13, 1976, pp. 1-297.

Indurthy, Rathnam, „The Turns and Shifts in the US Role in the Kashmir Conflict since 1947: Today’s Propitious Times for a Facilitator to Resolve It”, *Asian Affairs: An American Review*, vol. 32, no. 1, 2005, pp. 31-56.

International Crisis Group, June 2018, Internet, <https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/june-2018#kashmir>; https://www.crisisgroup.org/crisis-watch/database?location%5B%5D=38&date_range=latest&from_month=01&from_year=2018&to_month=01&to_year=2018, 02/08/2018

International Crisis Group, July 2018, Internet, https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/database?location%5B%5D=38&date_range=latest&from_month=01&from_year=2018&to_month=01&to_year=2018, 02/08/2018

Jayasekera, Deepal, *India-Pakistan relationship remains tense*, World Socialist Web Site, 19 January 2013, Internet, <https://www.wsws.org/en/articles/2013/01/19/inpk-j19.html>, 24/07/2018

Kilibarda, Zoran, Mladenović, Miroslav & Ajzenhamer, Vladimir, *Geopolitičke perspektive savremenog sveta*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2014, str. 1-350.

Krepon, Michael, *Nuclear Race on the Subcontinent*, The New York Times, 4 April 2013, Internet, <https://www.nytimes.com/2013/04/05/opinion/global/nuclear-race-on-the-subcontinent.html>, 26/07/2018

Marlow, Iain, *China tensions push India into world's top five defence spenders*, The Economic Times, 2 May 2018, Internet, <https://economictimes.indiatimes.com/china-tensions-push-india-into-worlds-top-five-defence-spenders/articleshow/63999628.cms>, 24/07/2018

Mitra, Subrata K., „War and Peace in South Asia: a revisionist view of India-Pakistan relations”, *Contemporary South Asia*, vol. 10, no. 3, 2001, pp. 361-379.

Mitra, Subrata, and Carciumaru, Radu, „Beyond the ‘Low-Level Equilibrium Trap’: Getting to a ‘Principled Negotiation’ of the Kashmir Conflict”, *Irish Studies in International Affairs*, vol. 26, 2015, pp. 15-38.

Mohan, Anand, „The historical roots of the Kashmir conflict”, *Studies in Conflict & Terrorism*, vol. 15, no. 4, 1992, pp. 283-308.

Mukherjee, Anit, „A brand new day or back to the future? The dynamics of India-Pakistan relations”, *India Review*, vol. 8, no. 4, 2009, pp. 404-445.

- Nixon, Richard, *Seize the moment: America's challenge in a one-superpower world*, Simon and Schuster, 1992, pp. 1-166.
- Padder, Sajad, „The composite dialogue between India and Pakistan: Structure, process and agency“, *Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics*, vol. 65, 2017, pp. 1-23.
- Pandit, Rajat, *Pakistan ahead in nuclear warheads but India confident of its deterrence capability*, The Economic Times, 19 June 2018, Internet, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/pakistan-ahead-in-nuclear-warheads-but-india-confident-of-its-deterrence-capability/articleshow/64643788.cms>, 24/07/2018
- Raghavan, Srinath, „A coercive triangle: India, Pakistan, the United States, and the crisis of 2001–2002“, *Defence Studies*, vol. 9, no. 2, 2009, pp. 242-260.
- Raquel, Adekoye Abimbola, *The Impact of the Kashmir Conflict on Indo-Pakistani Relations and Its Security Implications for the South Asian Region*, Diss. University of KwaZulu-Natal, Durban, 2014, pp. 1-144.
- Report on the Situation of Human Rights in Kashmir: Developments in the Indian State of Jammu and Kashmir from June 2016 to April 2018, and General Human Rights Concerns in Azad Jammu and Kashmir and Gilgit-Baltistan, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 14 June 2018, pp. 1-49.
- Sarkaria, Mallika Kaur, „On trial: human rights in Kashmir“, *Kennedy School Review*, vol. 9, 2009, pp. 59-65.
- SIPRI, *Pakistan has more nuclear warheads than India*, The Economic Times, 14 July 2018, Internet, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/pakistan-has-more-nuclear-warheads-/than-india-sipri/article.show/52728641.cms>, 24/07/2018
- South Asia Terrorism Portal, *Fatalities in Terrorist Violence 1988–2018*, Internet, http://www.satp.org/satporgtp/countries/india/states/jandk/data_sheets/annual_casualties.htm, 02/08/2018
- Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI Military Expenditure Database, 2017, Internet, <https://www.sipri.org/databases/milex>, 26/07/2018
- Thompson, Julia, *The Dynamics of Violence along the Kashmir Divide, 2003-2015*, Stimson Center, 2015, Internet, <http://theasiadialogue.com/wp-content/uploads/2017/10/dynamics-violence-kashmir-divide.pdf>, 22/07/2018, pp. 1-11.
- Trapara, Vladimir i Jončić, Miloš, „Put za rešavanje sukoba: uporedna analiza zamrznutih sukoba na prostoru OEBS“, *Međunarodni problemi*, vol. 64, br. 3, 2012, p. 275-302.
- Vaish, Varun, „Negotiating the India-Pakistan conflict in relation to Kashmir“, *International Journal on World Peace*, 2011, pp. 53-80.

- Wiegand, Krista Eileen, *Enduring territorial disputes: Strategies of bargaining, coercive diplomacy, and settlement*, University of Georgia Press, 2011, pp. 1-376.
- Wright, Thorin, *The internal politics of external threat*, Diss. University of Illinois at Urbana-Champaign, 2012, pp. 1-158.
- Yusuf, Moeed and Najam, Adil, „Kashmir: ripe for resolution?”, *Third World Quarterly*, vol. 30, no. 8, 2009, pp. 1503-1528.

Nevena ŠEKARIĆ

THE KASHMIR CONFLICT AS A DETERMINANT OF INDIAN-PAKISTANI RELATIONS

ABSTRACT

Considering its long history, complex nature and significant consequences, the Kashmir conflict is the subject of many scientific articles and agency reports. The Kashmir conflict is a distinctive feature of the past, present and future of Indian-Pakistani relations, and also a significant factor of instability in South Asia. Therefore, the main goal of this paper is to gain insight into the genesis of the conflict, as well as to describe the current state of the Kashmir conflict. Firstly, using the methodological literature review procedure, the history of the Kashmir conflict is presented and then follow theoretical explanations of the origin and nature of this conflict. The central part of the paper focuses on the current dynamics of the dispute, followed by the presentation of some possible conflict solutions. Concluding remarks are given eventually.

Keywords: Kashmir, Jammu, India, Pakistan, conflict, South Asia.

UDK 321.011(529)
Biblid 0543-3657, 72 (2018)
God. LXIX, br. 1172, str. 104-118
izvorni naučni rad
Primljen: 20.9.2018.

Sanja STANKOVIĆ¹

Tajvan: *de facto* država, ili zaostavština Hladnog rata – između nezavisnosti i „jedne Kine“

SAŽETAK

U radu se analizira položaj Tajvana (Republike Kine) u istočnoazijskoj raspodeli moći, od hladnoratovskog „pionira demokratije“, koji je tek 1996. godine imao prve direktnе izbore i instrumenta zaprečavanja narastajuće moći NR Kine, do mogućeg sticanja statusa još jedne kineske provincije specijalnog položaja, nalik Hong Kongu i Makau. Takođe, rad se bavi hipotetičkim izgledima da se Tajpej izbori za samostalnost, sa ili bez direktnog sukoba dve najveće svetske ekonomije – NR Kine i SAD.

Ključne reči: suverenitet, NR Kina, Tajvan, odvraćanje/zaprečavanje, ravnoteža snaga, mirnoljubivi uspon, SAD.

Istorijski osvrt

Tajvan je ostrvo u istočnoj Aziji, 120 km udaljeno od kontinentalnog dela Narodne Republike Kine, koje na jugu od Filipina odvaja Luzonski prolaz, a na severu se graniči sa Rjukju ostrvima. Zbog povoljnog geografskog položaja, Tajvan je često bio na udaru osvajača. Tokom kolonijalnih osvajanja Francuska i Holandija su podelile ostrvo, dok Kinezi nisu u potpunosti istisnuli strano prisustvo.²

Prvi kinesko-japanski rat (1894–1895) zaključen je Sporazumom u Šimonosekiju 1895. godine, kojim je ostrvo pripalo japanskom carstvu.

¹ Sanja Stanković, diplomirani politikolog međunarodnih odnosa, Ministarstvo spoljnih poslova RS, stankovic89@yahoo.co.uk

² <https://en.wikipedia.org/wiki/Taiwan>, Internet, pristupljeno: 2.8.2018.

Pripajanje Tajvana se smatra japanskim prvim imperijalnim pohodom. U periodu od 1927. do 1950. godine, u Kini se vodio građanski rat između Kuomintanga, Kineske nacionalističke partije na čelu sa Čang Kaj Šekom i Komunističke partije Kine, koju je predvodio Mao Cedung. U toku Drugog svetskog rata, 1943. godine, doneta je Kairska deklaracija³, kojom se Formoza⁴ i ostala ostrva vraćaju pod suverenitet Republike Kine. Sukob dve strane je prekinut pred ofanzivom Japana, ali su međukineske borbe nastavljene 1946. godine.

Komunističke snage su napredovale u osvajanju teritorije i ubrzo kontrolisale kontinentalni deo Kine i ostrvo Hajnan, dok se Čang Kaj Šek sa svojim snagama povukao na Tajvan. Konačni obračun između komunista i nacionalista nije se dogodio jer je predsednik SAD Hari Truman, dok su se komunističke snage pripremale za invaziju na Tajvan, poslao brodove u Tajvanski prolaz da bi sprecio napade sa kopna. Uprkos zahtevu Mao Cedunga za određenim brojem pilota i aviona, podrška SSSR-a je izostala.⁵ Primirje između Komunističke partije i Kuomintanga nikad nije sklopljeno. Narodna Republika Kina je proglašena 1. oktobra 1949. godine, dok je Kuomintang tvrdio da predstavlja jedinu legitimnu kinesku vlast, u izgnanstvu. Kao takva, vlast sa Tajvana je predstavljala Kinu u Ujedinjenim nacijama do 1971. godine. Na predlog Albanije, usvojena je Rezolucija 2758 Generalne skupštine Organizacije Ujedinjenih nacija, kojom se iz OUN isključuje Republika Kina i priznaje Narodna Republika Kina, kao jedina vlast cele Kine.⁶

Ciljevi i instrumenti politike NR Kine prema Tajvanu

Politika zvaničnog Pekinga prema tajvanskom pitanju je konstantna, da je Tajvan sastavni deo NR Kine, ali su se njeni metodi menjali u skladu sa regionalnom konstelacijom snaga.

Posle povlačenja nacionalista na ostrvo, revolucionarni državni vrh nije odustajao od vojnog napada na Tajvan. Međutim, uključivanje snaga SAD u rešavanje tajvanskog pitanja spremilo je da se ono reši silom. Vojna intervencija revolucionarnih snaga bila je dugo vremena jedini razmatrani metod. Pri samom kraju Korejskog rata, kada je predsednik Ajzenhauer povukao brodove iz Tajvanskog prolaza, Mao Cedung je brzo iskoristio

³ Kairsku deklaraciju su potpisali Vinston Čerčil, Frenklin Ruzvelt i Čang Kaj Šek.

⁴ Tajvan je nekada bio poznat pod imenom Formoza, od portigalske reči (*Ilha*) *formosa* – prelepo (ostrvo).

⁵ Reconstructing the Cold War: The Early Years, 1945–1958, Ted Hopf, New York: Oxford University Press, 2012., str. 122.

⁶ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf>, Internet, pristupljeno: 5.8.2018.

odsustvo američke zaštite Tajvana i napao nacionalističke snage.⁷ Tako je, 1954. godine, otpočela Prva tajvanska kriza. Oružana ofanziva ubrzala je tajvansko približavanje SAD, pa su dve strane potpisale Zajednički odbrambeni sporazum 1955. godine.⁸ Uprkos formalnom vojnom savezu, koji je garantovao američku zaštitu Tajvana, Mao Cedung je napao Tajvan i 1958. godine, a Druga tajvanska kriza se smatra probnim balonom za ispitivanje funkcionisanja ranije sklopljenog bezbednosnog savezništva.

Do promene kineskog pristupa tajvanskom pitanju, kroz veću upotrebu meke moći, došlo je 80-ih godina dvadesetog veka. Naime, posle preuzimanja stolice u OUN, 1972. godine, Narodna Republika Kina je uspostavila diplomatske odnose sa SAD 1979. godine. U zajedničkom kominikeu istaknuto je da SAD priznaju jednu, nedeljivu Kinu, čiji je deo Tajvan, sa kojim mogu održavati kulturne, ekonomski i druge neformalne relacije.⁹ Takode, navedeno je da nijedna strana neće težiti uspostavljanju hegemonije, niti koristiti silu radi promene ravnoteže snaga u regionu. Prvi pokušaj sastajanja i mirnog rešavanja tajvanskog problema bilo je saopštenje Komunističke partije Kine „Poruka tajvanskim patriotama“¹⁰, početkom 1979. godine, u kome se navodi da se sa obe strane Tajvanskog prolaza vidi jedna - nepodeljena Kina, da je to zajednički osnov na kome treba graditi ujedinjenje kontinentalnog dela i ostrva, kao i da treba podsticati kretanja ljudi i ekonomsku razmenu. Dve godine kasnije, 1981. godine, predsedavajući Stalnog odbora Nacionalnog narodnog kongresa Je Čien Jing objavio je „Predlog od devet tačaka“ u kome se, pored već pomenutih predloga, Tajvanu nudi da ima status specijalne administrativne pokrajine, koja može da zadrži svoj političko-ekonomski model, čak i oružane snage. Od Kuomintanga se zauzvrat jedino traži ujedinjenje sa maticom.¹¹

Deng Sjaoping je imao svoje viđenje mirnog rešenja ovog pitanja. Smatrao je da do ujedinjenja matice i ostrva mora doći, jer je ono dužnost svih Kineza. Međutim, u ujedinjenoj Kini Tajvan ne može imati absolutnu autonomiju, jer to znači da postoje dve Kine. Dogovor bi usaglasile strane samostalno, bez posrednika, čije bi učešće negiralo nezavisnost NR Kine za koju se borila u ratu. Pre svega, Sjaoping se protivio američkom učešću, istakavši da se SAD nikada nisu zaista odrekle ideje „dve Kine“.¹²

⁷ Smatra se da je napad Mao Cedunga u stvari bio samoodbrambenog karaktera, tj. da su snage Kuomintanga prve napale kontinentalne predele Kine u nadi „oslobodenja“ zemlje od komunista.

⁸ Sporazumom je definisano da pod američku zaštitu potpadaju samo Tajvan i Penghu (Peskadori), dok Kvemoj i Matsu nisu obuhvaćeni.

⁹ https://photos.state.gov/libraries/ait-taiwan/171414/ait-pages/prc_e.pdf, Internet, pristupljeno: 3.8.2018.

¹⁰ <http://www.china.org.cn/english/7943.htm>, Internet, pristupljeno: 3.8.2018.

¹¹ China's Reunification Offensive and Taiwan's Policy Options, Herbert S. Yee, The World Today, Vol. 38, No. 1, January 1982, Royal Institute of International Affairs, str. 35.

¹² https://www.eapasi.com/uploads/5/5/8/6/55860615/deng_xiaoping_on_peaceful_reunification_of_chinese_mainland_and_taiwan.pdf, Internet, pristupljeno: 3.8.2018.

Ključni momenat u kinesko-tajvanskim odnosima je bio sastanak u Hong Kongu, kada su se komunističke vlasti i Kuomintang saglasile oko zajedničkog polazišta, tj. da postoji samo jedna Kina, koja obuhvata kontinentalni deo i Tajvan sa okolnim ostrvima¹³. Usvajanje jedinstvene osnove za dalje odnose poznato je kao „Konsenzus iz 1992. godine“.

Značajna novina zvaničnog Pekinga prema tajvanskom pitanju bio je plan predsednika NR Kine Đanga Cemina iz 1995. godine, u kome se, pored mirnih vidova saradnje, zvanično pojavljuje i mogućnost upotrebe sile, ukoliko se kapaciteti mirnih sredstava ujedinjenja potroše. Iste godine usledila je Treća tajvanska kriza, prouzrokovana zблиžavanjem Tajvana i SAD koje zvanični Peking ne toleriše; NR Kina je sprovedla vojne vežbe u Tajvanskom prolazu, blizu Tajpeja.¹⁴ Administracija predsednika Klintona poslala je dva nosača aviona u region, zbog čega je NR Kina bila primorana da trenutno odustane od dalje projekcije vojne moći prema Tajvanu.

Kada diplomatsko delovanje ne urodi plodom, sledeći korak je (ograničena) projekcija vojne moći. Navedenim metodima NR Kina je pribegavala u toku Hladnog rata, ali i posle njegovog završetka, naročito posle 2000. godine kada je njena vojna moć znatno porasla. Prvi put od uspostavljanja komunističke vlasti zvanični Peking je, 2004. godine, saopštio da je prioritet u odnosima sa Tajvanom spričavanje njegove *de jure* nezavisnosti. Prateći Ceminov predlog za ujedinjenje, predsednik NR Kine Hu Čintao je među svojim prvim aktima, od stupanja na funkciju, doneo Antisecesioni zakon 2005. godine, u kome se, takođe, NR Kina ne odriče prava na upotrebu sile protiv secesionista, kako bi zaštitila teritorijalni integritet, suverenitet Kine kao i živote građana Tajvana.¹⁵ Pojedini analitičari smatraju da je ovo pravno sredstvo u rešavanju tajvanskog pitanja prouzrokovano promenom vlasti na Tajvanu, kada je pobedio kandidat Demokratske napredne stranke,¹⁶ čime je prekinuta dugogodišnja vlast Kuomintanga.

¹³ Strane nisu saglasne koje je „jedna Kina“; za zvanični Peking to je NR Kina, a za zvanični Tajpej Repubika Kina.

¹⁴ Kriza je izbila kada je predsednik Tajvana Li Teng-hui posetio Univerzitet Kornel, SAD, na kome je diplomirao. Vlasti SAD su obaveštile zvanični Peking da mu neće biti odobrena viza. Ipak, godinu dana pre posete, SAD su takođe odbile da izdaju vizu Li Teng-huiu. Avion tajvanskog predsednika je morao prinudno da sleti na Honolulu, pri putu ka Južnoj Americi, a predsednik Tajvana je morao da prespava u avionu. Senat SAD je smatrao da sva ova dešavanja previše štete američko-tajvanskim odnosima, te mu je viza odobrena za gostovanje na Univerzitetu.

¹⁵ Član 8 Antiseccionali zakon, 2005, <http://www.china-embassy.org/eng/zt/99999999/t187406.htm>, Internet, pristupljeno: 3.8.2018.

¹⁶ Linija razdvajanja između vodećih tajvanskih partija je što Demokratska napredna strana, za razliku od Kuomintanga, odbacuje „Konsenzus iz 1992. godine“, ističući potrebu za „dve Kine“ kao jedinim odrazom realnosti u istočnoj Aziji.

Aktuelnog predsednika NR Kine, Si Činpinga, analitičari smatraju vrsnim poznavaocem događanja na i oko Tajvana, jer je bio je sekretar KP u tri pokrajine (Fudžijan, Žeđang i Šangaj) koje imaju značajne ekonomske veze sa ostrvom. Pored toga što nastavlja politike svojih prethodnika, Si Činping smatra da je potrebno raditi na razvoju međusobnog poverenja sa obe strane Tajvanskog prolaza i ističe da NR Kina ima strpljenja i samopouzdanja kada je ujedinjenje u pitanju. Dodatno, predsednik Si Činping smatra da će se daljim razvijanjem već solidnih ekonomskih odnosa, njihov pozitivan karakter preliti i na političke relacije. Takođe, on ponovo uvodi krilaticu „jedna država, dva sistema“, koja se posle usvajanja Antisecesionog zakona nije pojavljivala u obraćanjima zvaničnika.

U periodima kada Tajvan vodi politiku koja odstupa od principa „jedne Kine“, Peking je usmeren ka daljoj diplomatskoj izolaciji Tajvana. Za vreme mandata aktuelnog predsednika Tajvana Cai Ing-vej, koja dolazi iz redova Demokratske napredne stranke i zalaže se za samostalnost negirajući princip „jedne Kine“, tajvansko priznanje su povukli: El Salvador, Kostarika, Malavi, Gambija, Sao Tome i Principe, Panama i Dominikanska Republika. Kao nezavisnu, suverenu državu Tajvan priznaje osamnaest država, uglavnom južnoameričkih i država Okeanije. Nijedna država iz okruženja ne priznaje Tajvan, a iz Evrope ga jedino priznaje Vatikan.

Politika SAD prema Tajvanu

Pored podele na Korejskom poluostrvu, Tajvan se smatra još jednim ostatkom Hladnog rata, koga „u životu održava“ zvanični Vašington svojom dvosmislenom politikom. Od kraja Drugog svetskog rata i ubrzo početkom Hladnog rata, Tajvan je viđen kao idealni instrument kojim se utiče na komunističku Kinu.

Još od povlačenja Kuomintanga na ostrvo, SAD su se postavile kao zaštitnik Republike Kine, a na multilateralnom polju su se borile da NR Kina, koja je posle pobeđe u Kineskom građanskom ratu tvrdila da je jedina legalna vlast Kine, ne dobije status članice OUN, a time i stolicu stalne članice u Savetu bezbednosti (nisu žezele da se stvari komunistički blok u ovom organu OUN). Pokušaji saveznica NR Kine da se izbace predstavnici vlasti Čang Kaj Šeka iz OUN svaki put su bili blokirani lobiranjem SAD, koje bi sakupile dovoljno glasova da spreče donošenje takve rezolucije. Takođe, SAD su predložile Rezoluciju kojom bi se dozvolilo članstvo NR Kine, ali se ne bi izbacila Republika Kina. Savet bezbednosti bi glasanjem utvrdio koja Kina je stalna članica tog organa. U samoj OUN došlo je do osetnih promena, kao što su članstvo novooslobođenih bivših kolonija i podrška zapadnih država inkluzivnom principu (npr. stav Francuske da komunistička Kina ne može biti izostavljena iz sistema UN). Tako je dvotrećinska većina u Generalnoj skupštini UN usvojila Rezoluciju 2758, kojom je priznato članstvo NR Kine, a povučeno

članstvo predstavnika Republike Kine. Tako je Vlada NR Kine postala jedini legitimni predstavnik Kine u OUN.¹⁷

Na bilateralnoj osnovi, zvanični Vašington bio je podeljen između diplomatske izolacije zvaničnog Pekinga i njegovog priznanja. Američka administracija smatrala je da bi, ukoliko dođe do američkog priznanja komunističke Kine, usledila podela između zvaničnog Pekinga i Moskve, a ovaj razdor bi sprečio širenje komunizma u Aziji. Ovakav razvoj događaja mogao bi da se okarakteriše kao „istinska politička pobeda Zapada“.¹⁸ Ipak, preovladala je izolacionistička struja zbog otvorenog kineskog neprijateljstva prema SAD (države su bile na suprotnim stranama u Korejskom ratu) i pretnji opstanku Tajvana, a zvanični Vašington je isticao da je „članstvo u OUN omogućeno samo miroljubivim državama, što NR Kina nije“.¹⁹ Prvi nezvanični susreti kineskih i američkih diplomata dogodili su se za vreme Prve tajvanske krize u Ženevi i Varšavi, gde je razmatrana repatrijacija građana obe zemlje.

Strategija SAD je podrazumevala da članstvo NR Kine u OUN bude ustupak komunistima, koji moraju ispuniti određene zahteve SAD.

Predsednik SAD Ričard Nikson zalagao se da „obe Kine“ budu predstavljene u OUN, jer bi se time održao *status quo*. Dodatni argument za to bio je da izopštenjem NR Kine iz sistema UN petina svetske populacije ne bi bila predstavljena u ovoj organizaciji. Plan po kome azijski saveznici SAD treba da preuzmu veću ulogu u svojim odbrambenim politikama doneo je nesigurnost Tajvanu. U seriji pregovora na ambasadorkom nivou, vođenih u Ženevi u periodu 1955–1970, kineske diplomatice su vršile pritisak na američke kolege da ozvaniče principe kinesko-američkih odnosa, u kojima je ključno mesto zauzimalo tajvansko pitanje.

Svaka opcija za dalje otezanje SAD da uspostave diplomatske odnose sa NR Kinom propala je članstvom NR Kine u OUN. Džordž H. V. Buš (stariji), koji je bio šef Kancelarije za vezu u NR Kini, *de facto* ambasador u nepriznatoj državi (1974–1976), ocenio je da su američko delovanje u OUN i istovremeni boravak Kisindžera u Pekingu, označili „smrtnu kaznu za Tajvan“.²⁰

Kineski premijer Džou Enlaj je pozvao u zvaničnu posetu predsednika SAD Ričarda Niksona 1972. godine, a pre tog susreta NR Kina je SAD-u postavila tri uslova:

¹⁷ Od uspostavljanja članstva NR Kine u OUN, Tajvan je pokušao na različite načine da se uključi u rad organizacije, da bi 2007. godine podneo zvanični zahtev za članstvo koji je odbila Kancelarija za pravne poslove UN. Pozivajući se na Rezoluciju 2758, predlog nije ni došao na razmatranje na sednici SB OUN. Generalni sekretar OUN Ban Ki-Mun naveo je da, u skladu sa Rezolucijom 2758, Tajvan predstavlja pokrajinu u Kini.

¹⁸ The United States and Future Policy options in the Taiwan Strait: Driving Forces and Implications for U.S. Security Interest, Mark Stokes, Sabrina Tsai, Project 2049 Institute, 2016, str. 14.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

1. prekidanje diplomatskih odnosa sa Tajvanom;
2. povlačenje preostalih vojnih trupa sa Tajvana;
3. ukidanje Zajedničkog odbrambenog sporazuma.²¹

Posle istorijskog sastanka, obe strane su objavile „Zajednički komunikate“, u kome je kineska strana istakla da Tajvan predstavlja glavnu prepreku u normalizaciji odnosa NR Kine i SAD, a da je Tajvan neotuđivi deo matice. Američka strana je navela da je Tajvan deo Kine, da će to otvoreno pitanje rešiti Kinezi samostalno, a da će SAD povući svoje vojno prisustvo na ostrvima.²² Obe strane su se držale svojih početnih stavova. SAD smatraju da nisu izdale Tajvan, jer u Saopštenju nigde nisu priznale suverenitet NR Kine već Kine.

Ovo je jedan od primera kako su SAD nepreciznim formulacijama izbegle da priznaju vlast NR Kine na problematičnoj teritoriji. Tadašnji državni sekretar SAD Henri Kissinger je naveo da je osnovni cilj predsednikovog puta u Kinu bio da dve nacije zatvore višedecenijsko otvoreno pitanje i da vode skladne politike tamo gde im se interesi podudaraju.²³ SAD su i dalje gledale na NR Kinu kao na instrument strategije prema SSSR, a na Tajvan kao adut američke strane u bilateralnim odnosima sa NR Kinom. Kao takav, Tajvan ne sme da preraste u ozbiljnu vojnu silu koja može da ugrozi i saveznike. Otuda su SAD zatražile od zvaničnog Tajpeja da vrati kupljeni plutonijum i oružje koje može da pomogne u pravljenju atomske bombe (američki nuklearni istraživači su procenili da, po povlačenju američkih trupa, Tajvan može da napravi atomsко oružje u roku od četiri godine).²⁴

Zahtev SAD za uspostavljanje oficira za vezu sa Tajvanom, Deng Sjaoping je smatrao pogoršanjem osetljivih odnosa Kine i SAD, zbog čega je Zbignjev Bžežinski ubrzo posetio Peking. Američka spremnost za omekšavanje politike prema NR Kini imala je osnovu u činjenici da NR Kina može biti kooperativna u drugim interesima SAD.²⁵ Pored svih koraka učinjenih u cilju napretka u odnosima, diplomatski odnosi između SAD i NR Kine su uspostavljeni tek 1. januara 1979. godine. Naredne godine usledilo je ukidanje Zajedničkog odbrambenog sporazuma između SAD i Tajvana. Odluka predsednika SAD Džimija Kartera da poništi Sporazum

²¹ Ibid.

²² https://photos.state.gov/libraries/ait-taiwan/171414/ait-pages/shanghai_e.pdf, Internet, pristupljeno: 3.8.2018.

²³ Years of Renewal, The Concluding Volume of His Memoirs, Henry Kissinger, Simon & Schuster, 1999, str. 687.

²⁴ <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v13/d12>, Internet, pristupljeno: 4.8.2018.

²⁵ Tako je NR Kina podržala SAD i saveznice protiv sovjetske okupacije Avganistana, ali i napala Vijetnam zbog okupacije Kambodže.

izazvala je neslaganja u Vašingtonu. Republikanski senator Beri Goldvoter pokrenuo je postupak pred Vrhovnim sudom protiv Džimija Kartera, ali nije doneta konačna presuda da li predsednik SAD ima pravo da raskine ugovor bez odobrenja Kongesa. Kao odgovor na odluku suda Kongres je usvojio Zakon o odnosima sa Tajvanom, kojim se nastavljaju ekonomski, kulturni i drugi odnosi između dve strane; a SAD su se obavezale da Tajvanu obezbede odbrambeno oružje, kako bi se sačuvao politički i ekonomski sistem, građani Tajvana i mir u regionu. Zakon predviđa i uspostavljanje Američkog instituta na Tajvanu.²⁶ Službenici Američkog instituta imaju diplomatske imunitete i privilegije, ali nisu deo diplomatskog kora. Uz ovakvu legislativnu podršku Vašingtona, Tajvan je usvojio striktну politiku prema Pekingu, poznatu kao „Tri ne“ – „ne“ kontaktima, „ne“ pregovorima i „ne“ kompromisu.²⁷ Ukoliko bi bila prekršena bilo koja od tri zabrane, zvanični Tajpej je smatrao da se time priznaje vlast „uzurpatorske“ Komunističke partije Kine.

Zvanični Vašington je pojačao svoj pritisak na Tajvan zbog vanrednog stanja koje je trajalo od „izgnanstva“ 1949. godine. Na Tajvanu je bila stroga cenzura, uobičajena su bila politička hapšenja, a na snazi rigidni krivični zakonik, tako da su razlike između Kuomintanga i Komunističke partije Kine bile male. Vanredno stanje ukinuto je 1987. godine; formiranje drugih političkih partija, izuzev komunističke, postalo je legalno. Kraj vanrednog stanja doveo je i do opuštanja odnosa među građanima sa obe strane Tajvanskog prolaza.

Početak osamdesetih godina dvadesetog veka karakteriše otvaranje NR Kine kroz ekonomске reforme Deng Sjaopinga, zasnovane na principima tržišne privrede. Kako se tradicionalni deo partije ne bi pobunio protiv reformi i vratio NR Kinu izolacionizmu, SAD su odlučile da smanje prodaju oružja Tajvanu. Tako se Zajednički kominike SAD i NR Kine iz 1982. godine odnosi se na politiku SAD, tačnije na prodaju oružja. U novim okolnostima SAD više NR Kinu ne posmatra kao instrument u spoljnoj politici prema SSSR, već ona sama postaje cilj, a tajvansko pitanje SAD koriste „kao štap i kao šargarepu“. S druge strane, mesec dana pre nego što je Zajednički kominike sa NR Kinom objavljen, SAD su učvrstile svoje prisustvo u Pacifiku, objavljajući „6 uverenja Tajvanu“, da:

- neće odrediti datum kraja prodaje oružja Tajvanu;
- neće menjati odredbe Zakona o odnosima sa Tajvanom;
- neće se konsultovati sa NR Kinom pre prodaje oružja Tajvanu;

²⁶ <https://www.ait.org.tw/our-relationship/policy-history/key-u-s-foreign-policy-documents-region/taiwan-relations-act/>, Internet, pristupljeno: 2.8.2018.

²⁷ The United States and Future Policy options in the Taiwan Strait: Driving Forces and Implications for U.S. Security Interest, Mark Stokes, Sabrina Tsai, Project 2049 Institute, str. 18.

- neće posredovati između NR Kine i Tajvana;
- neće menjati svoju poziciju o suverenitetu Tajvana, a da će to pitanje rešiti Kinezi međusobno, i da neće vršiti pritisak na Tajvan da pregovara sa NR Kinom;
- neće formalno priznati suverenitet NR Kine nad Tajvanom.²⁸

Protesti na Tjenanmenu (1989) i raspad SSSR (1990-1991), kao i privremena obustava ekonomskih reformi, fokusirali su spoljnu politiku SAD prema NR Kini, a kao idealni instrument destabilizacije vlasti komunističke partije bio je Tajvan. U tom smislu, dolazak na vlast Bila Klintona obeležen je intenziviranjem posetama visokog ranga i učlanjenjem Tajvana u međunarodne organizacije.

Treća tajvanska kriza, 1995. godine, tražila je tvrđi stav u odbrani Tajvana, te su poslata dva nosača aviona. Administracija u Vašingtonu je smatrala da bi, ukoliko SAD ne reaguje snažno, zvanični Peking mogao da pomisli da SAD ne insistiraju na mirnom rešavanju tajvanskog pitanja. Kada su se predsednici Bil Clinton i Đang Cemin susreli u SAD-u, Clinton je uveravao da SAD ne podržavaju nezavisnost Tajvana, ne podržavaju „dve Kine“ i članstvo Tajvana u međunarodnim organizacijama koje okupljaju suverene države. Ove stavove je američki predsednik potvrđio i tokom svoje posete Šangaju. Istovremeno, Kongres je doneo Rezoluciju kojom se potvrđuje posvećenost SAD bezbednosti Tajvana. Takođe, Američki institut na Tajvanu je izdao saopštenje u kome je istaknuto da predsednik Clinton ne radi protiv interesa Tajvana i da tajvansko pitanje nije igra na sve ili ništa.

Pokušaj Tajvana za članstvo u OUN 2007. godine prošao je neslavno. Njegov zahtev je odbijen, a u odgovoru generalnog sekretara Ban Ki-Muna rečeno je da se stav OUN nije promenio da je Tajvan integralni deo NR Kine. SAD su taj odgovor smatrале uvredljivim, pa su posale demarš u vidu *non paper-a*, u kome se navodi da status Tajvana nije utvrđen, barem ne kada je politika SAD u pitanju. Taj diplomatski akt zvaničnog Vašingtona pokazuje spremnost SAD da, radi sprovodenja strategije regionalne sile i sprečavanja promene konstelacije snaga u azijskom delu Pacifika, negira suverenitet NR Kine, koji je više puta potvrđen, kako kroz dobijeno članstvo NR Kine u OUN, tako i kroz odbijanje članstva Tajvana u OUN.

Tajvan, kao tvorevina Drugog svetskog i Hladnog rata, predstavlja jednog od najvernijih saveznika SAD više od pola veka, dok se kod zvaničnog Vašingtona u tom odnosu mogu uočiti tri karakteristike:

- velika uzdržanost kada je u pitanju konačno utvrđenje suvereniteta nad ostrvima;
- insistiranje na mirnom pristupu pri rešavanju razlika i ne dozvoljavanje unilateralne promene *status quo-a*;

- neposredovanje u odnosima sa dve strane prolaza, ističući stav da su odnosi pitanje kontinentalnih i tajvanskih Kineza.

Značaj Tajvana i njegova budućnost

Budućnost Tajvana spada u sferu interesa više regionalnih aktera: pre svih samog Tajvana i NR Kine, ali i SAD i Japana. Dodatna komplikacija je što svaka od ovih strana ne prepoznaće intenzitet ili validnost interesa drugih strana.

Kada je u pitanju NR Kina, Tajvan zauzima važno mesto u kineskoj kolektivnoj svesti; posle Prvog kinesko-japanskog rata, kada je ostrvo pripalo Japancima, kod Kineza je ostalo uverenje kako je takvo nesmotreno prepuštanje teritorije vrhunac proživljenih ratnih ponizanja. Uspostavljanje republike, koja je predstavljala dvostruku pobedu (s jedne strane, oslobođenje od japanske okupacije, a s druge, pobeda u građanskom ratu), smatrano je pirovom pobedom jer nije u potpunosti poražen Kuomintang. Pored drugih problematičnih teritorijalnih delova Kine, odvojenost Tajvana je jedina prozrokovana ideološkim razlikama i pod uticajem strane sile (a da nije posledica kolonijalnog delovanja). Na pitanju Tajvana, Komunistička partija Kine dokazuje svoj legitimitet. Tri su glavna zadatka partije za XXI vek:

1. modernizacija države;
2. ujedinjenje odvojenih teritorija sa maticom;
3. obezbeđenje svetskog mira.

Pritisak prioriteta „povratka“ Tajvana pod vlast zvaničnog Pekinga, zvaničnici KP NR Kine shvataju kao dužnost da ne dozvole da ostrvo proglaši *de jure* nezavisnost, i da se time ne stekne utisak da partija nije sposobna da uspešno vodi kineski narod. Neželjeni potez zvaničnog Tajpeja može predstavljati model i za druge delove kontinentalne Kine, gde postoje separatističke tendencije uz inostranu podršku (Tibet, srednja Mongolija, Sinkjang). Vlasti u Pekingu smatraju da bi potencijalni gubitak Tajvana bio pobeda stranih sila, kako SAD koje pružaju sveobuhvatnu podršku režimu Tajpeja, već i Japana čija je okupacija u osnovi omogućila postojeću situaciju. Geostrateški položaj Tajvana čini ga vrlo primamljivim za uspostavljanje strane vojne baze. Tokom Hladnog rata, predsednik SAD Dvajt Ajzenhauer je nazivao Tajvan „nepotopiv nosač aviona“.²⁹ Bilo kakvo prisustvo stranih trupa na ostrvu, Peking smatra *casus belli* i mora da usledi primena sile. Kineska ranjivost se proporcionalno povećava rastom njene zavisnosti od uvoza energenata sa Bliskog istoka i južne hemisfere, čiji putevi transporta se graniče s Tajvanom.

Aktuelni predsednik Si Činping je predstavio inicijativu „Jedan pojas, jedan put“, došavši na funkciju predsednika NR Kine, koja je indirektna

²⁹ <https://taiwantoday.tw/news.php?unit=4,29,31,45&post=4186>, Internet, pristupljeno: 2.8.2018.

realizacija strategije miroljubivog ili ponovnog uspona,³⁰ koja govori o težnjama Kine da zauzme značajnije mesto u regionalnoj raspodeli moći, ne izazivajući postojeći poredak nasilnim metodima. Pokretanjem ove inicijative, koja je označena kao „novi put svile“, putevi transporta su dodatno dobili na značaju, zbog čega Kina mora da bude oprezna pri projekciji pomorske moći da ne bi ugrozila svoje vitalne interese. Suština aktuelne strategije je da NR Kina, pored velike ekonomске moći, pokaže svoju političku moć, kako u bilateralnim tako i multilateralnim linijama, gde će raditi na razvijanju poverenja, uzdanja i oslanjanja na Kinu, kao pouzdanog člana međunarodne zajednice.³¹ Kao glavni izazov realizacije ove strategije je rešenje tajvanskog pitanja. Interesantno je objašnjenje predsednika Si Đinpinga kako je moguće spojiti rešenje tajvanskog pitanja, koje traje skoro sedam decenija, i miroljubivi uspon, koji, po definiciji, ne izaziva postojeću raspodelu snaga u regionu. Naime, kineski predsednik smatra da i kad bi NR Kina vojno nastupila prema Tajvanu, to bi bilo unutardržavno delovanje, a ne prema suverenim partnerima, kao što su druge države – ako Tajvan proglaši nezavisnost, NR Kina nema drugih mogućnosti nego da deluje silom. U svom sadašnjem delovanju, NR Kina je strpljiva i radi na diplomatskoj izolaciji, sve dok se broj država koje priznaju tzv. Tajvan, ne svede na jednu državu (najverovatnije Vatikan, koji ne reaguje na meku moć zvaničnog Pekinga, najčešće ispoljenu kroz ekonomsko delovanje). Vremenom će relativna moć NR Kine rasti u odnosu na Tajvan, a većina država neće želeti da ugrozi svoje bilateralne odnose sa zvaničnim Pekingom podržavajući nezavisnost ostrva, strateško samopouzdanje NR Kine će rasti u otvorenom pitanju.

SAD se pridržavaju dvosmislene politike prema tajvanskom problemu, odustale su od Republike Kine, ali nisu priznale suverenitet NR Kine nad ostrvom; zbog takvog delovanja, Peking i Tajvan moraju da budu oprezni, jer nikad nisu sigurni u poteze Vašingtona kome ova politika ostavlja prostor za manevrisanje.

Demokratija na Tajvanu je kratkog veka, ali značajan pokazatelj meke moći SAD. Dalje širenje vrednosti u Aziji je od velikog značaja za zvanični Vašington. Američka težnja je da se što duže održi *status quo*, da nijedna strana ne deluje unilateralno i ne naruši poredak. Dolaskom Demokratske napredne stranke na vlast, znatno su otežani pregovori Pekinga i Tajpeja, jer ova partija ne priznaje načelo „jedne Kine“, tako da strane treba da usaglase

³⁰ Miroljubivi uspon-nova kineska vanjskopolitička teorija, Ozren Baković, Politička misao, Vol. XLI, 2004, str. 127.

³¹ Kao jedan od argumenata za mirni uspon navodi se činjenica da iako je NR Kina druga ekonomija sveta, kada se uzme u obzir brojnost njenog stanovništva, ona je i dalje zemlja u razvoju kojoj je potrebno mirno i prijateljsko okruženje za dalji razvoj; izazivanje postojećeg bezbednosnog poretku probudilo bi suprotstavljanje drugih sila, a relativno siromašna NR Kina ne bi mogla da podnese takve okolnosti.

polaznu osnovu za pregovore. NR Kina kao sila u usponu može u budućnosti da predstavlja i vojnog, ne samo ekonomskog konkurenta SAD, koje su u pacifičkom regionu čitav vek dominantna sila. Svaki drugačiji scenario suprotan je nacionalnim interesima i on mora da se spreči.³² Teritorijalni problem, kao što su Tajvan i okolna ostrva, instrument su odvraćanja suparnika. Ukoliko SAD ništa ne bi učinile pri kineskoj invaziji na ostrvo, druge azijske zemlje, a neke imaju i bezbednosne ugovore sa SAD, marginalizovale bi SAD i njihovu ulogu u regionu. Nejasno je kako bi zvanični Vašington prihvatio i mirno ujedinjenje, jer bi pojedine američke tehnologije bile lako dostupne kineskoj kontinentalnoj strani.

Zaključak

Tajvan predstavlja jedno od najvećih žarišta ne samo Azije, već čitavog sveta. To je tačka gde se direktno sudaraju interesi dve, možda, najveće sile današnjice – SAD i NR Kine. Tajvansko pitanje je poprilično promenljivo i nepredvidivo.

Proteklo vreme stvara različite posledice sa obe strane Tajvanskog prolaza.

Dok je matica na početku Hladnog rata bila relativno nezainteresovana za tajvansko pitanje, smatrajući da ono ne može prerasti u ozbiljan problem i da treba vojne snage fokusirati na severoistok ka Korejskom poluostrvu, a zatim uvidela da Tajvan, uz pomoć SAD, klizi ka nezavisnosti i usmerila svu pažnju ka ostrvu.

U Tajpeju su se stvari odvijale drugačije – na samom početku vladavine Kuomintanga narod se pobunio protiv vlasti i usledio je masakr nekoliko hiljada građana, koji su bili označeni kao neprijatelji države (Tajvan). Danas se sve češće govori o Tajvancima kao posebnom identitetu, koji toliko jača da se ne može olako asimilirati sa Kinezima na kontinentu.

Ovo pitanje za NR Kinu je *raison d'etat*, a pristup rešavanju se iz decenije u deceniju menjao, od planirane invazije, prekida svih odnosa, do koerzivne i ekonomske diplomatiјe.

Dok je, s jedne strane, zvanični Peking uvek jasno iznosio stav o prihvatljivom rešenju, s druge strane, u Tajpeju nije takva situacija. Naročito posle 1987. godine kada je ukinuto vanredno stanje, koje je na snazi bilo od 1949. godine, kao i posle 1996. godine kada su raspisani prvi neposredni izbori. Odnos prema matici danas uglavnom zavisi od partije koja je na vlasti.

Veliki uticaj na dinamiku sukoba NR Kine i Tajvana ima zvanični Vašington. Prisustvo SAD u pacifičkom regionu onemogućava vojnu akciju

³² Ashton B. Carter and William J. Perry, Preventative Defense: A New Security Strategy for America, Washington, DC: Brookings Institute, 1999, str. 96-97.

centralnih vlasti na ostrvo, iako sve više postoje naznake da NR Kina ne teži nasilnom prisajedinjenju. Uticaj SAD je velik na Tajvan, što se pre svega može videti u tehnološkom razvoju i političkom životu, ali ga ne treba precenjivati. Iako je Tajvan cenjen zbog svojih tranzisionih rezultata, treba podsetiti da je na ostrvu bilo vanredno stanje četrdeset godina, koje je uspostavilo diktaturu Kuomintanga. SAD su čvrstog stava da neće učestvovati kao posrednik u rešavanju ovog pitanja.

Sve ovo navodi da dugoročna politika NR Kine obuhvata dalje isključivanje Tajvana iz krugova koji traže suverene aktere, uvidevši da je to slaba tačka taktike Tajpeja,³³ i čvršće ekonomsko povezivanje, pa će Tajvan biti primoran nevojnim metodima da se u potpunosti okrene Pekingu. Zvanični Peking ima osnove za optimizam po pitanju Tajvana. Diplomatska izolacija, kojoj se početkom 2000-ih okrenula centralna vlast, daje odlične rezultate (poslednje povlačenje tajvanskog priznanja je ono El Salvador-a sredinom avgusta 2018. godine); članstvo u OUN i nemogućnost istog za Tajvan, dodatno podiže veru u mirna sredstva delovanja spoljne politike (što se poklapa i sa osnovnim smernicama „Miroljubivog uspona“). Takođe, vreme je pokazalo da predlozi zvaničnog Pekinga o odnosima dve strane često budu ostvarena, pre ili kasnije.³⁴ Iskustvo sa Hong Kongom i Makaoom pokazalo je da se strpljenje isplati. Do momenta ujedinjenjenja Peking koristi američke metode odvraćanja – poseduje oružje koje može da zastraši (kao što su rakete dalekog dometa usmerene ka Tajvanu), ali i retoriku koja afirmiše pregovore i miroljubive vidove saradnje.

Bibliografija

- Baković, Ozren, Miroljubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija, Politička misao, Vol. XLI, 2004.
- Bernkopf Tucker, Nancy, Taiwan Expendable? Nixon and Kissinger Go to China, The Journal of American History, Vol. 92, No. 1, 2005.
- Carter, B. Ashton, and Perry J. William, Preventative Defense: A New Security Strategy for America, Washington, DC: Brookings Institute, 1999.
- Hopf, Ted, Reconstructing the Cold War: The Early Years, 1945-1958, New York: Oxford University Press, 2012.
- Kissinger, Henry, Years of Renewal, The Concluding Volume of His Memoirs, Simon & Schuster, 1999.
- Li, Xiaobing, Li, Hongshan, China and the United States: A New Cold War History, University Press of America, 1998.

³³ <http://www.politika.rs/scc/clanak/33111/Tajvanski-lavirint>, Internet, pristupljeno: 6.8.2018. godine

³⁴ Tako je matica predložila 1979. godine „tri veze“, otvaranje direktnе veze: pošte, transporta i razmene. Ova inicijativa je realizovana 15. decembra 2008. godine.

Stokes, Mark, Tsai, Sabrina, The United States and Future Policy options in the Taiwan Strait: Driving Forces and Implications for U.S. Security Interest, Project 2049 Institute.

Yee, S. Herbert, China's Reunification Offensive and Taiwan's Policy Options, *The World Today*, Vol. 38, No. 1, January 1982, Royal Institute of International Affairs, 1982.

Dokumenta

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v13/d12>

<https://www.ait.org.tw/our-relationship/policy-history/key-u-s-foreign-policy-documents-region/taiwan-relations-act/>

<http://www.taiwandocuments.org/assurances.htm>

<http://www.china-embassy.org/eng/zt/999999999/t187406.htm>

<https://documents-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf>

<http://www.china.org.cn/english/7943.htm>

https://photos.state.gov/libraries/ait-taiwan/171414/ait-pages/prc_e.pdf

https://photos.state.gov/libraries/ait-taiwan/171414/ait-pages/shanghai_e.pdf

<http://www.china.org.cn/english/7943.htm>

Linkovi

<http://www.politika.rs/scc/clanak/33111/Tajvanski-lavirint>

<https://taiwantoday.tw/news.php?unit=4,29,31,45&post=4186>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Taiwan>

https://www.eapasi.com/uploads/5/5/8/6/55860615/deng_xiaoping_on_peaceful_reunification_of_chinese_mainland_and_taiwan.pdf

Sanja STANKOVIĆ

TAIWAN, *DE FACTO* STATE OR THE LEGACY OF THE COLD WAR - BETWEEN INDEPENDENCE AND "ONE CHINA"

ABSTRACT

The paper analyzes the position of Taiwan (The Republic of China) in the East Asian power distribution from the Cold War "pioneer of democracy," which had its first direct elections in 1996 and acted as a containment instrument to the growing power of the People's Republic of China, to a possible acquisition of the status of another Chinese special administrative region like Hong Kong and Macau. The work deals with the hypothetical prospect of Taipei to gain independence, with or without a direct conflict between the world's two largest economies, the People's Republic of China and the United States.

Key words: sovereignty, the People's Republic of China, Taiwan, deterrence/containment, the balance of power, a peaceful rise, the United States of America.

UDK 329.3:28(5-12)
Biblid 0543-3657, 72 (2018)
God. LXIX, br. 1172, str. 119-134
izvorni naučni rad
Primljen: 20.9.2018.

Međunarodna politika br. 1172, oktobar-decembar 2018. godine

Dr Dušan PROROKOVIĆ¹

Radikalni islam kao faktor destabilizacije Jugoistočne Azije

SAŽETAK

Jugoistočna Azija predstavlja jedan od svetskih (makro)regiona u kome se uočava jačanje uticaja radikalnih islamskih grupa. To se pre svega odnosi na njen maritimni deo, a posebno na regije Ačeha i Sulavesija u Indoneziji, Južnih Filipina i Južnog Tajlanda, dok se u kontinentalnom delu kao potencijalna zona penetracije uticaja radikalnog islama nazire etnoprostor naroda Rohandža na istoku Mjanmara. Učestali teroristički napadi i povezivanje organizovanih grupa iz različitih država koje su spremne da izvode terorističke akcije, a istovremeno baštine ideje radikalnog islama, jedna su od karakteristika ovog regiona u poslednjih deset godina. Rad se sastoji iz četiri dela. U prvom delu je detaljno opisano šta se podrazumeva pod pojmom Jugoistočna Azija i objašnjena klasifikacija na maritimni i kontinentalni deo. U drugom delu je predstavljen istorijski proces širenja islama u jugoistočnoj Aziji, kao i stvaranja specifičnog „tradicionalnog islama“ kao amalgama lokalnih tradicija i muslimanskog učenja. U trećem delu su analizirani uzroci promena u muslimanskom korpusu i sve većeg aktivizma radikalnih islamskih grupa u XXI veku, dok je četvrti deo posvećen zaključnim razmatranjima.

Ključne reči: jugoistočna Azija, radikalni islam, Indonezija, Filipini, Tajland, Mjanmar, terorizam, vahabizam, Islamska država.

¹ Dušan Proroković, Institut za međunarodnu politiku i privrednu (IMPP), E-mail: dusan@diplomacy.bg.ac.rs. Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima - spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 179029), a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2018. godine.

Određenje pojma regionala jugoistočne Azije

Pod geografskim regionom jugoistočne Azije podrazumeva se područje južno od Kine, istočno od Indije (Indijskog potkontinenta), zapadno od Nove Gvineje i severno od Australije.² U ovom regionu ističu se dve subregionalne celine – Indokina i Malajski arhipelag. Indokina, u kontekstu sagledavanja specifičnosti ovog regiona, često se navodi i kao „kopnena jugoistočna Azija“ (*Mainland Southeast Asia*).³ Ona obuhvata teritorije Vijetnama, Kambodže, Laosa, Mjanmara i Tajlanda. Malajski arhipelag je „primorska jugoistočna Azija“ (*Maritime Southeast Asia*) i obuhvata poluostrvske zemlje – Maleziju i Singapur (Malezija je ujedno i ostrvska, pošto se njen istočni deo nalazi na Borneu, najvećem ostrvu u Malajskom arhipelagu), te ostrvske – Indoneziju, Filipine, Istočni Timor i Bruneje. Takođe, primorskom delu regiona pripadaju i indijske savezne teritorije – ostrva Andamani i Nikobari (*Andaman and Nicobar Islands*), Božićno ostrvo (*Territory of Christmas Island*, administrativno pripada Australija, kao „spoljna teritorija“) i Kokosova ostrva (*Territory of Cocos Islands*, takođe spoljna teritorija Australije). Posmatrajući geološke karakteristike maritimnog subregiona, moglo bi se zaključiti kako i Tajvan, kao deo niza koji obuhvata ostrva Filipina i Indonezije, takođe pripada jugoistočnoj Aziji. U prilog ovoj tezi idu i česta podsećanja da je tajvansko domorodačko stanovništvo i po kulturi, ali i po genetici, bilo deo „malajskog sveta“ ili „austronezijske civilizacije“.⁴

² Klaus Kästle, „Nations Online Project“, One World – Nations Online, 2012, http://www.nationsonline.org/oneworld/map_of_southeast_asia.htm

³ Milton Osborne, *Southeast Asia: An Introductory History*, Allen & Unwin, Crows Nest (NWS), 2010, pp. 2-17.

⁴ Barbara Watson Andaya, „Introduction to Southeast Asia“, Asia Society, <https://asiasociety.org/education/introduction-southeast-asia>

Karta 1: Jugoistočna Azija

Međutim, usled dugih i razvijenih veza Tajvana sa kopnenim delom Kine (još od III veka), zbog istorijskih, ekonomskih i političkih razloga, najčešće se ovaj entitet ne svrstava u jugoistočnu Aziju. Isto tako, Vijetnam se najčešće sagledava kao deo regiona jugoistočne Azije, mada bi njegov severni deo, a uzimajući u obzir i geografske kriterijume i odlike vijetnamske kulture – pre morao pripadati istočnoj Aziji. Sagledavanju regiona u granicama koje su predstavljene svakako je pomogla i politička odluka o formiranju ekonomske integracione celine ASEAN (*Association of Southeast Asian Nations*) 1967. godine, a koja je u međuvremenu prerasla u međuvladinu organizaciju sa proširenim poljem delovanja i na oblasti vojne i političke saradnje, obrazovanja, zdravstvene politike itd. Samo Istočni Timor nije član ASEAN-a, a imajući u vidu složene odnose sa Indonezijom (1975. godine jednostrano proglašena nezavisnost, a uz saglasnost Indonezije primljen u UN 2002. godine), članstvo u ovoj međunarodnoj organizaciji nije se moglo brzo ni očekivati (vlasti Istočnog Timora su 2011. godine i zvanično proglašile ulazak u ASEAN za jedan od strateških ciljeva). Otuda i često stavljanje znaka jednakosti između pojmove jugoistočna Azija i ASEAN. Region jugoistočne Azije prostire se na oko 4,5 miliona km², što je oko 3% ukupne površine kopna na planeti i preko 10% površine Azije, i u njemu živi preko 641 milion stanovnika, odnosno oko

8,5% svetske populacije.⁵ Poređenja radi, jugoistočna Azija ima površinu kopna otprilike kao i Evropska unija (uključujući Veliku Britaniju), ali i za oko 30% više stanovnika. Jedna od specifičnosti regiona je i etnička, jezička i religijska šarolikost stanovništva.⁶ U ovom delu sveta govori se više od 800 jezika, a Milton Ozborn (Milton Osborne) ukazuje na razlike između kultura (civilizacija) naroda koji nastanjuju ovaj region: u kopnenom delu jugoistočne Azije pronalazimo mešanje burmanske, kmersko-kambodžanske, indijsko-tajlandske i kinesko-vijetnamske kulture, dok je u maritimnom delu uočljiva mešavina domorodačke austronezijske (Austronesian), indijske, islamske, zapadne i kineske kulture.⁷

Širenje različitih kulturnih impulsa – kineskih, indijskih i zapadnoevropskih, u različitim istorijskim fazama, doprinelo je i stvaranju kompleksne religijske strukture u pojedinim državama, što je predstavljeno u Tabeli 1.

Tabela 1: Religijsko opredeljenje stanovništva država Jugoistočne Azije⁸

država	dominatna religija	ostale religije
Bruneji	islam (78%)	budizam, hrišćanstvo
Vijetnam	domorodačke religije (45%)	budizam, hrišćanstvo
Indonezija	islam (87%)	hrišćanstvo, hinduizam, konfučjanizam, taoizam
Istočni Timor	hrišćanstvo (97%)	islam, budizam
Kambodža	budizam (97%)	islam, hrišćanstvo, animizam
Laos	budizam (67%)	hrišćanstvo, animizam
Malezija	islam (61%)	budizam, hrišćanstvo, hinduizam, animizam
Mjanmar	budizam (89%)	islam, hrišćanstvo, budizam, animizam
Singapur	budizam (34%)	hrišćanstvo, islam, taoizam, hinduizam

⁵ Prema: „Report for Selected Countries and Subjects”, World Economic, IMF. Outlook Database, New York, October 2016.

⁶ Pogledati na primer: Makeswary Periasamy, „Indian Migration into Malaya and Singapore during the British period”, *Biblioasia*, Vol. 3, Issue 3, 2007, p. 10.

⁷ Osborne, nav. delo, pp. 21-39.

⁸ „East & Southeast Asia”, CIA World FactBook, Washington D.C., 2017, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_eas.html

<i>država</i>	<i>dominatna religija</i>	<i>ostale religije</i>
Tajland	budizam (93%)	budizam, hrišćanstvo, hinduizam
Filipini	hrišćanstvo (83%)	islam, budizam
<i>entiteti</i>		
Andamani i Nikobari	hinduizam (69%)	hrišćanstvo, islam, sikizam, animizam
Božićno o.	budizam (75%)	islam, hrišćanstvo
Kokosova o.	islam (80%)	animizam, hrišćanstvo

Širenje islama u ovom delu sveta je u ekspanziji poslednjih četvrt veka, te je i broj muslimana sve veći. U apsolutnom iznosu, a zanemarujući primere Božićnih i Kokosovih ostrva, Andamana i Nikobara, te Laosa i Istočnog Timora, taj broj iznosi od blizu 100.000 u Vijetnamu, do preko 227 miliona u Indoneziji, što je prikazano u Tabeli 2. U relativnom iznosu, muslimani predstavljaju većinu na Brunejima, u Indoneziji i Maleziji (kao i na Kokosovim ostrvima), dok u Singapuru, na Filipinima i Tajlandu predstavljaju značajnu religijsku manjinu. Primer Filipina je po svemu specifičan, jer se procene o broju muslimana kreću u rasponu od 5 do 11 miliona, u zavisnosti od toga čiji podaci se uzimaju u obzir. Dok su državne institucije posle popisa 2000. godine iznele informaciju da su muslimani najveća manjinska religijska grupa u zemlji sa oko 5% u odnosu na ukupnu populaciju, Nacionalna komisija muslimanskih Filipinaca (*National Commission on Muslim Filipinos*) saopštila je 2012. godine da je ukupan broj sledbenika islamskog učenja 10,7 miliona ili oko 11% od ukupnog stanovništva.⁹ Mada je teško proceniti verodostojnost iznetih podataka, te podvući kako je najverovatnije preterano govoriti o rastu broja muslimana na Filipinima za 6 miliona u toku samo 12 godina, i ovi pokazatelji donekle ukazuju na kontinualno povećavanje broja muslimana u jugoistočnoj Aziji, čak i u državama poput Filipina gde je njihovo prisustvo do pre svega nekoliko decenija bilo značajno manje.

⁹ Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, United States Department of State, 2013 *Report on International Religious Freedom, SECTION I. RELIGIOUS DEMOGRAPHY*, Washington D.C., July 28, 2014, <https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2013/eap/222161.htm>

Širenje islama u Jugoistočnoj Aziji

Islamsko učenje se širi jugoistočnom Azijom od XIII veka, mada su prvi muslimanski misionari stizali na ovaj prostor i tokom X veka. „Hronologija dolaska islama u jugoistočnu Aziju nije tačno poznata. Najranije od X veka muslimani su bili među mnogim strancima koji su trgovali u jugoistočnoj Aziji, a pojedinci iz jugoistočne Azije su putovali na Bliski istok radi sticanja novih znanja. U ranim fazama konverzije, prelasci trgovaca iz Jemena i sa svahilijske obale Afrike preko obale Malabara, a zatim i Bengalskog zaliva, uticali su na širenje islamskog učenja, kao i sve intenzivnije veze sa muslimanima u Kini i Indiji. Muslimanski trgovci iz zapadne Kine naseljavali su se u primorskim gradovima na kineskoj obali, a kineski muslimani su razvili važne veze sa

Tabela 2: Muslimansko stanovništvo u Jugoistočnoj Aziji¹⁰

država	% ukupne populacije	Σukupne populacije
Bruneji	78.8	350.000
Vijetnam	0.1–0.2	96.160
Indonezija	87.2	227.000.000
Istočni Timor	0.1	1.000
Kambodža	1.9	303.187
Laos	<0.1	1.000
Malezija	61.4	19.268.543
Mjanmar	2.3	2.237.495
Singapur	14.7	842.116
Tajland	5.8	3.952.000
Filipini	5–11	5.000.000 – 10.700.000
<i>entiteti</i>		
Andamani i Nikobari	8.5	32.344
Božićno o.	19.4	357
Kokosova o.	80	950–1.000

¹⁰ „Muslim Population by Country“, The Future of the Global Muslim Population, Pew Research Center, Washington D.C., 9 February 2011.

islamskim zajednicama u centralnom Vijetnamu, na Borneu, na krajnjem jugu Filipina i na obali Jave. Muslimanski trgovci iz raznih delova Indije (na primer – Bengal, Gudžarat, Malabar) dolazili su u jugoistočnu Aziju u velikom broju i oni su takođe postavili temelje za širenje islamskih ideja. Zbog toga što je stizao iz različitih izvora, islam koji se širi različitim delovima jugoistočne Azije bio je raznolik. Najčešći obrazac bio je da jedan oblasni vladar prihvati islam, ponekad da bi privukao trgovce, a često i da bi se povezao sa moćnim muslimanskim kraljevstvima, kakva su bila mame lučki Egipat, otomanska Turska i moguljska Indija.¹¹ Prvo potvrđeno spominjanje muslimanske zajednice dolazi od Marka Pola, poznatog putopisca koji je boravio na severnoj Sumatri 1292. godine. Natpsi i grobovi sa muslimanskim datumima nalaze se i u drugim obalnim područjima duž trgovačkih ruta. Ključna za širenje islamskog učenja bila je odluka vladara Malake na zapadnoj obali Malajskog poluostrva da primi islam oko 1430. godine. Malaka je najvažniji trgovački centar, a malajski jezik, koji se govori na Malajskom poluostrvu i istoku Sumatre, korišćen je kao *lingua franca* u trgovinskim lukama širom malajsko-indonežanskog arhipelaga. Malajski jezik nije težak za učenje, pa su ga mnogi koristili za sporazumevanje sa trgovcima u lukama širom malajsko-indonežanskog arhipelaga¹². Islamski veroučitelji su koristili ovu prednost za širenje svojih ideja, pa se i ova religija brzo ukotvila u lučkim mestima maritimne jugoistočne Azije. Zanimljivo je da su brojne odrednice koje se tiču religijske prakse, običaja, društvenih normi i političkog sistema iz Kurana sa arapskog prevodene na malajski, a zatim sa malajskog na ostale jezike raznih etničkih grupa koje žive na ovom prostoru, pa se tako vremenom uobličava religijska praksa koja se delimično razlikuje i unutar različitih delova jugoistočne Azije, ali i u odnosu na svoje izvorište na Arabijskom poluostrvu.¹³

Barbara Votson Andaja (Barbara Watson Andaya) navodi da je upravo to bio i razlog relativno brzog širenja islama, jer prema njenom mišljenju „uspeh islama je prvenstveno bio rezultat procesa koji istoričari nazivaju *lokализацијом*. Tako su islamska učenja često prilagođavana lokalnim običajima kako bi se izbegavali veliki sukobi sa postojećim tradicijama. Lokalni heroji su često proglašavani islamskim svetiteljima, a njihovi grobovi su postajali poštovana mesta na koja su dolazili hodočasnici. Neki aspekti mističnog islama ličili su na predislamska uverenja, naročito na ostrvu Java. Kulturne prakse su nastavljene, poput organizovanja borbi petlova ili kockanja, a običaj umilostiviljenja duhova je ostao centralni u životima većine muslimana,

¹¹ Barbara Watson Andaya , op. cit.

¹² G.R. Tibbets, „Pre-Islamic Arabia and South East Asia“, *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, Vol. 29, No. 3 (175), 1956, pp. 182-208.

¹³ L.F. Brakel, „Islam and local traditions: syncretic ideas and practices“, *Journal Indonesia and the Malay World*, Volume 32, Issue 92, 2004, pp. 5-20.

uprkos islamskoj osudi politeizma. Žene nikada nisu usvojile pravilo potpunog prekrivanja lica, a običaj uzimanja više od jedne žene bio je izuzetak ograničen na predstavnike bogate elite. Pravila zasnovana na islamskim zakonima morala su da se prilagode lokalnim običajima. Najvidljivije promene u svakodnevnom životu bile su se prestanka konzumiranja svinjskog mesa, do tada raširenog u istočnoj Indoneziji i na južnim Filipinima, gde je ono bilo i ritualna hrana. Takođe, muslimane je često bilo lako prepoznati zbog posebnog stila odevanja, kao što je grudni pokrivač za žene, a obrezivanje muškaraca postalo je važan obred inicijacije.¹⁴

Uglavnom, sve do XIX veka islam je našao svoje mesto u etnički i religijski šarolikoj jugoistočnoj Aziji, donoseći sa sobom nešto novo, ali i sam se menjajući i prilagođavajući lokalnim kulturama i njihovoј praksi. Do odstupanja od ove tradicije dolazi, kao i drugde, posle širenja vahabizma, koje u kolonizovanoj jugoistočnoj Aziji donekle nalazi plodno tlo.¹⁵ Vahabijsko učenje o striktnom tumačenju Kurana i strogom poštovanju islamskog prava privlači pobornike antikolonijalizma. Osim Tajlanda, celokupna jugoistočna Azija je razdeljena između evropskih kolonijalnih sila: Britanska Imperija je u svoj sastav uključivala Burmu, Singapur, zapadni Borneo i Malaju (danas kontinentalni deo Malezije); najznačajnije holandske kolonije bila su ostrva Sumatra, Sulavesi, Java i Nova Gvineja; Francuzi su kontrolisali Vijetnam, Kambodžu i Laos; Istočni Timor je pripadao Portugaliji; dok su Filipini iz španskih prešli u američke ruke 1898. godine.¹⁶ Stav da se većim poštovanjem islamske doktrine, a što su propovedale vahabije, može efikasnije odupreti rastućoj moći Evropljana, a nešto kasnije i Amerikanaca, širi se svim kolonizovanim teritorijama.¹⁷ Brojni muslimanski intelektualci ovakvih viđenja staju na čelo anti-kolonijalnih udruženja i nacionalnih pokreta u jugoistočnoj Aziji.¹⁸ Delimično, to je uticalo i da se nakon osamostaljivanja u Indoneziji i Maleziji povede živa rasprava o odnosu između islama i države.

Radikalni islamski pokreti u XXI veku

Pokazalo se, ipak, da je tradicionalni islam jugoistočne Azije sve do devedesetih godina XX veka uspeo da amortizuje većinu vahabijskih

¹⁴ Barbara Watson Andaya, op. cit.

¹⁵ Ahmad Faudi Abdul Hamid, „ISIS in South-East Asia: Internalized Wahhabism is a major Factor”, *Perspective* (Yusof Ishak Institute Singapore), Issue 2016, No: 24, 2016, p. 9.

¹⁶ Jedan od legata kolonizacije jeste i naziv države Filipini (*The Philippines*). Ovaj arhipelag od preko 7.640 ostrva dobio je naziv po španskom kralju Filipu II (Felipe II, 1527-1598). O ovome više u: Nicholas Tarling, *The Cambridge History of Southeast Asia – Volume One, Part Two – From c. 1500 to c. 1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 12.

¹⁷ Ahmad Faudi Abdul Hamid, *nav. delo*, p. 9.

¹⁸ Barbara Watson Andaya, op. cit.

impulsa. „Sektaški islam je ostao izolovan“, a harmonični, vekovima građeni, međureligijski odnosi – uglavnom sačuvani.¹⁹ Sporadičnih incidenata je bilo (uključujući i terorističke napade), ali su njih organizovali ili inicirali pojedinci i malobrojne grupe; same grupe radikalnih islamista ostale su nepovezane, čak i u okviru jedne zemlje, a ne na međunarodnom planu, pa su najčešće od strane državnih organa kvalifikovane kao „regionalne pretnje“ (pod regionom se, svakako, podrazumevala unutrašnja teritorijalna celina, u okviru države). Radikalni islamisti koji se pojavljuju na jugu Filipina, u regionu Ačeha (severna Sumatra) i ostrvu Sulavesi u Indoneziji, ili među pripadnicima naroda Rohindža u Mjanmaru (severne oblasti mjanmarske savezne države Rakajn), najpre vode bitke za nezavisnost svojih naroda, njima je religijski faktor važan kao elemenat etničke homogenizacije, a ključni cilj separacija i stvaranje novih nacionalnih država. U takvim okolnostima, vahabizam je najčešće sredstvo a ne cilj.

Zato se i fenomen radikalnog islama, iako se, kako je već konstatovano, vahabitsko učenje donekle zapatiло u ovom delu sveta još u XIX veku, od strane većine autora koji istražuju ovo pitanje vezuje za XXI vek i pojavu Islamske države. Naravno, vojni uspesi Islamske države na Bliskom istoku, njen delimično institucionalizovanje (što je značilo i organizovano raspolaganje pozamašnim finansijskim sredstvima, uglavnom stečenim švercom naftе i drugim vidovima nelegalne trgovine, a koja su korišćena i za širenje salafističke ideje) i agresivna propaganda, ostavljaju svoj otisak i u jugoistočnoj Aziji. Radikalne islamske grupe postaju aktivnije, sve prisutnije u javnosti, pogotovo se na društvenim mrežama broj njihovih pristalica povećava, međusobno se povezuju – stvarajući funkcionalnu mrežu na praktično celom prostoru maritimne jugoistočne Azije.²⁰ Ipak, Kritika Varagur (Kritika Varagur) napominje da je trend njihovog intenzivnijeg delovanja primetan još od početka devedesetih godina XX veka, kada inicijative zalivskih petro-monarhija predvođenih Saudijskom Arabijom konačno daju prve plodove. Naime, još od šezdesetih godina Saudijska Arabija kontinualno ulaže sredstva u „dobrotvorne organizacije i ustanove namenjene za prozelitizam“, a što se najčešće manifestovalo izgradnjom džamija, direktnim plaćanjem verskih propovednika (mula), stipendiranjem indoženskih studenata da odlaze na kraće ili duže školovanje u Rijad i Džedu, i to obavezno povezanog sa proučavanjem islama i učenjem arapskog jezika, osnivanjem medija i potonjim usmeravanim kreiranjem medijskih sadržaja. Prema njenom mišljenju ove „saudijske investicije“ su „zauvek promenile lice indonežanskog islama, koji je sada više konzervativan, fundamentalistički i netrpeljiv“, dok

²⁰ Jarret Brachman, „A Survey of Southeast Asian Global Jihadists Websites“, In: Scott Helfstein (Ed.), *Radical Islamic Ideology in Southeast Asia*, The Combating Terrorism Center at Westpoint, Westpoint, NY, 2009, pp. 97-107.

„lokalne muslimanske tradicije doživljavaju eroziju“ u svakom pogledu.²¹ Do sličnih zaključaka dolaze i istraživači iz Malezije, obrazlažući promene unutar muslimanskog korpusa i time što su, na primer, građani Malezije tokom osamdesetih godina masovno i jednoznačno podržavali šiitsku revoluciju u Iranu, dok se dve decenije kasnije to sasvim promenilo, usled upornog rada veroučitelja koji su školovani u Saudijskoj Arabiji, kao i aktivnosti različitih centara koji su formirani uz neskrivenu finansijsku pomoć zvaničnog Rijada.²² Istovremeno, finansijska sredstva namenjena za „razvojnu pomoć“ opredeljuju se od strane zalivskih zemalja svim državama jugoistočne Azije, te otuda i „ćutanje administracije“ na penetraciju radikalnih islamskih učenja (na primer, Kuvajt je za ove namene obezbedio kredit Kambodži 2008. godine u vrednosti od 546 miliona dolara).²³ O procesu koji se odigravao još devedestih godina malo se govorilo, on nije pobudio veću pažnju niti akademske zajednice, niti medija, a razlog je što su paralelno sa preduzimanjem koraka za širenje uticaja njihovog islamskog učenja, Saudijska Arabija i saveznici nastupali i kao investitori – akteri zainteresovani za loklani ekonomski i infrastrukturni razvoj. Zahari Abuza (Zachary Abuza) uočava i da se deo miltanata „vraća“ iz Avganistanskog rata (rata protiv Sovjetskog Saveza) sredinom devedesetih u svoje matične zemlje, a to se pre svega odnosi na borce sa Južnih Filipina. Tokom osamdesetih godina oni su dobrovoljno pristupili formacijama koje organizuje Osama bin Laden, uz materijalnu pomoć SAD, a da bi se organizovao otpor sovjetskim trupama. Od trenutka kada su se vratili, sa ratnim iskustvom i ekstremnim pogledima na društvene i političke procese, oni takođe postaju „misionari“ radikalnog islamizma u jugoistočnoj Aziji.²⁴

Do promene u pristupu državnih organa dolazi tek sa pojavom Islamske države, pa zbog toga i relativno često vezivanje fenomena radikalnog islama u jugoistočnoj Aziji za XXI vek. Ipak, sve su prilike da je posmatrani proces imao svoj uvodni deo barem dve decenije ranije (ako ne i duže), te da je osnivanje ogranaka Islamske države u jugoistočnoj Aziji logičan nastavak dešavanja iz poslednjih decenija devedesetih. Ilustrativni primer novih trendova je teroristički akt izведен u Džakarti 14. januara 2016. godine kada su teroristi iz Malezije, uz logističku pomoć domaćih saradnika, uz nabavljeno oružje na Filipinima, sproveli akciju u glavnom gradu Indonezije. Način organizovanja ove terorističke akcije je po svemu sličan ranije

²¹ Krithika Varagur, op. cit.

²² Justin Higginbottom, „Southeast Asia’s Growing Problem With Radical Islam“, OZY, 2017, <https://www.ozy.com/fast-forward/southeast-asias-growing-problem-with-radical-islam/82252>,

²³ Ibidem

²⁴ Zachary Abusa, *Militant Islam in Southeast Asia*, Line Ryenner, Boulder (CO), 2003, pp. 10-12.

izvedenim akcijama radikalnih islamskih grupa u SAD, Francuskoj i Egiptu. Ovo je novi momenat, koji delovanju radikalnih islamista u jugoistočnoj Aziji daje sasvim novi karakter. Kontinuitet izvođenja terorističkih akcija postoji u Indoneziji i na Filipinima. U Indoneziji je 1999. godine izведен jedan teroristički napad, u 2000. – 5 puta, 2001. – 2, 2002. – 7, 2003. – 3, 2004. – 3, 2005. – 3, 2009. – 1, 2011. – 2, 2012. – 1, 2013. – 1, 2016. – 1, 2017. – 2, a u prvoj polovini 2018. – čak 5, dok su na teritoriji Filipina radikalne islamske grupe organizovale oružane akcije 1999. – 2 puta, 2000. – 9, 2001. – 2, 2003. – 7, 2004. – 3, 2005. – 3, 2006. – 5, 2007. – 5, 2008. – 6, 2009. – 11, 2010. – 12, 2011. – 9, 2012. – 8, 2013. – 6, 2014. – 2, 2015. – 2, 2016. – 5, 2017. – 10, 2018. – 3 puta. Međutim, neophodno je podvući da su akcije u devet desetina slučajeva organizovane u regionu Ačeha i na ostrvu Sulavesi (Indonezija) i južnih filipinskih ostrva - teritoriji na kojoj separatisti pokušavaju da osnuju (istorijski) Sultanat Maguindanao (ili Sultanat Suli).²⁵ Tokom sukoba sa filipinskom vojskom u februaru i martu 2013. godine „Sulu militanti“ su potisnuti i prešli su na istočni Borneo koji je u sastavu Malezije, te je tako u ovaj sukob u jednom trenutku bila uključena i malezijska vojska. Primetno je, ipak, da oslanjajući se na radikalna islamska učenja i umrežavajući sve veći broj ljudi, organizovane grupe u obe zemlje sve više „izlaze sa matične teritorije“ i pokušavaju da napadima na vladine institucije u glavnim gradovima (uglavnom improvizovanim eksplozivnim napravama) i amabasade (u Džakarti su zabeležena dva takva napada od 2002. godine – na diplomatska predstavništva Filipina i Australije) radikalizuju borbu, pošalju političke poruke i uzrokuju velika stradanja civilnog stanovništva. Najmonstruozniji napad radikalnih islamista u Indoneziji izведен je oktobra 2002. godine na Baliju, kada je ubijeno dvesta dvoje ljudi, a više stotina ranjeno (među njima najveći broj turista iz Australije i evropskih država), dok je na Filipinima to bilo postavljanje bombe na trajekt koji je ispoljavao iz Manile, u februaru 2004. godine, kada je ubijeno 114 osoba (odgovornost je preuzeila organizacija *Abu Sayyaf*, koja je u međuvremenu objavila da i zvanično egzistira kao ogrankak Islamske države).²⁶

Takođe, sličan trend je uočljiv i u regionu Južnog Tajlanda od sredine prve decenije XXI veka. Od 2004. do 2011. godine zabeleženo je više hiljada oružanih incidenata (2004. – 625, 2005. – 550, 2006. – 780, 2007. – 770, 2008. – 450, 2009. – 310, 2010. – 521, 2011. – 535) između separatista koji se zalažu za uspostavljanje Sultanata Patani i regularnih vojnih i policijskih snaga.²⁷

²⁵ Podaci prema: Global Terorism Database, University of Mariland, http://www.start.umd.edu/gtd/images/START_GTD_Heat_Map_2017.jpg

²⁶ Renato Cruz De Castro, „The Influence of Transnational Jihadists Ideology on Islamic Extremists Groups on Philippines: The Case of Abu Sayyaf Group and the Rajah Solaiman Movement“, In: Scott Helfenstein (Ed.), *Radical Islamic Ideology in Southeast Asia*, The Combating Terrorism Center at Westpoint, Westpoint, NY, 2009, pp. 55-69.

²⁷ John Fiston, *Conflict in Southern Thailand: Causes, Agents and Trajectory*, Melbourne Law School. Melbourne, 2008, pp. 5-7.

U konfliktu koji započinje 2001, a eskalira od 2004. do 2011. godine takođe su primetna postepena jačanja radikalnih islamskih grupa, pa on do 2017. godine pored etničkog, sve više dobija i karakter religijskog sukobljavanja.²⁸ U dva navrata, u 2012. i 2015. godini u Bangkoku su organizovane dve velike terorističke akcije, prvi put kada su meta bile izraelske diplomate, a drugi put je to bilo usmereno protiv civilnog stanovništva (20 mrtvih i 125 povređenih). Neažurnost tajlandske vlasti, koje nisu do kraja rasvetile ove događaje (za teroristički napad u 2012. godini optuženi su „iranski revolucionari“, a tri godine kasnije osumnjičeni su „ujgurski separatisti“, mada nije do kraja jasno zbog čega bi Ujguri to činili na teritoriji Tajlanda). U 2016. godini separatisti iz Patanija preuzele su odgovornost za više koordiniranih i sinhronizovanih napada koje su izveli u turističkim centrima – Puketu, Hua Hui, Tranu i Surat Tani. Sumnja da su ujgarske grupe uključene u ovaj napad, kao i da su im logističku pomoć mogli obezbediti separatisti iz samoproglašenog Sultanata Patani, predstavlja novi izazov regionalnog karaktera i takođe pokazuje da se povezivanje radikalnih islamista iz različitih država odigrava munjevitom brzinom.²⁹

Pored kontinualnog pogoršavanja regionalne bezbednosti u maritimnom delu jugoistočne Azije, primetne su slične tendencije i na krajnjem severozapadu regiona. Oružani sukob između oružanih snaga Mjanmara i separatističke Vojske spasa naroda Rohindža (*Arakan Rohingya Salvation Army*) sve su oštřiji od 2014. godine. Glavnokomandujući (para)vojnih trupa Rohindža Amar Jununi (Ataullah abu Ammar Jununi) „tvrdi da su orijentisani na oslobođenje od nehumanog burmanskog režima. On insistira na etno-nacionalističkim uzrocima borbe, odbijajući teze da su povezani sa džihadom.“³⁰ „Dugi prsti“ Islamske države još uvek nisu detektovani u ovom regionu, barem ne od strane istraživača koji se ovim pitanjem bave, što ne znači da ih neće biti u budućnosti, po scenariju koji je već viđen u Aćehu, na Sulavesiju, na južnofilipinskim ostrvima ili u regionu Južnog Tajlanda, na šta upozorava Džon Penington (John Pennington).³¹ Jednostavno, previše je sličnosti ovog, sa svim prethodnim sukobima islamskih separatista sa državnim strukturama u zemljama jugoistočne Azije.

Islamski pokreti (organizacije, škole, grupe itd.) XXI veka u maritimnom delu jugoistočne Azije se transformišu, neki od njih postaju

²⁸ *Ibidem*, pp. 10-14.

²⁹ O uključivanju radikalnih islamskih grupa u sukobe na Tajlandu više u: Zachary Abuza, *The Ongoing Insurgency in Southern Thailand*, INSS: National Defence University Press, Washington D.C., 2011, p. 20.

³⁰ Mike Winchester, „Birth of an ethnic insurgency in Myanmar“, *Asia Times*, 28 August 2017, <http://www.atimes.com/article/birth-ethnic-insurgency-myanmar/>

³¹ John Pennington, „Is Cambodia an easy target for terrorists?“, *ASEAN Today*, April 20, 2017 <https://www.aseantoday.com/2017/04/is-cambodia-an-easy-target-for-terrorists/>

radikalno orijentisani, primetna je rapidna militarizacija, kao i prvi koraci u prekograničnom povezivanju. I po tumačenju islama, samim tim i po svojoj ideološkoj matrici, i po načinu delovanja, i po političkim ciljevima, oni se razlikuju od islamskih pokreta jugoistočne Azije XIX i XX veka. „Globalna ambicija radikalnog islama“, koju je artikulisala Islamska država, stekla je određeni broj sledbenika i u jugoistočnoj Aziji. Džon Koners (Jon Connars) zaključuje – čak i u većem procentu nego u Evropi i Africi, jer „Islamska država je povećala napore za zapošljavanje u regionu, usklađujući rad nekoliko postojećih grupa džihadista u regionu. Na Tajlandu, i Bangkok i Moskva su uz nemireni zbog navodnih namera islamista iz Sirije da udare na ruske ciljeve (turiste iz Rusije, prim. aut.). U Indoneziji, dve glavne terorističke grupe MIT (*Mujahidin Indonesia Timur*) i DŽAT (*Abu Bakar Ba'asyir's Jamaah Anshorut Tauhid*) već su obećali svoju vernost kalifu. Dešavanja na Filipinima povezana su sa još većim rizicima. Neki analitičari veruju da će kampovi za obuku na jugu Filipina privući ekstremiste iz celog sveta, uključujući i australijske muslimane i kineske Ujgure, što će proširiti delovanje Islamske države još više.“³²

Zaključak: radikalni islam i destabilizacija Jugoistočne Azije

Jugoistočna Azija predstavlja jedan od svetskih (makro)regiona u kom se uočava jačanje uticaja radikalnih islamskih grupa. To se pre svega odnosi na njen maritimni deo. U ovom delu sveta se nalazi najmnogoljudnija muslimanska država – Indonezija (sa oko 227 miliona stanovnika), u još dve države su muslimani (religijska) većina – Maleziji i Brunejima, dok na Filipinima, Tajlandu i u Singapuru predstavljaju nezanemarljivu većinu. U kontinentalnom delu se kao potencijalna zona jačanja uticaja radikalnog islama nazire etnoprostor naroda Rohandža na severoistoku Mjanmara. Tri su razloga zbog kojih se ovaj proces ubrzano razvija. Prvo, ispostavilo se da su zalivske države, predvođene Saudijskom Arabijom, investirale u širenje svog (vahabitskog) učenja islama i pogleda na svet još od sedamdesetih godina XX veka, što je prve značajnije rezultate donelo dve decenije kasnije, a veliki uspeh doživilo početkom XXI veka. Drugo, osamostaljivanje država u postkolonijalnoj eri i određivanje njihovih granica proizvelo je brojne političke potrese i teritorijalne razmirice u jugoistočnoj Aziji. Težnje separatista u indonežanskom Ačehu i na Sulavesiju, na Južnim Filipinima i Južnom Tajlandu ka stvaranju sopstvenih nezavisnih država tokom vremena su dobile i oružanu dimenziju. Za sve ove primere je karakteristično to što se radi o muslimanskim narodima koji žele da proglose svoje sultanate. Ova

³² Jon Connars, „Containing Islamic extremism in Southeast Asia”, *Asia Times*, Jan 23, 2016, <http://www.atimes.com/article/containing-islamic-extremism-in-southeast-asia/> (Asia Times, Jan 23, 2016).

borba u prvoj deceniji XXI veka poprima postepeno i religijsku dimenziju, pošto se među separatistima šire radikalna islamska učenja. To najpre postaje vidljivo u Indoneziji, u kojoj među separatistima radikalni islam postaje faktor dodatne homogenizacije, zahvaljujući kojem se još više pravi razlika u odnosu na većinske „tradicionalne muslimane“. Dugo trajanje sukoba u navedenim regionima očigledno je pogodovalo jačanju radikalnih islamskih grupa, koje među separatistima pronalaze veliki broj sledbenika. Treće, relativni uspeh Islamske države u drugoj deceniji XXI veka, uz agresivnu propagandnu kampanju preko interneta i društvenih mreža, učvršćuje poziciju radikalnih islamista, a zatim i pomaže njihovom prekograničnom povezivanju. Poslednji teroristički napad u Indoneziji, u kom su logističku pomoć pružili državljanini ove zemlje, oružje je dotvoreno sa Filipina, a izvršioci su bili iz Malezije, kao i prethodna akcija na Tajlandu u kojoj su, verovatno, Ujguri uz logističku pomoć tajlandskega muslimana organizovali napad u Bangkoku, pokazuju u kom smeru se ovaj proces kreće. Dalje širenje radikalnog islamskog učenja, kao i povezivanje organizovanih grupa koje su spremne da izvode terorističke akcije, jesu među najvećim pretnjama bezbednosti jugoistočne Azije. Jednako, kao što ceo proces predstavlja i izazove za bezbednost Kine, Indije i Australije. Geografski položaj jugoistočne Azije je takav, da svaka destabilizacija onespokojava i susedne regije (Kinu, Indiju i Australiju), a dalje umrežavanje radikalnih islamista može (i verovatno hoće) obuhvatati i muslimane iz ovih zemalja. Zato se kao zaključak nameće ne samo teza kako je neophodno da države jugoistočne Azije međusobno sarađuju kako bi sprečile dalju destabilizaciju (unutar ASEAN-a), već da u ceo taj proces moraju biti uključene i Kina, Indija i Australija.

Bibliografija

- Abdul, Hamid, Ahmad, Faudi, „ISIS in South-East Asia: Internalized Wahhabism is a major Factor“, *Perspective* (Yusof Ishak Institute Singapore), Issue 2016, No: 24, 2016, pp. 1-11.
- Abusa, Zachary, *Militant Islam in Southeast Asia*, Line Ryenner, Boulder (CO), 2003.
- Abuza, Zachary, *The Ongoing Insurgency in Southern Thailand*, INSS: National Defence University Press, Washington D.C., 2011.
- Brakel, L.F., „Islam and local traditions: syncretic ideas and practices“, *Journal Indonesia and the Malay World*, Volume 32, Issue 92, 2004, pp. 5-20.
- Brachman, Jarret, „A Survey of Southeast Asian Global Jihadists Websites“, In: Scott Helfstein (Ed.), *Radical Islamic Ideology in Southeast Asia*, The Combating Terrorism Center at Westpoint, Westpoint, NY, 2009, pp. 95-114.

- Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, United States Department of State, *2013 Report on International Religious Freedom, SECTION I. RELIGIOUS DEMOGRAPHY*, Washington D.C., July 28, 2014, <https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2013/eap/222161.htm>
- Connars, Jon, „Containing Islamic extremism in Southeast Asia”, *Asia Times*, Jan 23, 2016, <http://www.atimes.com/article/containing-islamic-extremism-in-southeast-asia/>
- Cruz De Castro, Renato, „The Influence of Transnational Jihadists Ideology on Islamic Extremists Groups on Philippines: The Case of Abu Sayyaf Group and the Rajah Solaiman Movement”, In: Scott Helfstein (Ed.), *Radical Islamic Ideology in Southeast Asia, The Combating Terrorism Center at Westpoint*, Westpoint, NY, 2009, pp. 54-73.
- Fuston, John, *Conflict in Southern Thailand: Causes, Agents and Trajectory*, Melbourne Law School. Melbourne, 2008.
- „Global Terorism Database”, University of Mariland, http://www.start.umd.edu/gtd/images/START_GTD_Heat_Map_2017.jpg
- Higginbottom, Justin, „Southeast Asia’s Growing Problem With Radical Islam”, *OZY*, dec 14,2017, <https://www.ozy.com/fast-forward/southeast-asias-growing-problem-with-radical-islam/82252>,
- Kästle, Klaus, „The Map of Southeast Asia”, *Nations Online Project*, One World – Nations Online, 2012, http://www.nationonline.org/oneworld/map_of_southeast_asia.htm
- „Muslim Population by Country”, The Future of the Global Muslim Population. Pew Research Center, Washington DC, 9 February 2011, <http://www.pewforum.org/2011/01/27/table-muslim-population-by-country/>
- Osborne, Milton, *Southeast Asia: An Introductory History*, Allen & Unwin, Crows Nest (NWS), 2010.
- Pennington, John, „Is Cambodia an easy target for terrorists?”, *ASEAN Today*, April 20, 2017 <https://www.aseantoday.com/2017/04/is-cambodia-an-easy-target-for-terrorists/>
- Periasamy, Makeswary, „Indian Migration into Malaya and Singapore during the British period”, *Biblioasia*, Vol. 3, Issue 3, 2007, pp. 4-16.
- „Report for Selected Countries and Subjects”, World Economic, IMF Outlook Database, New York, 2016.
- Tarling, Nicholas, *The Cambridge History of Southeast Asia – Volume One, Part Two – From c. 1500 to c. 1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Tibbets, G.R., „Pre-Islamic Arabia and South East Asia”, *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, Vol. 29, No. 3 (175), 1956, pp. 182-208.

- Varagur, Krithika, „Empowering Women to Break the Jihadi Cycle”, *The New York Times*, June 20, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/20/opinion/empowering-women-to-break-the-jihadi-cycle.html>
- Watson Andaya, Barbara, „Introduction to Southeast Asia”, *Asia Society*, 2017, <https://asiasociety.org/education/introduction-southeast-asia>
- Winchester, Mike, „Birth of an ethnic insurgency in Myanmar”, *Asia Times*, 28 August 2017, <http://www.atimes.com/article/birth-ethnic-insurgency-myanmar/>

Dušan PROROKOVIĆ

RADICAL ISLAM AS A FACTOR OF THE DESTABILIZATION OF SOUTHEAST ASIA

ABSTRACT

Southeast Asia is one of the world's (macro) regions with a noticeable strengthening of the influence of radical Islam. This primarily relates to its maritime part and especially the regions of Aceh and Sulawesi in Indonesia, South Philippines and Southern Thailand. In the continental part, the potential zone for the strengthening of the influence of radical Islam is the ethno-space of the people of Rohingya in the northeast of Myanmar. Frequent terrorist attacks and the cooperation of extremist groups from different countries have been one of the main characteristics of this region for the last 10 years. The article consists of four parts. The first part describes in detail what is meant by the term Southeast Asia and explains the classification of the maritime and continental part. The second chapter presents the historical process of spreading Islam in Southeast Asia, as well as the creation of a specific "traditional Islam" as the amalgam of local traditions and Muslim learning. The third part analyzes the causes of changes in the Muslim corpus and the growing activism of radical Islamic groups in the 21st century, while the fourth part is dedicated to concluding observations.

Key words: Southeast Asia, radical Islam, Indonesia, The Philippines, Thailand, Myanmar, terrorism, Wahabism, Islamic state.

RAT I MIT: POLITIKA IDENTITETA U SAVREMENOJ HRVATSKOJ

Dejan Jović, *Rat i mit: Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Fraktura, Zagreb, 2017, str. 416

Knjiga *Rat i mit: Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj* predstavlja zanimljivo, polemično štivo kojim je u središte interesovanja postavljeno pitanje izgradnje identiteta u savremenoj Hrvatskoj. Mit o Domovinskom ratu kao ključnom odrednicom hrvatskog nacionalnog i političkog identiteta jeste glavna okosnica ove knjige. Autor na vrlo zanimljiv način potkrepljuje tezu o neliberalnoj, a u pojedinim aspektima i antiliberalnoj politici identiteta u savremenoj Hrvatskoj, govoreći kako, kroz proces izgradnje mita o Domovinskom ratu, savremena hrvatska država nastoji da u potpunosti ispolitizuje i sekuritizuje ovo pitanje, i na taj način stvori homogenu interpretaciju rata koji je rezultirao njenom nezavisnošću. „Jedinstvo“, s jedne, i „neprijatelj“, s druge strane, odnosno, konstrukt „mi i drugi“ bili su, naime, odlučujući u izgradnji hrvatskog nacionalnog i političkog identiteta u periodu rata i nakon njega. Ujedno, na temeljima ovakvog diskursa, omogućen je procvat etnototalitarizma koji ne dozvoljava bitisanje „mi“ predstave i, kao takav, danas u velikoj meri predstavlja sastavni deo preoblikovanja hrvatskog nacionalnog identiteta. Zarobljenost savremene Hrvatske u diskursu koji u svom središtu ima Domovinski rat, i pored činjenice da je ona danas deo NATO-a i Evropske unije, autor vidi kao krucijalni problem u njenom budućem prosperiranju.

Sadržinski, knjiga je podeljena na pet poglavlja čiji naslovi hronološki prate proces oblikovanja hrvatskog nacionalnog pitanja, raspad SFRJ i mitotvorstvo u vezi sa Domovinskim ratom. Svako poglavlje je dodatno strukturisano i obrađeno kroz odgovarajuće podnaslove kojima se tematizuju određena pitanja.

U prvom poglavlju „Rekonstrukcija identiteta nakon historijske traume“, autor se bavi analizom činilaca koji su doveli do disolucije SFRJ, a time i preduslova za stvaranjem rata i njegove upotrebe u oblikovanju hrvatskog identiteta. Osim toga, autor na istorijskim primerima balkanskih naroda pokazuje kako identitet nije statična kategorija, već fleksibilna i podložna promenama. Prema autoru, elite su te koje su poslužile kao

kreatori novog identiteta, započele etnonacionalističku konstrukciju nove države koja je podrazumevala raskid sa socijalizmom i restauraciju „zamišljene slavne“ prošlosti.

Druge poglavlje knjige „Stvaranje rata“ u fokusu ima period 1990–1991. godine, u kome su dotaknuti svi oni preduslovi koji su omogućili realizaciju rata na balkanskom prostoru, poput stvaranja atmosfere straha i nepoverenja, faktora Milošević/Tuđman, kao i međunarodnih okolnosti koje su doprinele raspadu Jugoslavije i dale legitimitet hrvatskim nacionalističkim zahtevima. U ovom kulminativnom periodu ratnih zbivanja ključno jestе bilo stvaranje predstave o „neprijateljskom Drugom“ – jedni su se, naime, plašili „kosovizacije Hrvatske“ i Miloševićeve politike, a drugi raspada SFRJ, hrvatskog nacionalizma i sopstvenog manjinskog položaja u takvom ambijentu. Diskurs, koji je tokom celog socijalističkog perioda bitisanja zajedničke države insistirao na ratnoj retorici, takođe je bio jedan od ključnih činilaca koji je doprineo „neizbežnom“ ratu. Po pitanju međunarodnih okolnosti koje su dale vетar u leđa hrvatskim nacionalističkim tendencijama, autor navodi primer nemačkog ujedinjenja („ako su se drugi ujedinili, možemo i mi“, što je dalo legitimitet samoodređenju kao bitnoj posledici kraja Hladnog rata). Iako su postojale izvesne međunarodne okolnosti koje su omogućile raspad SFRJ, autor naglašava primarnu odgovornost domaćih elita za rat koji se desio – „Tragedija jugoslovenskih ratova bila je u tome što su oni bili racionalan politički izbor onih koji su ih pokrenuli i isprovocirali“. Tako, primarnu odgovornost za rat, po pitanju aktera, snose oni koji su ga ispromovisali kao jednu od legitimnih i, štaviše, neizbežnih opcija.

U trećem poglavljvu „Nakon rata: stvaranje mita i posljedice mitotvorstva“, autor ističe kako rat koji se odigrao ima krucijalno mesto u prelasku iz „pretpovijesti“ u „pravu povijest“. Drugim rečima, on u formiraju hrvatskog nacionalnog identiteta ima epitet „nultog sata“; taj se rat smatra prekretnicom nakon koje Hrvatska postaje samostalna država, što Domovinskom ratu daje epitet glavne ideje državnog kreacionizma. Autor kao ključnu determinantu mita o Domovinskom ratu podvlači činjenicu da ovaj rat ne dozvoljava nikakvu alternativnu interpretaciju – dovođenje u pitanje dominantne interpretacije rezultira dovođenjem u pitanje opstanka države, zbog čega se radi o jednom bezbednosnom pitanju gde su svi suprotni pokušaji okarakterisani kao udari na temelje hrvatske države. Stoga mitotvorstvo, sa glavnom okosnicom u vidu Domovinskog rata, predstavlja glavnu prepreku stvaranju istinski slobodne i liberalne hrvatske države.

U četvrtom poglavljvu „Etnototalitarizam i etnototalitarizam svakodnevice“ autor upošljava koncept totalitarizma kako bi objasnio strah od „Drugog“ u, etnički već homogenoj, hrvatskoj državi. Etnonacionalne politike karakteristika su *mainstream* političkih stranaka u Hrvatskoj, dok se etnototalitarizam svakodnevice u savremenoj Hrvatskoj odlikuje ignorisanjem bilo čega osim dominantnog, etnički hrvatskog identiteta iz kojeg se isključuju svi drugi Hrvati: antitotalitaristi, antinacionalisti, liberali i sl., odnosno sve ono što bi

moglo biti pokazatelj pluraliteta u jednom društvu. Time je još jednom potvrđeno insistiranje na homogenom hrvatskom društvu i ideji o njegovom jedinstvu.

Petim, poslednjim poglavljem „Zaključak: teorijska razmatranja“, autor zaokružuje priču o mitu o Domovinskom ratu i politici identiteta u savremenoj Hrvatskoj. Upošljavajući modernističke teorije nacije, poput konstruktivističkog i sociološkog pristupa, te simboličkog interakcionizma i teorije racionalnog izbora, autor govori o presudnoj ulozi mitova i mitotvorstva u izgradnju savremenog hrvatskog identiteta. Autor, ujedno, primećuje i povećavajuću sklonost Hrvatske ka militarizmu, naročito od 2013. godine, odnosno diskursu u kojem se favorizuje rat kao prekretnica u hrvatskoj istoriji. Ovako, proces mitotvorstva ima istovetan uzrok i produkt – nacionalizam je vodio u rat, a rat je, zatim, ojačao nacionalizam. Konstantna glorifikacija rata, na ovaj način, ne dozvoljava da se rat ikada zaboravi.

Autor ne negira faktičku stranu stvorenenog mita (one njegove realne elemente), već prvenstveno ukazuje na selektivnost i isključivost određenih činjenica radi njihovog služenja „specifičnoj svrsi“. Autor zaključuje kako je izlaz iz svakodnevice totalitarizma moguć jedino promocijom liberalnog društva, rušenjem mitova, oslobođenjem javnog prostora i korišćenju slobode. Paradoksalno, insistiranje na ratnom diskursu i mitu o Domovinskom ratu koji je izgradio Hrvatsku kao državu, glavni je razlog osećanja nedovoljne slobode savremenog hrvatskog društva.

Ono što je autor pružio ovim delom jeste sveobuhvatna, teorijski utemeljena analiza elemenata koji su bili presudni u formirajušem savremenog hrvatskog identiteta. Potkrepljivanje iznesenih stavova određenim brojem istraživanja javnog mnjenja, novinskim člancima i drugim izvorima podataka samo je jedan od načina argumentovanja. U tom smislu, ova publikacija predstavlja korisno štivo ne samo za stručnu javnost zainteresovanu za ovu tematiku, već i za laički auditorijum spremjan da kritički sagleda jedno od kontroverznih i aktuelnih pitanja.

Nevena ŠEKARIĆ

UVODNO IZLAGANJE PPV/MSP I. DAČIĆA na konferenciji „BEZBEDNOSNI IZAZOVI ZAPADNOG BALKANA I SRBIJA“ 19. septembar 2018.

Uvažene dame i gospodo,

Zadovoljstvo mi je što sam posle godinu dana ponovo na ovom skupu, i zahvaljujem gospodi Aleksandri Joksimović na ljubaznom pozivu da budem glavni govornik i dam podsticaj razmatranju pitanja koja će biti predmet narednih panela. Zahvaljujem ambasadoru SAD u Srbiji, gospodinu Skatu, na podršci ambasade SAD i ličnom doprinosu u realizaciji ovog događaja.

U vreme kada je svet integrisan više nego ikada ranije, i kada su izbrisane mnoge nekadašnje granice, i Srbija i Zapadni Balkan dele sudbinu ostatka sveta kada je u pitanju suočavanje sa bezbednosnim izazovima. Transnacionalni problemi traže transnacionalni odgovor, koji podrazumeva međunarodnu saradnju, koordinaciju aktivnosti, jačanje poverenja, jednom rečju iskreno partnerstvo – na svim nivoima. Srbija je, u tom smislu, pokazala i spremnost i sposobnost, i na delu potvrđuje da kao kredibilan partner deli odgovornost i teret u suočavanju s takvim izazovima. Primeri su brojni, od članstva u Globalnoj koaliciji u borbi protiv DAEŠ i učešća u međunarodnim misijama i operacijama UN i EU, preko humanog pristupa migrantskoj krizi, doprinosa u međunarodnim forumima kada se radi o proliferaciji oružja za masovno uništavanje, do aktivne podrške poziciji i sistemu UN i multilateralizmu, koji je najbolji instrument rešavanja sporova i eliminisanja potencijalnih konflikata.

Polazeći od činjenice da je bezbednost ključni preduslov za ekonomski i svaki drugi napredak, kao i da nema stabilnog regiona ako u bilo kojem njegovom delu preovlađuju tenzije, Srbija zagovara i aktivno radi na brzom i otvorenom rešavanju svih otvorenih pitanja koja mogu biti izvor destabilizacije. Želimo da ovakav pristup imaju svi naši susedi i partneri u regionu, jer, nažalost, ne dobijamo uvek adekvatan odgovor na našu

otvorenost i spremnost da rešavamo probleme uz punu ravnopravnost i međusobno razumevanje.

U dužem periodu Srbija je, bez sumnje, oslonac stabilnosti u ovom delu Evrope. To je rezultat strateške opredeljenosti ove vlade i njenog dubokog uverenja da bez stabilnosti kako u Srbiji, tako u regionu, nije moguće ostvariti druge važne ciljeve, pre svega ekonomske i razvojne. Srbiji je stalo do potpune bezbednosti i stabilnosti regiona i zato podstičemo druge da teže zajedničkim interesima, da regionalno povezivanje bude što čvršće, i da se ne potenciraju samo razlike i one pokušavaju rešavati jednostrano, često i nasilno i sa nepredvidivim ishodom.

Regionalna saradnja napreduje, ali se često nakon iskoraka napred, čine i koraci unazad. Primeri jačanja nacionalizma, radikalizacija političke scene, afirmisanje prevaziđenih ideologija iz prošlosti, posebno onih koje su poražene u Drugom svetskom ratu, insistiranje da se interesi jednih ostvaruju na štetu interesa drugih i povlačenje jednostranih poteza, ugrožavaju teško stečenu regionalnu stabilnost i saradnju i doprinose tenzijama. Rešavanje problema iz prošlosti jeste dugotrajan, mukotrpan i često vrlo bolan proces, ali čvrsto sam uveren da alternativa tom procesu ne vodi stabilnosti.

Dozvolite mi da i ovog puta ukažem na jedno od ključnih pitanja regionalne bezbednosti, a to je **Kosovo i Metohija**, koje je svakako pitanje na kome se **prelamaju mnogi naši prioriteti**. **Pored toga, Kosovo i Metohija je i glavni bezbednosni izazov za Srbiju**, iz kojeg proizilaze i mnoge konkretnе bezbednosne pretnje. Kada je terorizam u pitanju, želim da napomenem da je sa područja Pokrajine, u regionu, najveći broj stranih boraca u redovima DAEŠ i drugih terorističkih organizacija. Zatim, tu je i organizovani kriminal, ali i ugroženost pripadnika srpske zajednice na KiM, kao i naše kulturne i istorijske baštine.

Srbija je uložila mnogo napor za postizanje Briselskog sporazuma i dosledno ga primenjuje, jer smo imali snažan motiv da se iznađu mogućnosti za sistematsku, institucionalnu zaštitu srpske zajednice na Kosovu i Metohiji. Zajednica srpskih opština ima taj zadatak, ali ona **ni posle pet godina nije formirana zbog opstrukcija Prištine**, te je u tom smislu podrška međunarodne zajednice ključna za uspeh dijaloga.

Srbija je spremna da sa albanskom stranom na KiM traži kompromisno rešenje i tome smo potpuno posvećeni. Pokazalo se da je pogrešan bio pristup zemalja koje su priznale JPNK da je „pitanje Kosova rešeno“ i da je priznanje od strane Srbije jedini mogući ishod „normalizacije odnosa između Beograda i Prištine“. Ovakva pozicija je u suštini prištinskoj strani dala prostor da ne odstupa od svog maksimalističkog stava.

Razume se, rešenje još nije na stolu, njega treba strpljivo tražiti, ali već sama mogućnost da se o kompromisu razgovara predstavlja vidan napredak u razumevanju pozicija koje je Srbija neumoljivo i uporno svih

ovih godina zastupala. Ideja o razgraničenju je opcija koju je predsednik Vučić jasno istakao, iako, naravno, nije moguće u ovom trenutku to jasno definisati, jer to tek treba da bude predmet razgovora. Pitanje razgraničenja sam ja i ranijih godina više puta pominjao kao opciju koja jedino može da dovede do održivog rešenja, uz uslov da bude plod dogovora dve strane.

Stav dela međunarodne zajednice da se granice na Zapadnom Balkanu ne mogu menjati, jednostavno rečeno, licemeran je i neodgovoran. Upravo su granice Srbije jednostranim aktima Prištine i nelegalnom secesijom, uz podršku mnogih članova MZ, promenjene protivno normama međunarodnog prava. Dakle, ne bi se otvarala Pandorina kutija srpsko-albanskim kompromisom oko Kosova i Metohije, koji bi kao takav bio podržan od strane MZ, jer je ta Pandorina kutija širom otvorena kada su pojedine zemlje priznavale jednostranu odluku Prištine o nezavisnosti. Ova kutija se otvara u slučaju jednostranih akata, a ne kada se dve strane koje imaju sporno pitanje legitimno dogovaraju o kompromisnom rešenju i time otklanjamaju na duži rok uzrok nestabilnosti.

Nedavna poseta predsednika Vučića KiM, koja je za cilj imala širenje poruka pomirenja i spremnosti da se traga za rešenjima koja će dovesti do srpsko-albanskog dogovora oko KiM bila je veoma uspešna, uprkos tome što je Priština pokušavala, opstrukcijama i pretnjama, da posetu dovede u pitanje. Podsećam vas da je predsedniku Vučiću onemogućena poseta selu Banje, srpskoj enklavi u okruženju Albanaca, zbog nasilja Albanaca koje je orkestrirano od strane Prištine, a nažalost, međunarodno prisustvo nije uspelo da obezbedi slobodu kretanja, što ozbiljno govori kakvo je bezbednosno stanje na KiM i položaj pripadnika srpske zajednice, i potvrđuje našu zabrinutost kada je u pitanju bezbednost i opstanak Srba na KiM.

U očekivanju da dijalog o kompromisnom rešenju otpočne, Srbija, kao deo svoje pozicije, nastoji da u različitim multilateralnim forumima svim raspoloživim diplomatskim sredstvima zaštititi svoj teritorijalni integritet i suverenitet, kao i da se osujete pokušaji ostvarivanja članstva tzv. „Kosova“ u različitim međunarodnim organizacijama. U tome imamo snažnu podršku naših prijatelja širom sveta. Pojedine zemlje su povukle priznanja, što govori da „Kosovo nije završena stvar“ i da jača svest da unilateralizam nije i ne može biti rešenje.

Što se tiče procesa evrointegracija, članstvo u EU ostaje naš strateški cilj, iako brzina kretanja ka tom cilju ne odražava napore koje Srbija čini. Duboko smo uvereni i nastavicićemo da budemo najveći zagovornik politike da je evropski proces zemalja regiona ujedno najbolja garancija za trajnu regionalnu stabilnost. Ovakvo opredeljenje smo jasno iskazali i kroz aktivno učešće u konceptima bezbednosne i odbrambene politike EU. Ne čekamo da to bude naša obaveza jednom kada postanemo član EU, već solidarno deleći teret sa članicama EU, smatramo da je bezbednost oblast koja ne pita za granice ili članstvo. Učećem u misijama i operacijama EU

i UN i u konceptu Borbenih grupa, Srbija, uz planove da učestvuje i u civilnim misijama, pokazuje opredeljenost da konkretno doprinese svetskoj, evropskoj i regionalnoj bezbednosti, kao i poštovanju međunarodnog prava, i dodatno potvrđuje svoju evropsku orijentaciju. Sve ove aktivnosti su i znak međusobnog poverenja i spremnosti za podelu odgovornosti.

Iako Srbija, kao što vam je poznato, sprovodi politiku vojne neutralnosti, to nam ne pričinjava prepreku za unapređenje partnerstva sa NATO, koji, sa svoje strane potpuno poštuje našu politiku vojne neutralnosti i takođe pokazuje napor za produbljenje saradnje.

Saradnja sa NATO kroz program „Partnerstvo za mir“ je u bliskoj vezi sa našim bilateralnim odnosima sa članicama NATO u mnogim oblastima koje želimo da razvijamo i unapređujemo. Srbija, u skladu sa svojim interesima, razvija bezbednosnu saradnju sa drugim važnim partnerima u svetu, poput Ruske Federacije, Kine, ali i drugih zemalja, kao i Organizacijom ugovora o kolektivnoj bezbednosti (ODKB). U proteklih dvanaest godina učešća u NATO programu „Partnerstvo za mir“, Srbija je ostvarila značajnu saradnju sa državama članicama i partnerima NATO, što je doprinelo modernizaciji i jačanju naših oružanih snaga i odbrambenih kapaciteta.

Za Srbiju je posebo važna uloga NATO misije na Kosovu i Metohiji, i nadamo se da će KFOR ostati na Kosovu i Metohiji, i to u nesmanjenom sastavu. Uvereni smo da će biti uvažen naš stav protiv transformacije „Kosovskih bezbednosnih snaga“ u „Vojsku Kosova“, a posebno cenimo garancije NATO da takozvane „Kosovske bezbednosne snage“ neće imati pristup severu Kosova. Ovo je suštinski važno za sprovođenje Briselskog sporazuma.

Na kraju, želeo bih još da istaknem da će Srbija u oktobru ove godine biti domaćin dve važne vežbe: 1) komandno-štabne vežbe podržane računarskim simulacijama, pod nazivom „Regex 2018“, na kojoj će učestvovati predstavnici oružanih snaga partnerskih zemalja i članica partnerskih programa i 2) terenske simulacione vežbe u oblasti vanrednih situacija, u zajedničkoj organizaciji sa NATO Evroatlantskim koordinacionim centrom za odgovor u slučaju katastrofa.

Time ponovo pokazujemo da smo cenjen i kredibilan partner na bezbednosnom planu, te da ćemo nastaviti i ubuduće da doprinosimo regionalnoj, evropskoj i globalnoj bezbednosti, u skladu sa sopstvenim kapacitetima, mogućnostima i, naravno, u skladu sa svojim i zajedničkim interesima.

Hvala na pažnji i želim vam puno uspeha u radu ovog skupa.

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodna politika je jedan od najstarijih naučnih časopisa na Balkanu iz oblasti međunarodnih odnosa. Prvi broj je objavljen 1950. godine, tri godine nakon osnivanja njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda.

Uređivačka politika prati osnovne istraživačke oblasti Instituta – političke, bezbednosne, ekonomске i pravne aspekte međunarodnih odnosa. *Međunarodna politika* objavljuje izvorne naučne radove, pregledne članke i prikaze knjiga. Radovi moraju biti napisani na srpskom jeziku, sa sažecima i ključnim rečima (na srpskom i engleskom).

Časopis izlazi četiri puta godišnje i kategorisan je kod resornog ministarstva kao istaknuti nacionalni časopis (M52). Zahvaljujući naučnoj objektivnosti i stečenom ugledu, čitalačka publika obuhvata brojne naučne institute, univerzitete, biblioteke, te domaća i strana diplomatska predstavništva u zemlji i иностранству.

OBAVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih, ekonomskih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodne politike* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Prilikom donošenja odluke glavni i odgovorni urednik rukovodi se uređivačkom politikom vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Glavni i odgovorni urednik i njegov zamenik zadržavaju diskreciono pravo da primljene rukopise procene i odbiju bez recenziranja, ukoliko utvrde da ne odgovaraju sadržinskim i formalnim standardima pisanja naučnoistraživačkog rada i tematskim zahtevima uređivačke politike. Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za

autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, redakcija obaveštava autora o tome da li je prihvatile tekst i pokrenula postupak recenziranja u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik. Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednici i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Urednici i članovi redakcije dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Istovremeno predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda. Takav rukopis se momentalno isključuje iz daljeg razmatranja. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodna politika* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti nosioca autorskih prava.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta. Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može biti preštampan u *Međunarodnoj politici*.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Nakon prihvatanja rukopisa, a pre objavljivanja, autori uplaćuju na račun izdavača kotizaciju u iznosu od 3000 dinara (25 EUR za uplate iz inostranstva).

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda. Prikazi skupova i knjiga moraju da budu precizni i objektivni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovali u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedu kaši autore. Ako su u bitnim aspektima istraživačkog projekta i pripreme rukopisa učestvovala i druga lica koja nisu autori, njihov doprinos treba pomenuti u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno citiraju izvore koji su bitno uticali na sadržaj istraživanja i rukopisa. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijava projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao svojih, predstavlja grubo kršenje naučne i izdavačke etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafrasiranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog

ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);

- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu plagijat, isti će biti povučen u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*, a autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodne politike* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda od strane autora dužan je da o tome obavesti urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Sud reczenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslati recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvati ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet reczenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Urednici garantuju da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (pre svega, ime i afiliacija) i da će se preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih reczenata. Ako odluke reczenata nisu iste, urednici mogu da traže mišljenje drugih reczenata.

Rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma kada recenzenti prime rukopis.

Izbor reczenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika i njegovog zamenika. Recenzenti moraju da raspolažu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa sa bilo kojim od autora podnesenog rada.

Urednici šalju podneti rukopis sa obrascem recenzije dvojici reczenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojom se rad bavi. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini jednog rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Tokom postupka recenzije urednici mogu da zahtevaju od autora da dostave dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za donošenje suda o naučnom doprinosu rukopisa. Urednici i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, urednici će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednici će tražiti mišljenje drugih recenzentata.

RAZREŠAVANJE SPORNIH SITUACIJA

Svaki pojedinac ili institucija mogu u bilo kom trenutku da urednicima i/ili Uređivačkom odboru prijave saznanja o kršenju etičkih standarda i drugim nepravilnostima i da o tome dostave neophodne informacije i dokaze.

Provera iznetih navoda i dokaza

- Glavni i odgovorni urednik će u dogовору са Уређивачким одбором оdlučiti о pokretanju postupка који има за циљ прверу iznesenih navoda i dokaza;
- Tokom tog postupka сви izneseni dokazi smatraće се poverljivim materijalom и biće предочени само onим licima која су директно уključena u postupak;
- Licima за која се сумња да су преkrшила etičke standarde biće data могућност да одговоре на izнете optužbe;

Odluke u vezi sa utvrđenim kršenjem etičkih standarda donosi главни и одgovорни urednik у saradnji са Уређивачким одбором i, ако је то потребно, grupom stručnjaka. Предвидене су sledeће мере, а могу се применjivati pojedinačно или истовремено:

- Objavlјivanje saopštenja или uvodnika у ком се описује slučaj kršenja etičkih standarda;
- Slanje službenог обавештења rukovodiocima или poslodavcima autora/recenzenta;
- Bezuslovno odbijanje rukopisa или повлачење већ objavljenог рада у складу са процедуром описаном под *Povlaчење већ objavljenih radova*;
- Autoru се trajно забранјује да objavljuје у часопису *Međunarodna politika*;
- Upoznavanje relevantnih stručних организација или надлеžних органа са slučajем како би могли да предузму одговарајуће мере.

Prilikom rešavanja spornih situacija Uređivački odbor se rukovodi smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics* – COPE, <http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima grubog kršenja etičkih standarda, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

Standardi za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisani su od strane biblioteka i naučnih tela, a ista praksa je usvojena i od strane časopisa *Međunarodna politika*.

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na časopis *Međunarodna politika*. Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava. Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autor potpisuje nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove uredništva i Uređivačkog odbora. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I – Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Iznad naslova teksta стоји име и презиме autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska).
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic-u* (npr. *status quo, a priori, de facto, acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribićević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1-14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). *Ibid.* ili *ibidem* koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. *Ibid.*, str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se

organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice Word formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italic-u*, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. Žaklina NOVIČIĆ).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Vladimiru Trapari, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na e-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs

Uredništvo

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEDUNARODNA politika / главни и одговорни urednik Vladimir Trapara. - God. 1, br. 1 (1950)- . - Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privrednu, 1950- (Beograd : Donat graf). - 24 cm

Tromesečno.

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika
COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi
Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo
Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

SPAJAJUĆI ISTOK I ZAPAD – Spomenica
profesora Predraga Simića, Jasminka Simić
(prir.), tvrd povez, 2017, 624 str.

Međunarodno javno pravo i međunarodni odnosi – Bibliografija 1834–2016., Đorđe Lopičić, Jelena Lopičić Jančić, (prir.), tvrd povez, 2017, 912 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina Jugoslavija i SSSR 1935–1941*, broširano, 2017, 496 str.

Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti, Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (ur.), broširano, 2017, 406 str.

Ana Pantelić, *Suzbijanje siromaštva i zemljama u razvoju*, tvrd povez, 2017, 396 str.

Aleksandar Jazić, *Vanredne situacije i savremeni trendovi razvoja sistema zaštite*, broširano, 2017, 128 str.

Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: od početka procesa globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, broširano, 2017, 322 str.

Vladimir Trapara, *Vreme „resetovanja“: Odnosi Rusije i Sjedinjenih Država u periodu od 2009. do 2012. godine*, broširano, 2017, 414 str.

Social and Economic Problems and Challenges in Contemporary World, Proceedings, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura and Ivona Lađevac (eds.), broširano, 2017, 264 str.

Ljubomir Šubara, Milenko Dželetović, *Euro i monetarna integracija Europe*, broširano, 2017, 436 str.

Danube and the New Silk Road, Proceedings, Duško Dimitrijević (ed.), broširano, 2016, 560 str.

Savremeni međunarodni ekonomski i pravni poredak, Sanja Jelisavac Trošić (ur.), broširano, 2016, 330 str.

Dobrica D. Vesić, *Preduzetništvo i preduzetnički menadžment*, tvrd povez, 2016, 328 str.

Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi, Srđan Korać (ur.), broširano, 2016, 284 str.

Srbija i Evropska unija – pripreme za pregovore o poglavljima 23 i 24, Aleksandar Jazić, Slobodan Janković, Dragan Đukanović (ur.), broširano, 2016, 206 str.

KNJIGE:

Upotreba sile u međunarodnim odnosima, Žaklina Novičić (ur.), broširano, 2018, 286 str.

Dragoljub Todić, *Ujedinjene nacije, međunarodni ugovori i životna sredina*, broširano, 2018, 372 str.

Dobrica D. Vesić, *Konstruktivna i kreativna destrukcija – u ekonomiji i menadžmentu*, tvrd povez, 2018, 222 str.

Budućnost saradnje Kine i Srbije, Ivona Lađevac (ur.), broširano, 2018, 150 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina SHS i Sovjetska Rusija (SSSR) 1918–1929*, tvrd povez, 2018, 402 str.

Srbija i svet u 2017. godini, Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), broširano, 2018, 244 str.

Ivana Božić Miljković, *Ekonomije balkanskih zemalja na početku XXI veka*, broširano, 2018, 204 str.

Kosovo: sui generis or a precedent in international relations, Dušan Proroković (ur.), tvrd povez, 2018, 344 str.

Initiatives of the 'New Silk Road' – Achievements and Challenges, Duško Dimitrijević, Huang Ping (ur.), broširano, 2017, 530 str.